

Ал-Ваъй сөзү

ЭЛ АРАЛЫК ВАЛЮТА ФОНДУ

**ЛИВАН ЭВФтен ЖАРДАМ СУРООСУ
 ӨЗ ЖАНЫН КЫЮУГА,
 ОШОНДОЙ ЭЛЕ,
 УУНУ КЕСҮҮ ҮЧҮН АРТЫНАН
 КАЙРА УУ ИЧҮҮГӨ БАРАБАР**

Эмираттар, Сауд Арабиясы
 жана Мисир колдоосу
 астындагы жаңы дин Динди
 бурмалоодогу
 Эмираттардын орду (1)

14

Консенсууу демократия:
 жаңы кризистер жана
 проблемалар (1)

45

Ойгонуу жана хазарий
 кайра жаралуу (1)

55

409

Отуз бешинчи
жыл чыгышы,
сафар 1440х,
октябрь 2020м

Ушул санда

- Ливан ЭВФтен жардам суроосу өз жанын кыюуга, ошондой эле, ууну кесүү үчүн артынан кайра уу ичүүгө барабар..... 3
- Эмираттар, Сауд Арабиясы жана Мисир колдоосу астындагы жаңы дин. Динди бурмалоодогу Эмираттардын орду (1)..... 14
- “Бир алкак, бир жол” – кылым долбоору 33
- Консенсуштуу демократия: жаңы кризистер жана проблемалар (1)..... 45
- Ойгонуу жана хазарий кайра жаралуу (1)..... 55
- *Аалам мусулмандарынын кабарлары* . 65
- *Куръани Карим сабагында* 70
- *Бейиш бактары:* Өз күнөөлөрүн ачык ашкерелегендерден башка умматымдын ар бир мүчөсү магфират кылынат..... 75
- *Соңку сөз:* Диний ырчылар – Иран режиминин эң маанилүү үгүт куралдарынын бири 79
- Foreign Policy журналынын изилдөөсү Жакынкы Чыгыштын караңгы келечегин сүрөттөөдө 80

ПУСКА БААСЫ

Ливан 1000 лира
Яман 30 риял
Түркия 1 доллар
Пакистан 1 доллар
Австралия 2,5 доллар
Америка 2,5 доллар
Канада 2,5 доллар
Германия 2,5 евро
Швеция 15 крон
Бельгия 1 евро
Британия 1 евро
Швейцария 2 франк
Австрия 1 евро
Дания 15 крон

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

**ЛИВАН ЭВФтен ЖАРДАМ СУРООСУ ӨЗ ЖАНЫН КЫЮУГА,
ОШОНДОЙ ЭЛЕ, УУНУ КЕСҮҮ ҮЧҮН АРТЫНАН КАЙРА УУ
ИЧҮҮГӨ БАРАБАР**

**1 – Ливандагы финансылык жана экономикалык кризис,
Ливандын ЭВФке кайрылуу катасы**

Учурда Ливан финансылык жана экономикалык кризистин айынан, ошондой эле, 100 млрд. долларга чукулдап калган тышкы карыздарынын пайыздарын төлөөдөгү алсыздыгы себептүү экономикалык кыйроонун босогосунда турат. Мамлекет жетекчилери Эл аралык Валюта Фондунан байкуштарча карыз суроого талпынышууда. Өткөн жылдын 6-апрелинде Франциянын борбору Парижде “Кедр” конференциясы өткөрүлгөн. Экономиканы куткарып калуу үчүн андан мурун да бир канча конференциялар өткөрүлгөн. Алардын арасынан эң көрүнүктүүсү Париж 1, 2, 3 конференциялары болду. Карыз алуу идеясы – ушул аракеттерден кийинки жаңы урунуш катары бааланып, бейөкмөт эксперттер жана экономисттер тарабынан ага карата нааразылык байкалбагандыгы себептүү – Ливанды экономикалык кыйроодон куткарып калуучу жалгыз жол катары коомдук пикирге айланды.

Эл аралык Валюта Фонду жана ушул сыяктуу колонизаторлуктун кайырмагы болгон дагы башка фонддорго, финансылык жана экономикалык жактан оор абалда калган мамлекеттер гана жардам сурап кайрылаары белгилүү. Андай өлкөлөр абалдан тез чыгып кетүү үчүн кайрылышат. Бул болсо коркунучтуу ката жана оор кылмыш. Анткени, бул фонд менен карыз алуу тууралуу келишим түзүү учурунда фонд тарабынан адилетсиз болгон оор шарттар коюлат да, эл аралык мыйзамдын негизинде алардын аткарылуусу милдеттендирилет. Мунун арты менен, карыз алган мамлекет үчүн узакка созулган азаптуу кыйынчылыктарга жол ачылат. Анткени, карыздар мамлекет ар качан карызды төлөөгө алсыздык кылган сайын, андан талап кылынган шарттар оорлошуп, катаалдашып бара берет. Ливан карызды төлөөдө алсыздык кылары турган кеп. Демек, шарттар улам оорлошуп, пайыздар улам көбөйгөндөн көбөйүп, өсүп бара берет. Ливандын буга чейинки карызынын өзү

эле 100 млрд. долларга жетип турса, экономикасы жалаң гана рантье, керектөөчү жана паразиттик экономикага негизделген болсо, жаңы алынуучу карыздарды кантип төлөй алмак эле? Бийлик өкүлдөрү абалды жөнгө салуу үчүн өлкө экономикасын айыл-чарба, өндүрүү жана экспортко негизделген чыныгы экономикалык нукка буруунун ордуна жалынып, карыз алууну тандашууда. Алардын бул аракети бүтүндөй мамлекетти жарга такоодон башка нерсе эмес.

Ливанды экономикалык кризистерден улам эл аралык фонддордон жардам сураган мамлекеттердин абалы күтүп турат. Чыгыш Европа, Латын Америка, Африка жана Азия өлкөлөрүнүн көпчүлүгү мына ушундай карыз алуу менен абалы мурункудан да оорлошуп, кыйындашып, сазга батып баратышканын билебиз. Акылдуулук башкалардын катасынан үлгү ала билүүдө эмеспи. Тилекке каршы Ливан өкмөт башчыларынын арасында мындай акылдуусу жок окшойт.

2 – ЭВФ колонизатор Батыштын рычагдарынын бири

ЭВФ бул эл аралык кредит берүүчү уюм болуп, анда экономикалык адистер жана эл аралык эксперттер иштешет. Алар өз кезегинде кредит алууну көздөп жаткан мамлекеттин абалын терең изилдешип, анын алсыз жана күчтүү жактарын өз жарандарынан да жакшыраак өздөштүрүшөт. Аталган фонд өзүн кредит алууну каалап жаткан мамлекетке пайда келтире тургандай, алардын финансылык жана экономикалык абалын жакшыртууну көздөп жаткандай кылып көрсөтөт. Ошондой эле, кредитти кайра өндүрүп алууну кепилдөө максатында ырайымсыз жана катаал ыкмаларды колдонот. Бирок, бул ыкмалар жана куулук менен иштелип чыккан шарттар кредит алган мамлекетти карыз деңизине чөктүрүп, аларды төлөөдөн алсыратып, карыз көлөмүнүн өсүүсүнө гана алып келет. Натыйжада, кредит алган мамлекет алган акчасынан алда канча көп сумманы төлөөгө аргасыз болот.

ЭВФ карыз алуучу мамлекеттердин социалдык, экономикалык жана саясий абалдарынын ар түрдүүлүгүнө карабастан, баарына бирдиктүү, туруктуу шарттарды колдонот. Колумбия университетинин экономика боюнча профессору Жозеф Стиглицтин айтымында, аталган фонддун мамлекеттердин өзгөчөлүктөрүнө карабастан баарына бирдей эле ыкмаларды колдонуусу – алардын чыныгы максаты кредит алуучу мамлекетке

пайда келтирүү эмес экенин айгинелейт. Болбосо, анда ал ар бир мамлекеттин өз өзгөчөлүктөрүнө жараша ыкма жана шарттарды колдонор эле. Чынында эле, эгер мындай фонддордун ырайымсыз ыкмаларды колдонуудан чыныгы максаты кредитти кайтарып алуу гана болсо, эмнеге карыздар өлкөлөргө өнөр жай өндүрүшүнө негизделген чыныгы экономиканы түптөөнү сунуш кылбайт?

Аталган фонддун келип чыгуу тарыхына көңүл бура турган болсок, анын колонизаторлукка кызмат кылуучу жана Америка баш болгон бир канча бай мамлекеттерге көз каранды уюм экендигин көрөбүз. Экинчи дүйнөлүк согуштун аяк ченинде Батыштын ири мамлекеттери өздөрүнүн колонизаторлук кызыкчылыктарын ишке ашыруу үчүн бүткүл дүйнөлүк жаңы экономикалык түзүмдү орнотууга ашыгышты. Ошентип, 1944-жылы согуштан кийинки ааламдын финансы маселелери боюнча Бреттон-Вудз конференциясы болуп өттү. Конференциянын жүрүшүндө валюталарды алмаштыруудагы бирдиктүү принципти орнотуу жана валюталарды алтындын ордуна долларга байлоо тууралуу келишимдерге кол коюлду. Жана ошондой эле, конференциянын максаттарын жүзөгө чыгаруу үчүн кызмат кылуучу эки эл аралык уюм түзүлдү. Алар: Эл аралык Валюта Фонду жана Дүйнөлүк реконструкциялоо жана өнүктүрүү Банки.

ЭВФ түзүлгөн күндөн тартып АКШ жана Батыш Европа өлкөлөрү ага кожоюндук кыла башташты. Ошол кезде АКШ бүткүл дүйнөлүк алтын запасынын 3/2 бөлүгүнө ээлик кылса, Фонддогу калган каражаттын көпчүлүк бөлүгү Европа мамлекеттерине тиешелүү болчу. Фондго мүчө болгон мамлекеттердин ага жетекчилик кылуусу жана андагы добуш берүү укугуна ээ болуусу алардын фонд казынасындагы үлүшүнүн көлөмүнө жараша болот. Ал эми Фонд казынасындагы каражаттын эң көп бөлүгү АКШга тиешелүү болгондуктан, АКШ андагы чечимдерди кабыл алуу жана башкаруу укугуна да ээлик кылып, аталган фондду өз кызыкчылыктарын ишке ашыруу жана өз жетекчилигин бүтүн дүйнөгө орнотуу жолунда колдоно баштаган.

Ушундан улам, кээ бир мамлекеттер өз ара кредиттик банктар жана фонддорду негиздөөгө аракет кыла башташты. Американын үстөмдүгүнөн көз карандысыз болуу үчүн түзүлгөн континенталдык деңгээлдеги Азия жана Африка өнүктүрүү банктары мунун жаркын мисалдары боло алышат. Бирок мындай банк жана фонддор дагы аларды негиздеген мамлекеттердин таасир күчүн кеңейтүүгө жана

башка мамлекеттердин байлыктарын талап тоноого гана кызмат кылышат. Ошондуктан, бул өңдүү фонддордун баары Батыш рычагдарынын бири болуп саналат.

3 – ЭВФ карыз берүүдө баарына бирдей катаал жана басмырлоочу шарттар менен көрсөтмөлөрдү колдонот

ЭВФтин көрсөтмөлөрү негизинен абдан катаал пландарды ишке салуу жаатында болот. Ошондой эле, карыздар мамлекетти өз жарандары алдындагы кээ бир социалдык милдеттеринен баш тартууга үндөйт. Б.а. өлкөдөгү нан, азык-түлүк, күйүүчү май жана дары-дармектер сыяктуу негизги товарларга болгон мамлекеттик колдоону токтотууга чакырат. Бул жарандардын көпчүлүк бөлүгүн түзгөн орто жана жакыр катмардагы адамдарга катуу таасирин тийгизет. Ошондой эле, ЭВФтин көрсөтмөлөрү өлкөдөгү салык төлөмдөрүн көбөйтүүгө жана саламаттыкты сактоо менен билим берүү тармагына сарпталуучу каражатты азайтууга мажбурлайт. Жергиликтүү бийлик бул иштерди бюджет балансын сактоо жана карыздан кутулуу үчүн каражат топтоо деген шылтоолор менен ишке ашырат. Мындай абал өлкөнүн жакыр катмарына таасирин тийгизет да, натыйжада, алар бул кыйынчылыктарды көтөрө алышпастан, бийликти алмаштырууну талап кылышып, нааразылык акцияларына чыга башташат. Учурдан пайдаланып, рибавий (сүткордукка негизделген) уюмдар мындай нааразылыктарды өз кызыкчылыктарына пайдаланып кетишет. Мындай окуя Ливанда буга чейин болуп өткөн. Кредитти пайыздары менен кошо төлөй албай, мамлекет кыйроо алдында калган эле. Жашоо шарттын оорлошуусу түрдүү катмардагы жарандардын чыдамын кетирди. Натыйжада, алар чиреген саясий чөйрөнү түп-тамырынан өзгөртүү талабы менен көтөрүлүшкө чыгышты. Эскерте кетүүчү нерсе, мындай абал Ливанда мурунтан болуп келген, дале болуп жатат жана ЭВФ менен келишим түзүлсө, алдыда дагы боло бермекчи. Аталган фонд менен түзүлгөн ар кандай келишим абалды дагы да оорлоштуруп бара берет. Этибарга алуу зарыл болгон жери, мындай нааразылык көтөрүлүштөрү адатта бийлик жетекчилерине гана каратылып, алардын артында турган Батышка көңүл бурулбай калат. Ошондой эле, мамлекеттердеги кризистерде Батыш жетекчилиги астында иш алып баруучу ЭВФтин орду канчалык чоң экенине да этибар берилбей калат. Тескеринче, ал фонддорго кайрылууну кризистен кутулуунун бирден-бир жолу деп эсептегендер четтен табылат.

4 – ЭВФтин шарттары менен көрсөтмөлөрүн ишке ашыруунун экономикалык, социалдык жана саясий таасирлери

Экономикалык жана социалдык таасирлери. Негизинен, ЭВФ карыздар мамлекетке өз көрсөтмөлөрүн орнотууда алардын мамлекет экономикасына жана социалдык абалдарына терс таасирин тийгизүүсү тууралуу ойлонуп да койбойт. Тескерисинче, атайлап мамлекет экономикасына кооп туудуруучу саясатты колдонот. Натыйжада, бюджет дефицити, инфляцияга алып келүүчү экспорт жана импорт тең салмактуулугунун жоголушу, жергиликтүү валюта курсунун төмөндөшү, жумушсуздук деңгээлинин өсүшү жана айлык акынын азайышы, ИДПнын (Ички Дүң Продукциянын) төмөндөшү жана экономикалык өсүүнүн басаңдашы сыяктуу көйгөйлөр келип чыгат. Булардын баары социалдык абалдын курчүшүна алып келет да, ортоңку катмардагы жарандар жакырлыкка түшүп, калктын көпчүлүк бөлүгү жакырлыктын төмөнкү чегине түшүшөт. Бүгүнкү Ливанда мына ушул окуялардын баары ачык көрүнүп турат. Алдыда ЭВФ менен түзүлүүчү ар кандай келишимдер учурдагы көйгөйлөргө кошумча жаңы кыйынчылыктарды келтирип чыгарат. Өлкөдө кымбатчылык күчөп, адамдар турмушка керектүү негизги муктаждыктарын кандырууга алсыздык кылып калышат. Мунун артынан мамлекетте кооптуу социалдык абал пайда болоору талашсыз.

Андан соң, карыздар мамлекет кредитти жана анын пайыздарын төлөөгө алсыздык кылып калганда, аталган фонд алардан “реструктуризация” жана “экономикалык реформа” аттуу программаларды ишке салууну талап кылат. Ошондой эле, мамлекеттик сектордогу ишканаларды менчиктештирүүнү жана аны менен бирге ЭВФке жетекчилик кылган мамлекеттерден келүүчү товарларга болгон тарифтерди жана чектөөлөрдү алып таштоону буйруйт. Бул иштердин жардамында ЭВФ ири мамлекеттердеги ишканалардын товарлары үчүн жергиликтүү базарларды ачат да, ошол ишканалар аркылуу жергиликтүү базарларды көзөмөлгө ала баштайт. Ошентип, карыздар мамлекеттин базарлары ЭВФке жетекчилик кылган мамлекеттердин туруктуу кардарларына айланат.

Ал эми саясий таасирлерине келсек. ЭВФ сыяктуу фонддордун койгон шарттары жана көрсөтмөлөрү себептүү экономиканын начарлашынын жана башкаруучу катмардын бузулушунун

натыйжасында, бийликке каршы пайда болгон көтөрүлүштөрдү ар дайым Батыштын ири мамлекеттери өз кызыкчылыктарына пайдаланып келишет. Эл аралык деңгээлде атаандашып жаткан бул мамлекеттер “жарандык коом” деп аталуучу уюмдарды жаңы саясий чөйрөгө киргизүүгө аракет кылышат. Мындай уюмдарды Батыш көз көрүнөө колдоп, финансылык жактан камсыздап келет. Бул ири мамлекеттердин карыздар өлкөлөрдөгү кырдаалдарды көзөмөлгө алууга болгон аракетинин жаркын мисалы. Ошондой эле, карыздар өлкөлөрдүн алсыздыгынан улам, кээде ири мамлекеттер алардан белгилүү бир позицияны карманууну да талап кылып калышат. Мисалы, БУУдагы токтолторду кабыл алуу учурунда ири мамлекеттердин кызыкчылыгына жараша добуш берүү, же болбосо, өлкөгө аскердик базаларды куруу үчүн жол ачып берүү сыяктуу. Муну менен карыздар мамлекет колонизаторлорго көз каранды болуп калат.

Ливандагы кризис учурунда Америка жана Франциянын кийлигишкенин баарыбыз эле көрдүк. Жана бул кийлигишүүдө экономикалык кырдаал менен саясий абалдын ортосундагы терең байланышка да күбө болдук.

Мисалы, президент Макрон жана Америка мамлекеттик катчысынын жардамчысы бир учурда Ливандан саясий реформаларды ишке ашырууну талап кылышып, антпесе Дүйнөлүк Банктан жана башка эл аралык уюмдардан ага эч кандай жардам берилбестигин айтышты. Андан сырткары, Макрон Ливан саясатчыларына мамлекетти кризистен куткарып калуу үчүн белгилүү бир башкаруу формасын таңуулап, анын көрсөтмөлөрүнө тескери иш тутушса аларга катуу чаралар көрүлөөрүн да эскерткенине күбө болдук. Ошондой эле, Америка атайлап нефти өндүрүүнү кечиктирип жатат. Анткени ал нефти өндүрүүнү “исраил” менен келишилген абалда, белгилүү деңиз бассейндеринде гана ишке ашырууну көздөп жатат. Б.а. Америка “Кылым келишими” деп аталган бүтүмдүн негизинде Ливан менен “исраилди” жараштырууга жана анын жардамында “Жаңы Жакынкы Чыгышты” курууга умтулууда. АКШ Ливан маселелерине аймактагы өз кызыкчылыктарын ишке ашыруу максатында гана аралашып жатат. Алардын бири Ливандын “исраилге” болгон душмандыгын өзгөртүп, аны Иранга буруп коюу.

5 – Мамлекеттерди тышкы рибавий карыздардын деңизине чөктүрүп салуу Батыш колонизаторлогунун жаңы көрүнүшү.

Мамлекеттерди тышкы рибавий карыздардын деңизине чөктүрүп салуу Батыш колонизаторлогунун жаңы көрүнүшү.

Эмне үчүн ЭВФ ар кандай мамлекеттерге карыз берүүдө бирдиктүү жана алардын экономикасын кыйратуучу саясатты карманат? Жогорудай айтып өткөнүбүздөй, мындай фонддор бай жана колонизатор мамлекеттердин көзөмөлү астында болуп, алар фонддорду карыздар мамлекеттин экономикасына, ошондой эле, саясий жана социалдык түзүмдөрүнө согушсуз жана басып алуусуз эле кожоюндук кылуу жолунда пайдаланып келишет. Ошондуктан алар дүйнөлүк мамлекеттердин экономикасын кыйратуучу фонддор катары саналат.

Мамлекеттин тышкы рибавий карыздары ЭВФтин маанилүү рычагдарынын бири болуп, дүйнө элинин жана мамлекеттеринин үстүнөн орнотулуучу Батыш колонизаторлогунун бир ыкмасы катары саналып келет.

2018-жылы дүйнө мамлекеттеринин жалпы карызы 7 – 8 трлн. долларды түзгөн. 2019-жылдын аягында 20 араб мамлекеттеринин жалпы карызы 1 трлн. доллардан ашкан. Алардын ичинен Ливандын 2018-жылы тышкы карыздарынын суммасы 79,3 млрд. долларга жетип, дүйнөдөгү карыздар мамлекеттердин арасынан калкынын санына жана ИДПнын көлөмүнө салыштырмалуу каразы эң көп мамлекет болуп саналды.

6 – Тышкы карыз көйгөйлөрүнүн негизги себеби – өз элин талап-тоногон башкаруучулар.

Ири өлкөлөргө малайлык кылган, бузуку башкаруучулар тышкы карыз көйгөйлөрүнүн негизги себеби катары саналат. Анткени, алар малайлыгынан улам, өздөрүнүн ар бир саясий чечимдеринде аларга кожоюндук кылуучу ири мамлекеттердин көрсөтмөлөрүнөн кылча тайбай моюн сунушат. Ошондой эле, алардын кызыкчылыктарын ишке ашыруу үчүн өз мамлекеттерин тышкы карыздарга чөктүрүп салышат. Бузукулугунан улам, алар мамлекеттин мүлкүн жана элдин мүлкү болгон кен байлыктарын уурдашып, бүтүндөй бир мамлекеттин бюджетине тең келе турган байлыкты чогултушат. Ошондон улам, башкаруучулардын баары уурулар жана саясий соодагерлер деген коомдук пикир калыптанып калды. Алар экономикалык саясатта өздөрүнүн

материалдык кызыкчылыктарына туура келген гана жолду карманышат. Ошондой эле, алар: “Бюджетти элдин чөнтөгүнөн толтуруу жана саясатчылардын чөнтөгүнө бошотуу”-деген бирдиктүү принципти карманышат.

Ууру саясатчылар адатта уурдаган акчаларын сыртка алып чыгышып, каапыр Батыштын банктарында сакташат. Ар качан өз өлкөлөрүндө түрдүү нааразылыктар жана элдик көтөрүлүштөр байкала баштаганда, алар Батыш банктарынын “Банктын сырын сактоо” жана “Бекитилген эсеп” аттуу кызматтары аркылуу өз байлыктарынын коопсуздугун кепилдей алабыз деп ойлошот. Араб мамлекеттеринен уурдалып чыккан акчалардын көпчүлүк бөлүгү швейцариялык, америкалык, британиялык жана франциялык банктарда сакталат. Deutsche Welle маалымат агенттигинин билдиришинче, Женевадагы араб-швейцардык соода-өндүрүш палатасынын эсебине көрө араб мамлекеттеринен мыйзамсыз чыгарылып, Швейцария банктарында жашыруун сакталып жаткан акчалардын суммасы 200 млрд. долларды түзсө, араб мамлекеттеринен чыгарып кетилген акчалардын жалпы суммасы бир нече триллион долларды түзөт.

Ошондой эле, билдирүүдө араб акчаларынын Швейцариядан башка дагы ири жөнөлүштөргө чыгарылып жатканы тууралуу айтылат. Алар : Кариб деңизиндеги Британия аралдары, Лихтенштейн, Невада штаттары, Түштүк Дакота, Вайоминг жана Делавэр. Белгилей кетүүчү нерсе, ал акчалардын көпчүлүк бөлүгү мыйзамсыз жол аркылуу байыган эки жүздүү саясатчылар менен бизнесмендерге тиешелүү.

Ушундан улам, карапайым калк саясатчылардын уурулуугу жана тышкы карыздан кутулуу деген эки таштын ортосунда, жаргылчакка ташталган буудай сыңдуу эзилип жашап келет. Батыш болсо бул абалдан эки түрдүү пайдага жетишет. Биринчиден: алардагы мамлекеттик байлыктарга ээлик кылуу үчүн өзүнүн ишкана жана фонддоруна жол ачат. Андан соң, алардын жардамында алсыз мамлекеттерди талап тонойт жана аларга кожоюндук кылат. Экинчиден: араб саясатчылары тарабынан уурдалып чыккан акчалардын баарын өз банктарында сактайт жана керектүү учурда аларды өз мамлекетинин экономикалык циклинде пайдаланат. Батыш жана анын малайлары жердин асты-үстүндөгү байлыктардын баарын ушинтип тоной беришсе, элге бир нерсе калабы?

Башчыларга каршы көтөрүлүш кылып жаткандар мына ушул нерселерге көңүл буруулары зарыл! Чынында рибавий (сүткордукка негизделген) түзүмдүн өзү адилетсиз түзүм болуп, Аллах ага тыюу салган! Бүткүл адамзат жапа тырмак киришип, жакырлардын жакырлыгын ашырган жана байлардын байлыгы менен бийлигин ашырган бул рибавий түзүмгө каршы күрөшүүсү керек. Ошондой эле, реформа талабы менен көтөрүлүп жаткандардын бийлик өкүлдөрүн айыптоого гана чектелүүсү жана бул адилетсиздиктердин артында жашырынып турган Батыштын ыглас колдоруна көңүл бурбай коюусу алардын аракеттерин ийгиликсиздикке учуратат. Демек, адамдар билиши зарыл болгон нерсе, нааразылыктарды каратууга татыктуу болгон төрт тарап бар. Алар: сүткордукту мыйзамдаштырган колонизаторлук капиталисттик түзүм, анын артынан эле башка мамлекеттердеги сүткордукту мыйзамдаштырган конституциялык түзүм, Батыш жетекчилери жана аларды ээрчиген жергиликтүү малай акимдер.

7 – Ливандагы финансылык жана экономикалык көйгөйлөргө чыныгы чечимдин жоктугу.

Ливандагы финансылык жана экономикалык көйгөй – алсыз мамлекеттерди бай өлкөлөрдүн олжосуна айлантуучу – дүйнөлүк кризистин бир бөлүгү гана. Ошондой экен, ЭВФке жардам сурап кайрылуу жана карыз көйгөйүнөн кутулуу максатында финансылык сферада изилдөөлөр жүргүзүү үчүн “McKinsey” сыяктуу уюмдарга кайрылуу абалды андан да оорлотот. Анын үстүнө, мындай карыз алуулар мамлекеттин өсүүсүнө эч кандай салым кошпойт. Тескерисинче, алар өлкөнүн бутка туруусу үчүн мамлекетти өзүн өзү камсыздоо стратегиясына көңүл буруудан алыстатат. Ошондуктан өлкө жетекчилери ар кандай саясий көз караштарда болуусуна карабастан, кризистен чыгуу үчүн өлкө экономикасын айыл-чарба, өндүрүш жана экспортко негизделген чыныгы экономикалык нукка буруулары зарыл. Ал үчүн, жергиликтүү өндүрүштү айрыкча азык-түлүк продукцияларын өндүрүүнү колдоп, кубаттоо үчүн план жана стратегияларды түзүү зарыл. Ошондой эле, фермер жана дыйкандардын ишмердүүлүгүн жеңилдетүү үчүн аларга колдоо көрсөтүү, сугат жерлерди иштетүү, ички керектөөнү жергиликтүү продукция менен камсыздоо жана аларды тышкы базарларга алып чыгуу, ага окшогон товарлардын сырттан кирүүсүнө бөгөт коюу, ички атаандаштыкты жаратуу жана Ливанга ичкериде да тышкарыда да пайда келтирүүчү ишканаларды

курууга мүмкүнчүлүк жаратуу зарыл. Ошол эле учурда экспорт жана импорттун көлөмүн да көзөмөлгө алуу керек. Бул иштер мамлекетти экономикалык өнүгүү жолуна түшүрөт да, карыз алуучу үчүн тышкы мамлекеттерге жалынуудан арылтат. Айта кетчү нерсе, Ливанда эбегейсиз байлыкка ээ болгон капиталисттер бар жана алардын мындай экономиканы курууга дараметтери жетет.

Дагы бир көңүл буруу зарыл болгон нерсе, Ливан жакынкы келечекте ири нефти өндүрүүчү мамлекетке айланат. Бирок, мамлекеттеги финансылык кризистин күчөп жатканына карабастан, Америка аймакты жаңыртуудагы саясий кызыкчылыктары себептүү нефти өндүрүүнү кечиктирип жатат. АКШ учурда Ливанды карызга батырууга аракеттенүүдө. Анткени, нефти өндүрүлө баштаганда карыз жана анын пайыздарын өндүрүү шылтоосу менен АКШ нефтиге ээлик кылууну көздөп жатат, ошондой эле, нефти өндүрүүдө АКШнын компаниялары эң чоң үлүшкө ээ болуусун каалап жатат.

Ошондуктан, Ливан нефти өндүрүүчү мамлекетке айланганы менен карыздарынан кутулуп, бай өлкөгө айланарына кепилдик жок. Жөнөкөй эле мисал – Сауд Аравиясы. Ал чоң көлөмдө нефти өндүргөнү менен Батыш алып кирип койгон аймактык согуштардан улам – алардын ичнен Йемен согушунун айынан – карызга батып калды.

Ливандагы финансылык жана экономикалык кризистерден чыгуунун эң туура жолу.

Бүгүнкү күндөгү Америка жетекчилик кылып жаткан дүйнөлүк түзүмдөн азыркы көйгөйлөргө чечим табуу мүмкүн, бирок аны ишке ашыруу мүмкүн эмес. Анткени, бул көйгөйлөрдү пайда кылган Батыш аларды чечүү үчүн өзү белгилеген жолдон башка ар кандай жолдорго тыюу салат. Батыш тышкы рибавий карыз көйгөйлөрүн пайда кылды жана ЭВФ сыяктуу эл аралык кредиттик уюмдарды түздү. Алардын жардамында элдердин байлыктарын талап-тоноп келет. Ошондой эле, Батыш дүйнө жүзүндө түрдүү саясий келишпестиктерди келтирип чыгарды жана БУУ менен Коопсуздук Кеңеши сыяктуу эл аралык уюмдарды түздү. Алардын жардамында бардык келишпестиктерди өз кызыкчылыгына жараша чечип келет. Ливан кризиси дагы мына ушул жийиркеничтүү түзүмдүн бир бөлүгү. Ошондуктан, Ливан жетекчилери мамлекетти туура экономикалык нукка буруунун зарылдыгын түшүнүшпөсө, алар финансылык жана экономикалык көйгөйлөрдөн кутула алышпайт. Бирок, бул жаатта эки себептен улам үмүттүн учкуну да көрүнбөй турат. Биринчиси: Ливан жетекчилери бузуку

болушуп, өз бийлигин сактап калуу үчүн гана аракет кылып келишет. Экинчиси болсо : азыркы бийликке альтернатива катары чыгып жаткан тарап дагы көйгөйдөн чыгуунун туура жолун билбегендиктен чириген саясий чөйрөнү алмаштырууга гана чектелип жатышат. Тилекке каршы, бузулган конституциялык түзүмдү өзгөртүү жана Батыштын адилетсиз саясатынан кол үзүү тууралуу ойлонбой жатышат.

Ливандын жана башка мамлекеттердин көйгөйлөрүн чечүүнүн жападан жалгыз жолу жаңы эл аралык түзүмдү орнотууда. Ооба, адамды адам катары карап, материяны адамдан үстүн койбогон, рибага (сүткордукка) жол бербеген, кен-байлыктарды жалпы элге бөлүштүрүп берип, алардын элди башкарган жана кордогон бир ууч байлардын колуна чогулуп калуусуна жол бербеген, жалгыз жаратуучу, баарын угуучу жана билүүчү болгон жаратуучу Аллах тарабынан түшүрүлгөн **Халифалык түзүмү**. Бул түзүм адамдарды кор кылып, өздөрүнө көз каранды кылып алууну көздөгөн адамдар ойлоп тапкан түзүм эмес.

Чынында Батыш мусулмандардын жерлерин майда бөлүктөргө бөлүп таштап, аларды чыныгы экономикалык өсүү жолуна түшүүдөн тосуп келет. Ал эми Халифалык мамлекети болсо мусулмандардын жерлерин, элдерин жана байлыктарын бир байрак астында бириктирет. Мындай биримдиктин астында бүтүн мусулмандар ийгиликке жетишет. Мусулмандар жерлеринин бөлүнүүсү натыйжасында келип чыккан жер жана суу жетишсиздигинен кутулат. Мусулмандарга жана Халифалык мамлекетинде жашаган кайры мусулмандарга умумий мүлк болгон нефти жана башка кен-байлыктар бөлүштүрүп берилет. Ошондой эле, алар валютанын алтынга байлануусу себептүү финансылык туруктуулукка ээ болушат. Ал мамлекет риба, ихтикар (монополия) жана башка ушул сыяктуу байлыктын бир ууч адамдар колунда чогулуп калуусуна алып келүүчү иштердин баарына тыюу салат. Бул Ислам өкүмдөрү жалгыз гана идеологиялык негиздеги **экинчи Рашид Халифалык мамлекетинде** ишке ашырылат. Халифалык мамлекети таарыхта 13 кылымдан ашуун убакыт өкүм сүрүп, жер бетиндеги эң алдыңкы мамлекет болгон. Кайра тикеленеүүсү менен кыска мөөнөттө бүткүл адам затты гүлдөп өсүүгө, туруктуулукка жана эң негизгиси бактылуулукка жеткирет! Пайгамбар ﷺ айтты:

«**مَنْ تَكُونُ خِلَافَةً عَلَيَّ مِنْهَاجِ النَّبُوَّةِ**»

«... Андан соң Пайгамбарлык минхажы негизиндеги Халифалык болот». (Ахмад риваят). □

**ЭМИРАТТАР, САУД АРАБИЯСЫ ЖАНА МИСИР КОЛДООСУ
АСТЫНДАГЫ ЖАҢЫ ДИН
ДИНДИ БУРМАЛООДОГУ ЭМИРАТТАРДЫН ОРДУ (1)**

Хаамид Абдулазиз

Динди жаңыртуунун туура механизмдери жана эрежелери:

Диний дискурсту (хитаб уд-дийний) жаңыртуу бул – батышташуунун (европеизация) жактоочулары каалап жаткандай – динди өзгөртүү же башкасына алмаштыруу эмес. Тескерисинче, анын мааниси динди аздектеп, сактап калуу. Ошондой эле, бул жаңыртуу (таждийд) динди бузуу үчүн эмес, аны жакшыртуу үчүн ишке ашырылышы зарыл. Бул шарияттын талабы болуп, анын өзүнө жараша акыйкаты (вакыйы)бар. Куран аяттарынын көпчүлүк бөлүгү мусулмандарды динди бекем карманууга жана ага амал кылууга буйруйт. Ошондой эле, көптөгөн хадистер бизге динди жаңыртуунун, түшүнүүнүн жана ага амал кылуунун зарылдыгын баяндап келет.

Адам диний илимин канчалык өстүрсө да, бирок аны түшүнбөсө жана ага амал кылбаса, анын динди жаттоосунан кыпындай да пайда жок. Ошондуктан, динди бүтүн бойдон сактап калуу үчүн диний дискурсту (хитабды) жаңыртуу жана дин илимдерин жайылтуу зарыл. Анткени, илим аалымдардын өтүүсү менен азаят. Бул болсо карапайым элдин караңгылашуусуна жана адашуусуна алып келет. Ошондой эле, бул иш коомду коркунучтуу акыбеттерге түртөт.

Диний хитабдын чыныгы максаттары ишке ашуусу үчүн бир канча амалий (практикалык) эрежелерди белгилеп алуу зарыл. Алардын жардамында күмөнгө, пропагандага жана ушак-кептерге түртүүчү нерселер жоюлуп, Ислам акыйдасындагы сабит (туруктуу) негиздерди турмушка киргизүүгө жана диндеги айкын болгон өкүмдөрдү (ал-Маълууму мин ад-Дийни бид-Даруро) үйрөнүүгө мүмкүн болот.

Диний хитабды жаңыртуудаагы эң зарыл механизмдер жана эрежелер төмөндөгүлөр болуусу кажет:

1 – Жаңыртуу (таждийд) чакырыгын жасоодогу иш билигилик (компетенттүүлүк). Аллах Таала айтат:

﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُوْحِي إِلَيْهِمْ فَسْءَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ﴾

«Сенден мурун да өздөрүнө кабар түшүрүп, кишилерди гана элчи (пайгамбар) кылып жибергенбиз. Эгер билбесеңер, илимдүүлөрдөн сурагыла!»

[16:43]

Жаңыртуу (таждийд) бир гана бекем илимге жана үмөт арасында кадыр баркка ээ болгон таасирлүү аалымдардын мүмкүнчүлүгүндөгү иш. Өзүн аалым атап алган, жасалма илимдүүлөрдүн ага акысы жок.

2 – Объективдүүлүк жана калыстык. Жаңыртуучу адам акыйкатты издөөчү, чындыкты бекем кармануучу болуп, көңүл боштук кылуудан жана сокур таклиден (ээрчимеликтен) алыс болуусу зарыл.

3 – Ислам усулдарын (негиздерин) жана принциптерин бекем кармануу.

4 – Адамдын акылы чектүү, кемчиликтүү, карама-каршылыктүү жана айлана-чөйрөдөн таасирленүүчү экендигин моюнга алуу. Адамдын акылы канчалык өөрчүп-өнүкпөсүн, баары бир кемчиликтүү жана ката кетирүүчү бойдон калат. Ошондуктан, Куран жана Пайгамбар ﷺ дин суннаты ар дайым акылдан үстүн коюлуусу зарыл.

5 – Динди жаңыртуудан (таждийд) максат, анын ичиндеги кээбир өкүмдөрдү тазалоо эмес, балким, ага сырттан жабышып калган, таңууланган нерселерден динди тазалоо болуусу шарт. Ошондой эле, дин өкүмдөрүн бекем жана туруктуу далилдерге негизделген абалда түшүндүрүү керек.

6 – Диний тексттерди тафсир жана таъвил кылууда (чечмелөөдө) усулу фикх (фикх негиздери), коваъиду фикхийя (фикх эрежелери) жана араб тилин бекем кармануу зарыл.

7 – Текшербестен, изилдебестен жана терең үйрөнбөстөн туруп бир нерсе тууралуу өкүм айтууга шашылбоо керек.

Жаңыртуу (таждийд) шылтоосу менен динди бурмалоо:

Ислам фикхинин тарыхын окуган адам, фикх китептериндеги көпчүлүк маселелер жана өкүмдөр Пайгамбарыбыз ﷺ дин доорунда болбогон, жаңы көйгөйлөргө чечим катары жазылганын таба алат. Мужтахид аалымдар мына ошол жаңы пайда болгон көйгөйлөргө шарият нусустарынан (тексттеринен) өкүм иштеп чыгуу үчүн болгон күчтөрүн жумшашар эле. Бирок Ислам сакофаты Батыш түшүнүктөрү менен аралашкан күндөн тартып абал өзгөрө баштады. Батыш түшүнүктөрү конфессиялар жана хазараттар аралык диалог деген негиз менен диндер арасындагы ийкемдүүлүктү орнотуу үчүн сакофаттарды аралаштырууга үндөдү. Анын үстүнө, кээбир факихтер бир канча маселелерди «качып

кутулгус балээ» (ъумуум ул-балуа) деп аташып, ошол өкүмдөрдө Батыш көз караштарына жумшактык кылып коюшту. Мындан улам, кээбир мусулмандар субъективдүү себептер менен Батыш хазоратын ээрчүүгө мажбур болушту. Ошондой эле, «интеллектуалдык жана психикалык агартуу» деген көз караш пайда болуп, мусулмандык менталитетке таасир көрсөтө баштады. Натыйжада, модернизацияга жана батышташууга (европеизацияга) т.а. «заманбап» мусулман болууга үндөөчү фикрий тенденциялар пайда болду. Ошентип, бурмалоо, алмаштыруу жана өзгөртүү деген пикирлер мусулмандар арасында кенен жайыла баштады. Бул нерселер төмөндөгү иштерде жаркын көрүнөт:

1. Исламды мазмунунан ажыратуу. Бул иш Исламдын саясий түзүмүн жокко чыгарууга, ошондой эле, жихадды жана Батыш стандарттарына дал келбеген шарый жазаларды «заманга туура келбейт» деген шылтоо менен жокко чыгарууга алып келди. Аны менен бирге, истанбат кылууга жарактуу бекем усулдарды жокко чыгарып, акылга негизделген пайданы (маслахат ул-мурсала) негиз кылууга жана каафир Батышты ээрчүүнү улуу максатка айлантууга алып келди.

2. Батыш философиясынын негизинде диндер (конфессиялар) аралык достукту бекемдөө. Ошондой эле, кээбир гойбий (кайып) маселелерди тажрыйбага негизделген илим аркылуу түшүндүрүүгө урунуу б.а. жалпы адамзатка тиешелүү жаңы динди пайда кылуу.

3. Батышташуу. Бул турмуштун бардык тармактарында Батышты үлгү кылып алууга каратылган фикрий кыймыл. Батышташуу аракетин хижрий 14-кылымдын башында башталган.

4. Заманбаптыккаболгон даават. Бул хижрий 14-кылымдын орто ченинде башталып, шарият нусустарын жаңыча үйрөнүүгө жана аларды заманбап илимий жана фикрий тыянактарга таянып, кайрадан тафсирлөөгө (чечмелөөгө) чакырды. Алардын бул жаатта карманган услубдарынын (ыкмаларынын) бири «кеп көрүнүшүндө же аталышында эмес, балким, маанисинде жана баалуулугунда» (ал-иброту бил-киймати уал-мадмуни лаа биш-шакли уал-колиб) услубу. Алар аял кишиге мутлак (толук) эркиндик берүүгө жана аны уят-намысынан ажыратууга чакырышты. Ошондой эле, Исламды саясий түзүмүнөн ажыратышып, аны башка диндер сыяктуу турмушту тартиптөөгө жараксыз, турмуштан үзүлгөн, кечилдик дини катары таанытууга урунушту. Динди түшүнүүдө жана истинбат кылууда жаңы эрежелерди орнотушту.

Мындан тышкары, алар диний плюрализмге жана башка конфессияларды урматтоого т.а. мусулман эместерди каафир деп атабоого чакыра башташты. Мисирдин массалык маалымат каражаттары христиандарды каафир деп атагандарды караңгылыкта айыптап, аларга каршы катуу чабуул жасап жатышканы мунун жаркын мисалы боло алат. Мунун баары, азыркы заманда демократияны колдонууда Батышты эң идеалдуу үлгү катары таанытуу аракети менен биргеликте ишке ашырылып жатат.

5. Ааламдашууну (глобализация) кабыл алуу. Жыйырманчы кылымдын 80-жылдарында Чыгыш лагеринин кулашы менен Америка дүйнөдөгү жалгыз жетекчиге айланды жана ааламдашуу терминин жайылтууга киришти. Муну менен ал дүйнө элин өзүнүн фикрий (идеологиялык), сакофий жана ахлакий түзүмүнө алып кирди да, дүйнө элин аларды кабыл алууга жана ыраазы болууга, ошондой эле, АКШга туура келбеген нерселердин баарын өзгөртүүгө мажбурлады.

6. Жаңыртууну (таждийд) т.а. бурмалоону күч менен таңуулоо. Батыш диний хитабды жаңыртууда өзүнө баш ийген мамлекеттерге берешендик менен колдоо көрсөтүүгө киришти. Ал мамлекеттер өз кезегинде Батыш баалуулуктарына төп келген окуу программаларын иштеп чыгышты. Минбарлардагы хутбалар жана массалык маалымат каражаттары Батыш көз караштарына ылайык иш жүргүзө башташты. Ошондой эле, ал мамлекеттер банктарда рибага (сүт кордукка) урухсат берүү, аял киши тууралуу эл аралык резолюцияларды жана гомосексуализмди кабылдоо, аял кишинин хижабын шарият буйругу катары эмес, жеке эркиндик катары баалоо жана эркектердин аялдар үстүнөн кожоюндугун жокко чыгаруу сыяктуу чечимдерди кабыл алышууда. Бул иштердин негизги максаты Исламды турмуштан ажыратуу жана светтик турмушту мусулмандардын өлкөлөрүнө киргизүү. Батыш көз карашына ылайык жаңыртуу (таждийд) долбоорун мусулман мамлекеттеринин арасынан арсыз, уятсыз болгон 3 режим кабыл алды. Алар Бириккен Араб Эмираттары, Сауд Арабиясы жана Мисир. Алар бул долбоорду аягына чыгаруу менен каафир Батышты ыраазы кылуу үчүн болгон материалдык мүмкүнчүлүктөрдүн баарын ишке салышты. Мунун менен алар Батыштын мумулмандар үстүнөн идеологиялык, саясий жана

аскердик жактан кожоюндук кылуусуна шарт түзүшүп, анын жардамында өздөрүнүн бийлигин сактап калууну көздөшүүдө.

Динди бурмалоодогу Эмираттардын орду:

БАЭде эң алгачкы Исламий Саясий кыймылдар Эмираттардын биригүүсүнөн мурун эле башталган. Ал кыймыл Мисирде окуп келген БАЭнин студенттери негиздеген «Реформа жана Социалдык Багыт Ассоциациясынын» (араб. Жамъийт ал-Ислах уа ат-Таужийх ил-Ижтимаъий) жардамында түзүлгөн. Бирок, Эмираттар абдан татаал жана назик шарттар менен биригишкендиктен, БАЭ жетекчилери аталган саясий кыймыл алардын бийлигине кооп жаратарын дароо түшүнүштү. Анткени, ал кездеги жаңыдан түптөлгөн мамлекет алдыда күтүлүп жаткан саясий атаандаштыкка туруштук берүүгө жарай турган күчтү чогулта элек болчу. Ошондуктан Исламийлер БАЭнин биринчи жана экинчи өкмөтүнөн орун таба алышты. Исламийлер өзгөчө 1971-жылы алгачкы өкмөт түптөлүп жатканда Эмираттардагы «аль-Ихван уль-муслимийн» (Ихван) бир министирликке ээ болгон күндөн тартып өркүндөй башташты. «Ихвандардын» расмий өкүлү жана «Реформа Ассоциациясынын» негиздөөчүсү Саид Абдуллах Салман турак жай министри болуп дайындалды. 1977-жылы Мухаммад Абдурахман ал-Бакр шейх Рашид ибн Саиддин сунушу менен Юстиция, Ислам иштери жана вакф министри болуп дайындалды. Ошентип, ал-Бакр «Реформа Ассоциациясынын» министирликке жеткен экинчи өкүлү болду. 1979-жылы июль айында өкмөттүн үчүнчү түптөлүшүндө Салман билим берүү министри болуп дайындалды жана негизделгенине 2 жыл болгон БАЭ университетинин ректору мансабына жетишти. Андан соң 1983-жылы июль айында жаңы министрлер кабинетин куралып жатканда, бул эки министр мансабынан алынды.

Мамлекет акырындык менен «Ихвандарга» басым өткөрүүнү күчөтүп бара берди. Бирок Мухаммад Ибн Зайд майданга чыккан күндөн тарта абал кескин түрдө өзгөрдү. Ал тууралуу Англиянын БАЭдеги мурунку элчиси сэр Жон Женкинс минтип айткан: «Чынында, «Ихвандарды» жер жүзүндөгү эң катуу жек көргөн адам бул канзаада Мухаммад ибн Зайд».

2011-жылдын кириши менен БАЭ бийлиги оппозициячыл күчтөргө каршы кең көлөмдөгү камоо кампаниясын баштады. Анын артынан 2015-жылы жаңы мыйзам кабыл алышты. Ага ылайык, өкмөт уюмдарды жоюуга жана мамлекет өзү гана белгилеген

критерийлерге ылайык, уюмдардын негиздөөчүлөрүн камоого укуктуу болду. Бул ырайымсыз камоолор 15 Эмираттын (15 облустун) баарында уланып жатты. Эл аралык адам укуктары боюнча Федерациянын статистикасына караганда, камалгандардын көпчүлүк бөлүгүн исламийлер түзүштү.

2018-жылы июль айында Абу Даби Федерациялык Жогорку сотунун мамлекеттик коопсуздук Департаменти тарабынан жаңы 69 исламчылар бийликти кулатууга урунуу айыбы менен эркинен ажыратылды. Алардын баары жашыруун түрдө «Ихвандар» ячейкасын түзүү айыбы менен кармалышкан. Алардын ичинен 30 мисирлик жана 1 эмираттык киши 3 айдан 5 жылга чейин экринен ажыратуу менен жазаланып, 2 киши акталды жана 21 кишиге 3000 дирхамдан айып пул салынды. Ошондой эле, мисирликтер жаза мөөнөтү бүткөндөн кийин өлкөдөн депортация кылына турган болушту. БАЭдеги «Ихвандар» кыймылы жоюлуп, алардын офистери жабылды жана кармоо учурунда офистер менен үйлөрдөн табылган техникалык жабдуулар тартып алынды.

БАЭ дагы деле исламийлерди Зайддын уулдары баштаган модернизациялоо долбооруна тоскоолдук катары көрүп келет. Алар баштаган долбоор Дубайды спирттик ичимдиктердин жана адам соодасынын борборуна айлантты. Модернизациянын мисалы катары мактап жатышкан асман тиреген имараттары бузукулукка толду. Бул тенденция Заид уулдарын илманийликти (светтикти) жаюуга шыктандырып келет. БАЭнин Вашингтондогу элчиси Юсуф ал-Утайбанын Катар мамлекетине коюлган блокадага комментрий билдирүү учурунда айткан сөздөрү мунун жаркын далили боло алат. Юсуф: «Катар менен болуп жаткан келишпестик дипломатиялык эле эмес, философиялык мүнөзгө да ээ. Т.а. БАЭ, Сауд Арабиясы, Иордания, Мисир жана Бахрейн менен Катардын Жакынкы Чыгыштын келечегине болгон көз караштарында келишпестик бар – андан соң элчи кошумчалап – үч мамлекеттин көз карашына ылайык, Жакынкы Чыгыш алдыдагы 10 жылдыкта илманий (светтик) мамлекеттер болушат» - деп билдирди.

БАЭ исламий кыймылдардын баарына экстремизм жана терроризм айыбын коюп, аларга каршы мамлекет аймагында аёсуз күрөш баштады. Ага чектелип калбастан, БАЭ өкмөтү Европа жана Америкадагы исламий кыймылдарга каршы күрөшүн да баштап жиберди. БАЭ ал жерлердеги мечит кызматкерлерин террорчулукта жана элдер аралык кастыкты козутууда айыптады.

«Чынында, Европадагы террордук чабуулдардын негизги себеби, ал жердеги мечиттерди көзөмөлдөөдөгү кайдыгерлик болуп жатат», - деп билдирди БАЭ толеранттуулук министри Нихаян Мубарак аали Нихаян. Ал Европада мечит курууга уруксат берүүчү мыйзамдарды татаалдаштырууга жана көптөгөн имамдарды иштен алууга чакырды, ошондой эле, БАЭнин Европа мечиттеринде имамчылык кылуу үчүн кадрларды даярдап берүүгө даяр экендигин айтты. Андан тышкары, БАЭ өкмөтү суфийликти карманган «Тойба» сыяктуу шектүү исламий уюмдарды колдоого ала баштады.

Бул иштер Американын жаңы, альтернативдүү Исламды түзүү стратегиясына жооп катары аткарылууда. Америка терроризмге каршы күрөшүү үчүн илманийлер, либералдар жана муътадил (мээлүүн) исламчылар (алардын арасынан суфийлер) башкара турган альтернативдүү Исламды түзүүгө аракет кылып жатат. Ушундан улам, БАЭде суфийликтин символу болгон Ал-Жифрий, Исламий гумандуулуктун жактоочулары болгон Аднан Ибрахим жана маркум Мухаммад Шахрур сыяктуу кишилер улам даңазаланып, макталып жатат. Анан дагы, Бирмадагы мусулмандарга буддисттер тарабынан көз көрүп, кулак укпаган кордуктар көрсөтүлүп жаткан учурда, Бириккен Араб Эмираттарында буддисттер ибаадатканасынын ачылышы баарынан да ашып түштү.

БАЭнин Ислам үмөтүнө каршы аракеттери финансылык каржылоо, пландарды түзүү жана дипломатиялык ыкмаларды колдонуу менен эле чектелип калбастан, түздөн-түз аскердик аралашууга чейин жетип барды. Маалыматтарга караганда, Мали жана Борбордук Африкадагы Франциянын өлтүрүү жана тазалоо операцияларына БАЭнин дагы тиешеси бар. Бул тууралуу Франциянын мурунку президенти Франсуа Олланд билдирди. Анын айтымында, БАЭнин канзаадасы Франциянын Малидеги исламийлерге каршы аскердик киришүүсүнө финансылык жардам көрсөткөн. БАЭ Францияга Борбордук Африкада исламийлердин бийликке келүүсүнөн кабатырланып жатканын жана аларды бийликтен кетирүү операциясына акчалай жардам берүүгө даяр экендигин билдирген. Анткени, БАЭ исламий кыймылдарды идеологиялык жактан Исламий Жихадий кыймылдар менен жакын деп эсептейт. Ушул нерсе Франциянын куралдуу интервенциясына себеп болду. Натыйжада, Борбордук Африка мусулмандары

Франциянын куралдуу күчтөрүнүн колдоосуна ээ болгон христиандар тарабынан үрөй учурган массалык кыргынга дуушар болушту. Ошондой эле, БАЭнин тарых барактары – кресттүүлөрдүн колонизаторлук долбооруна кызмат кылуу алкагында – Афганистан менен Пакистанга жасалган куралдуу кийлигишүүлөр тууралуу да күбөлүк берет. Американын мурунку генералы Дэвид Петреус БАЭ тууралуу айтып жатып, муну эскерди: «БАЭнин Афганистандагы бай тарыхына таянып айта турган болсок, ал радикал исламийлерге каршы күрөшүүдө эң алдыңкы орунду ээлейт».

БАЭнин Вашингтондогу элчиси Юсуф ал-Утайбинин хакерлер тарабынан бузулган почтасындагы каттардын биринде, Юсуф New York Times журналисти Томас Фридманга буларды жазган: «Абу Даби Сауд Арабиясы менен ваххабизм себептүү 200 жылдан бери күрөшүп келет. Биздин тарыхыбызда башка мамлекеттерге салыштырмалуу эң көп келишпестиктерибиз Сауд Арабиясы менен болуп келген. Бирок Мухаммад ибн Салмандын бийликке келүүсү менен биз болуп көрбөгөндөй өзгөрүүлөрдүн күбөсү болуудабыз. Ошондуктан, аз да болсо кадыржамдыкты сезип калдык. Бизде жаңы үмүттөр пайда болууда жана алардын ишке ашынуусуна терең ишенебиз».

Эмираттардын саясий Исламга каршы күрөшүүдөгү куралдары:

1 – Чексиз момундар фонду:

Аталган фонд 2013-жылы май айында болуп өткөн Мисирдеги аскердик төңкөрүштүн натыйжасында, БАЭнин колдоосу менен түзүлгөн. Фондун штаб-квартирасы Мароккодо жайгашып, анын жетекчилигине сириялык Мухаммад ал-Аний дайындалды. Ошондой эле, анын Каирде жана Амманда эки филиалы ачылды. Фонддун аткаруучу директорунун милдетин иорданиялык доктор Ахмад Файиз ээледі. Аталган фонддо көптөгөн араб жана чет элдик изилдөөчүлөр менен жазуучулар эмгектенишет. Бул фонд тарабынан 3 журнал басып чыгарылат. Алар:

– «Ал-Баб» – бул дин, саясат жана адеп-ахлакка арналган, 3 айда бир чыгып туруучу журнал;

– «Ятафаккарун» – бул 3 айда бир чыгуучу фикирий жана сакофий журнал;

– «Зават» – 6 ул арабча электрондук сакофий журнал.

«Чексиз Мусулмандар» уюму исламий кыймылдардын идеологияларына каршы күрөшүүнү жана «диний гумандуулукка»

чакырууну өзүнө негизги максат кылып алган. Ошондой эле, өз көңүлүн аймактагы жалпы маданий аң-сезимге негиз болуучу фикирлер (идеялар) тутумун изилдөөгө каратат. Ал эми практикада болсо «Араб-Ислам мейкиндигиндеги сакофий, фикрий жана социалдык көрүнүштөргө карата назарий (теориялык) тыянактарды текшерүүгө жана аларды практика жүзүндө саясий Ислам тенденцияларына каршы коюуга» киришти. Алар «бардык фикирлерди объективдүү талдоо аркылуу ачык сынга алуу жана алардын арасынан адамдын турмушуна реалдуу пайда алып келүүчү фикирлерди гана тандоо» ыкмасын жолго коюшту. Аталган фонддун негизги максаттары алардын сайтында көрсөтүлгөн. Алар:

- Жабык фикир жана обочолонгон сакофаттын негизи болгон фикрий эрежелерди бузуу;
- Акылга жана илимге негизделген социалдык, фикрий жана диний изилдөөлөрдү колдоп кубаттоо;
- Диний жана сакофий реформаларды терең жана калыс изилдөөгө жарактуу изилдөөчү топторду жана профессионал кадрларды даярдоо;
- Фондун максаттары, иши жана кызыкчылыгы шайкеш келген уюмдар, ойчулдар жана изилдөөчүлөр ортосундагы байланыш менен өнөктөштүктү колдоо жана тартиптөө;
- Олуттуу жаңылануу тенденциясынын үнүркоомдун бардык катмарларына жеткирүү.

«Чексиз момундар» фонду агартуучу фикирге ээ деп эсептеген кишилердин идеяларын жайылтууга аракет кылат. Мисалы: «Ал-Хакимия» китебинин автору Судандык Мухаммад абу ал-Касим Хаж Хамад, Мухаммад Шахрур жана Хасан Ханафий ал-Ясарий. Булардынүчүнчүсү Баруха Спиноза деген жөөттүн Таурат тууралуу айткан фикирлерин Куранга карата колдонгон. Ошондой эле, аталган фонд Наср Хамид абу Зайддын 90-жылдарда катуу талкууланган темалардын бирине айланган макалаларын кайра тирилтүүгө да жетишти.

Андан тышкары, фонд ислам сакофатын бурмалоо менен таанылган Абдул-Мажид ал-Шарафий сыяктуу жасалма аалымдардын жана Ливандык Ридван ас-Сайид сыяктуу батышчыл көз карашка ээ болгон кишилердин макалаларын да жарыялап турат. Ридван ас-Сайид «Исламий коомдогу граждандык тынчтык» форумунун катышуучусу болуп, ар качан саясий Ислам кыймылдарын ийгиликсиздикте айыптап келет. «Ихвандар»,

«салафий кыймылдар» жана «Факих вилаятынын дааватчылары» аттуу кыймылдардын тажрыйбасы саясий Исламдын жараксыздыгына далил боло алат», - дейт Ридван ас-Сайид. Ошондой эле, Мисирдеги ал-Азхар, Тунистеги аз-Зайтун жана Мароккодогу ал-Карауин сыяктуу салттуу диний окуу жайларды гана сактап калууга чакырган. Жана Сауд Арабиясындагы бир канча расмий окуу жайларда реформа жүргүзүп, ал жерлерди исламийлердин жана диктаторлук бийликтин таасиринен тазалап, сактап калууга чакырган.

2 – Маалыматтык структура:

2019-жылдын Рамазан айына Abu Dhabi TV телеканалы суфийликтеги эң атактуу эки аалым ал-Халлаж жана Ибн Арабий тууралуу тарыхый эки сериал чыгарды. Алардын биринчиси: «Ашыктык: Кыздын күрөшү» (сираъ ул-Жаварий). Ал эми экинчи сериал болсо Мухйиддин ибн Арабийдин өмүр таржымалы тууралуу – «Сүйүүнүн даражалары» (Макомат ул-Ишк). БАЭнин мындай сериалдарды коюудан көздөгөн максаты жана ага эмне түрткү болгону эч кимге сыр эмес. Эмираттар азыркы мусулман жаштарына Исламдын дал ушул моделин тартуулоого жана аларды күрөшчүл мүнөз болгон Ибн Таймия жана Иззуддин ибн Абдуссалам сыяктуу баатыр аалымдардан алыстатууга аракет кылууда.

Ошондой эле, БАЭ Ислам динин жана Европадагы мусулман диаспораларынын ишмердүүлүгүн бурмалоо үчүн «Жакынкы Чыгыш маселелерине Европалык көз караш» деген аталыштагы веб-сайтты ишке түшүрдү. Аны Али Рашид ан-Нуайми түздөн түз көзөмөл кылат. Ан-Нуайми БАЭнин коопсуздук жана чалгын кызматынын жетекчиси, ошондой эле, Абу Дабинин канзадасы Мухаммад ибн Зайддын эң жакын жөөкөрү. Сайттын ишмердүүлүгү Сауд Арабиялык Камил ал-Хаттийге көз каранды. Ал киши өзүнүн ваххабий эмес болгон уюмдарга жана Европадагы мусулман диаспораларынын ишмердүүлүгүнө каршы душмандык позициясы менен таанымал.

Аталган сайттын материалдарын оң канат италиялык жазуучу Сара Березовскивич редакциялайт. Ал өзүн Миландагы Ыйык Жүрөк католик университетинин докторанты катары тааныштырат. Сара учурунда Жорж Вашингтон университетинин экстремизмге каршы күрөш программасында изилдөөчү катары иштеген.

Жыл сайын сайтка бөлүнүп жаткан каражат 1 млн. 300 миң евродон ашат. БАЭ бул сайттын жардамында өзүнүн Европадагы катышуусун бекемдөөгө, атаандаштарына каршы күрөштү күчөтүүгө жана саясий Ислам кыймылдарын жоготууга аркет кылып жатат.

3 – Билим берүү моделин Батыш стандартына ылайык жаңыртуу:

БАЭ мамлекеттин ичинде да, сыртында да карапайым элдер ишенген нерселерге карама-каршы келген билим берүү моделин таңуулоого аракет кылып жатат. Билим берүүнүн бул модели өз ичине пикирлерди, баалуулуктарды, идеяларды жана тарыхый символдорду камтыйт. Эмираттар ар кандай изилдөө борборлорунун, басмаканалардын жана теледебаттардын жардамында диний хитабды жаңыртуунун колдоочулары менен биргеликте исламий аң-сезимди өзгөртүүгө катуу аракет кылып жатат. Диний хитабды жаңыртуунун колдоочулары: Наср Хамид абу Зайд, Мухаммад Аркун, Басим Юсуф, Аднан Ибрахим жана башкалар.

Америкалык дааватчы Хамза Хансен дагы БАЭнин жаңыртуу (таждийд) долбоорун жактыруучулардан. Хамза Хансен 2001-жылы 11-сентябрь окуясынан кийин Ак үй тарабынан Ислам дүйнөсү менен болгон мамилелерде кеңешчи болуп дайындалган. Ал бир канча араб мамлекеттерин кезип, илим алган жана суфийликтин Накшбандия тарыйкатын кабыл кылган. Хансен Кипрдеги Накшбандия мектебинин атактуу аалымы шейх Назим Хакканийди зыярат кылууну абдан каалайт эле жана БАЭнин Фатва Кеңешинин төрагасы шейх Абдуллах ибн Байя менен мамиле жакшы болчу.

4 – «Таба» фонду:

Бул фонд 2005-жылы түзүлгөн, бирок ал тууралуу анын түзүлүүсүнөн мурун эле айтыла баштаган. Фонддун ачылышы дааватчы Али ал-Жифрийдин жылдызы жанган учурларга туура келди. Али ал-Жифрий түбү Хазрамауттан болуп, өзү да Йемендеги байыркы Суфийлик мектебинин окуучусу. БАЭ Али ал-Жифрийдин байланыштарын күчөтүү үчүн жана Ислам ааламында таанымал болгон аалымдар менен достоштуруу үчүн ага чоң көлөмдөгү каражаттарды сарптады. Таба фондунун кеңешме тобунун мүчөлөрү доктор Мухаммад Саид ал-Бутий жана Абдуллах ибн Байя болгон.

Фонд бир канча басмаканалардын түзүп, аларды көзөмөл кылат эле. Мисалы: Абу Дабидеги «Дар ул-Факих», «Дар ул-Вабил ас-Сайиб» жана Каирдеги «Дар ул-Мукаттам» басмаканалары. Ошондой эле Мисирде бир канча дааватка тиешелүү программалар түзүлгөн. Алардын жардамында ал-Жифрий ал-Азхардын бир канча таасирдүү аалымдары менен, алардын ичинен Мисирдин экс-муфтийи Али Жума менен да достук мамилелерин курууга жетишти. Эмираттар анын жардамында ал-Азхарга акчалай жардам көрсөтүү аркылуу бир канча долбоорлорду ишке ашырды.

Эскерте кетчү нерсе, Али ал-Жифрий кыргын жана куугунтуктоолорго кабылып жаткан Сирия элине каршы Башар Асаддын режимин үзгүлтүксүз колдоп келээри да эч кимге сыр эмес. Ал-Жифрий мындай позициясын алгачкы жолу 2011-жылы 24-сентябрьда Каирде Асад режимин колдоо үчүн өткөрүлгөн «Суфизм – бул реформага алып баруучу чыныгы жол» аттуу конференцияда билдирген. Аталган конференцияга «Таба» фондунун атактуу өкүлдөрү катышкан. Конференция катышуучулары бир ооздон Сириядагы окуялар революция эмес, фитна экендигин айтышкан. Бул нерсе Асад режимин колдоо жеке шахс катасы эмес, балким жалпы Суфизмдин позициясы экендигин айгинелейт.

Ушул нерселерден улам, Суфизм бул акыйкатты издөө жана адамды Аллахка ибадат кылууга тарбиялоо менен алектенүүчү агым эмес, саясий чөйрөдөгү пландарды ишке ашыруу үчүн колдонулуучу оперативдик топко айланганы маалым болду. Өзгөчө бийлик башындагыларды колдоо жана аларга моюн сунууга чакыруу жолунда кызмат кылуучу топко айланды.

«Араб жазы» жана ал-Азхар үстүнөн БАЭни көзөмөлүнүн күчөшү:

Ал-Азхарда Хусни Мубарак режиминин жана анын Элдик Демократиялык Партиясынын макулдугуна ээ болбостон туруп, жогорку мансапты ээлеш мүмкүн эмес болгонун баарыбыз билебиз. Ошондой эле, Хусни Мубарак ошол кездеги ЭДПнын мүчөсү болуп турган Ахмад ат-Тайибди ал-Азхар шейхи кылып дайындаган учурда, Ахмад ат-Тайиб ЭДПнын курамынан чыгуудан баш тартканын жана Хусни Мубарак Германиядан дарыланып келгенден кийин гана өзүнөн урухсат сурап, ЭДПдан чыгарын билдиргенине да баарыбыз күбө болгонбуз. Ошондон улам 25-январь революциясынын күчтөрү Ахмад ат-Тайибдин өз мансабында

калуусуна каршылык кылышкан. Анткени, алар Ахмад ат-Тайибди жана Машахат ул-Азхарды (Азхар шейхтери коомун) Мубарак режиминин калдыктарынан деп эсептешкен.

Ахмад ат-Тайибдин ЭДП менен болгон тыгыш байланышы жана революциячылардын ага болгон нааразылыгы себептүү ал-Азхар шейхтери аларды колдоп кубаттоочу жаңы саясий күчтү издей башташты. Ушул күндөн тартып БАЭ ал-Азхардын жетекчилиги менен келишти жана аларды өз кызыкчылыгы жолунда пайдалана баштады. Эмираттардын ал-Азхарды исламий кыймылдарга каршы колдоно баштаганынын алгачкы белгилери төмөнкү иштерден байлака баштады:

Биринчи долбоор: «Ал-Азхардын миссиясы» деп аталган бөлүмү ачылды. Аталган бөлүм ал-Азхар тартуулап жаткан диний хитабды жана ал-Азхар кабыл алган токтомдорду кайрадан көрүп чыгуу, ошондой эле, университеттин программаларын кароодон өткөрүү менен алектене баштады. Бул миссиянын жоопкерчилиги Али Жуманын жакын шакирти жана Али ал-Жифрий менен түз байланышка ээ болгон Усама ал-Азхарийге тапшырылды. Ас-Сисинин аскердик төнкөрүшүнөн кийин Усама ал-Азхарий республика президентинин алдындагы диний маселелер боюнча кеңешчиси болуп дайындалды. Ал-Азхардын башка шейхтерине салыштырмалуу жашы жана тажрыйбасынын аздыгына карабай Усама дагы деле өз мансабын ээлеп келет.

Усама көбүрөөк БАЭнин ал-Азхар үстүнөн таасирин сактап калуусу үчүн сүйөнө турган кишилеринин бири болсо керек. Ошондой эле, ал БАЭнин ал-Азхарга болгон таасирине зыян жеткирүүчү ар кандай кишилерди алыстатууга да кызмат кылат. Эгер шейх ул-Азхар БАЭнин таасиринен кутулууга аракет кылса, Усама шейх ул-Азхарды дагы тергеп-тескөөгө укуктуу. Шейх ул-Азхар Ахмад ат-Тайиб президент Сисинин оозеки талакты жокко чыгаруу боюнча фатва берүү талабына каршылык кылганда, Усама Мисир газеталары аркылуу шейх ул-Азхарга каршы аёсуз күрөш баштаганын да баарыбыз көрдүк.

Экинчи долбоор: Ал-Азхар бүтүрүүчүлөрүнүн эл аралык ассоциациясын түзүү. Бул долбоор ишке түшүп, кийин ал «Эл аралык ал-Азхар Бүтүрүүчүлөрү уюмуна» айланды. Аталган уюм шейх ул-Азхардын жетекчилиги астында ал-Азхардын бүтүрүүчүлөрүн чогултууну, өзгөчө, чет элдик бүтүрүүчүлөрүн чогултууну максат кылат. Ошондой эле, аларды БАЭ алдыга сүрүп

жаткан диний хитаб менен куралдандыруу, аларды башка исламий кыймылдарга кошулуудан тосуу жана ал кыймылдарга каршы күрөшкө салууну максат кылат.

Бул уюм ал-Азхардын көптөгөн аалымдарын чет өлкөлөргө саякат кылдыруу жана аларга акчалай сыйлыктарды берүү аркылуу аларды аталган тенденцияга ийкемдүү кылып койду. Бул уюм ар түрдүү мамлекеттерде өз филиалдарын ачууда. Уюмдун программасына терең назар алган адам анын терроризм жана экстремизмге каршы күрөш шылтоосу менен саясий Ислам кыймылдарына каршы күрөшүп жатканын байкай алат.

Ага кошумча, аталган уюм дагы башка бир канча долбоорлорду ишке ашырууда. Мисалы: «ал-Азхар телеканалы» сыяктуу спутник телеканалдарын ачуу, басмаканаларды жана изилдөө борборлорун ачуу. Уюмдун ачкан эң көрүнүктүү изилдөө борборлору «The Islamic Manuscript Association» (Исламий колжазмалар ассоциациясы) жана «Дар ул-Фулук». «Дар ул-Фулук» изилдөө борборунун жетекчиси Али Жуманын жакындарынын бири болгон Ашраф Саъд ал-Азхарий. Бул институттардын баары БАЭден агып келип жаткан акчанын эсебинен көптөгөн студент жана доценттерди чогултту.

Грозныйда өткөн «Ахлу-сунна вал-жамаа» конференциясы жана Мусулман Аксакалдар кеңеши:

Сауд-Эмираттар өнөктөштүгү жана Мухаммад ибн Заиддин Мухаммад ибн Салманга өткөргөн таасири коомчулукка белгилүү болгондон кийин, бул иштер салафизм дискурсун кысууга каратыла баштады. Болгону салафий топтордун арасынан мадхализмге кысуу болгон жок, тескерисинче, мадхализмди кээбир жерлерде дагы деле колдонуп жатышат. Мисалы: Ливияда Хафтардын аскердик долбоорун колдоодо мадхализмдин иштетилгени сыяктуу. Эки өлкө ортосундагы бул жакындык БАЭнин өз долбоору алкагында дагы бир кадам таштоого т.а. 2016-жылы Грозныйда «Ахлу сунна уал-Жамаа» конференциясын уюштуруусуна түрткү болду. Конференциянын максаты «Ахлу ус-Сунна уал-Жамаа» терминин БАЭ алдыга сүрүп жаткан диний багытка чектеп коюу. Аталган конференция салафизмди чектөөгө жана саясий Ислам кыймылдарына каршы күрөштү күчөтүүгө ыңгайлуу учур болуп калды. Ошондой эле, конференциянын дагы бир максаты, Тунистеги аз-Зайтуна жана Йемендеги Мадраса Хадрамия сыяктуу эски ислам окуу жайларын ал-Азхар сыяктуу колго алуу болду. БАЭ

ал окуу жайлардын бүтүрүүчүлөрүн тартуу аркылуу аларды Эмираттардын жаңыртуу тенденциясына калкан кылууну каалап жатат.

Аталган конференция чектүүлүк жана тарапкечтикке негизделгендигине карабай, анын жүрүшүндө шейх ал-Азхар Ахмад ат-Тайиб башчылыгындагы Мусулман Аксакалдар Кеңешин түзүүгө жетише алышты. Эмираттар бул Кеңешти да динди жамынып алып аймактагы өз саясий кызыкчылыктарын ишке ашыруу максатында түздү.

БАЭнин долбооруна негизделген диний дискурс:

БАЭнин Исламий уюмдарга, алардын ичинен ал-Азхарга кожоюндук кылуу жана аларды өзүнүн саясий кызыкчылыктарына колдонуу долбоору, акырындык менен козголуп жатып «Араб жазынан» кийин туу чокусуна жеткен исламийлердин көтөрүлүшүнө жооп катары ишке түшүрүлдү. Бул иштерден улам БАЭ үмөткө пайда келтирүүчү чыныгы Исламий долбоорду ишке салууда деп ойлоо акылсыздык. Анткени, ал долбоордун программаларына көңүл бурула турган болсо, алардын төмөнкү нерселерге басым жаганы байкалат:

1 – Терроризм жана экстремизм маселелери деген сөздүн ичинде Исламий саясий жамааттарга терроризм жана экстремизм жоопкерчилигин жүктөө. Бул нерсе «Эл аралык ал-Азхар Бүтүрүүчүлөрү уюмунун» жана «Мусулман коомчулугундагы граждандык тынчтык» конференциясынын программаларынан ачык көрүүгө мүмкүн. Аталган конференция саясий исламий кыймылдарды ийгиликсиздикте, башаламандыктарды келтирип чыгарууда жана коомду туруксуздаштырууда айыптап келет.

2 – Руханий суфизм дискурсу даңазалоо жана анын амалий маанилеринен ажыратуу, ошондой эле, Исламды пенде менен Жаратуучунун ортосундагы мамилеге гана чектеп, аны турмушка, өзгөчө саясий турмушка такыр байланышы жок болгон руханий дин катары таанытуу.

3 – Шарият аалымдары даават менен руханийликке гана чектелгендиги тууралуу коомдук пикирди пайда кылуу. Ошондой эле, Ислам аалымдарын башка диндердеги дин кишилери менен бирдей элестетүүнү пайда кылуу аркылуу Исламды башка диндер сыяктуу кечилдик дини катары таанытуу. Абу Дабиде өткөн шейх ул-Азхар менен Ватикан папасынын «Инсаний бир туугандык» жолугушуусу буга ачык далил боло алат.

4 – Илманий агартуучулук тенденцияларынын Ислам шариятына каршы келген жерлерин көрмөксөнгө алуу жана кээде аны жаңыртуу (таждийд) шылтоосу менен актоого урунуу. Бул иш көбүнчө саясатка тийиштүү маселелерде көрүнөт. Мындай тенденциялар дагы БАЭ тарабынан, өзгөчө жогоруда айтылган «Чексиз Момундар» фонду тарабынан каржыланат.

5 – БАЭ, Сауд Арабиясы жана Мисирдин сионист вужуду менен мамилелерди жакшыртуу үчүн күйүп-бышып, аракет кылып жатышкан саясий иштерин диний чүмбөт астына жашыруу. Ошондой эле саясий деспотизмди бурмаланган фикх жана фатвалардын жардамында жашыруу.

6 – Ал-Азхардын «Диний хитабды жаңыртуу» темасынынын алкагында уюштуруп жаткан конференцияларына активдүү катышуу. БАЭ 2019-жылдын аягында ал-Азхар уюштурган конференцияларында эң акыркысына катышты. Конференциянын жүрүшүндө БАЭнин эндаументтер башкы башкармалыгынын жетекчиси доктор Мухаммад Матар ал-Кабий буларга токтолду: «Сөзсүз түрдө жаштардын аң-сезимине орноп калган туура эмес түшүнүктөрдү оңдошубуз зарыл. Аларга ыйман, Ислам, мекенге болгон сүйүү, жихад жана ал-амру бил-маъруф ва ан-нахий анил-мункар (жакшылыкка чакырып, жамандыктан кайтаруу) жөнүндөгү туура түшүнүктөрдү берүүбүз керек. Ошондой эле, биз жаштарга ридда (динден чыгуу) тууралуу абдан терең жана назик түшүндүрмөлөрдү беришибиз керек. Ушул жол аркылуу биз ар кандай террористтик топтордун нусустарды туура эмес талдоо аркылуу жаштарыбыздын башын айлантып, азгырып кетүүлөрүнөн коргоп кала алабыз». Ошондой эле, ал-Каабий конференциянын жүрүшүндө Исламий фикирлерди жаңыртуудагы Диний академиялардын орду тууралуу сүйлөп жатып, буларга токтолду: «Чынында террористтик жамааттардын нусустарды (шарият тексттерин) туура эмес тафирлөөсү жана аны таратуусу, ошондой эле, диндин атынан зомбулукка жанасогушка үндөөсү Ислам тууралуу стереотиптик образды пайда кылды. Натыйжада, Ислам башкаларга душмандык кылуучу, адамзаттын цивилизациядагы жетишкендиктерин талкалоочу жана каршы болгондордун канына суусап туруучу дин катары тааныла баштады. Ошондой эле, бул иш жаштарды өз мекендеринен баш тартууга жана ааламды Дар ул-Ислам менен Дар ул-Куфрга бөлүп кароого алып келди».

7 – «Сахих ул-Бухарий» китебине чабуул жасоо. БАЭлик академик Моза Гобаш Эмираттардын толеранттуулук министри Нахайян ибн Мубарактын катышуусунда катышуусунда буларды айтты: «Чынында Сахих ул-Бухарий эскирген китеп. Биз 1400 жыл мурун жазылган, эскилиги жеткен китепке камалып отурушубуз мүмкүн эмес». Андан мурун эмираттык дааватчы Васим Юсуф Сахих ул-Бухарий китебине да, Пайгамбардын сүннөтүнө да такыр ишенбестигин жана жалгыз гана Куранга ыйман келтирээрин ачык айткан эле.

Мусулмандарды көзөмөлгө алуу, аларга кысым көрсөтүү жана башка дин ээлерине болсо толеранттуулук менен мамиле кылуу:

«Washington Post» гезитинин айтымында, БАЭде мамлекеттин Исламга болгон көзөмөлү артып, бийлик мусулмандардын күнүмдүк турмушуна чейин аралашууда. Мамлекет имамдарды иштен бошотуп, аларды текшерүүгө алууда, ошондой эле, аларга ар аптада жума хутбаларына темаларды даярап берип, андан чыкпоого мажбурлап жатат. Жада калса, исламды бейрасмий түрдөө окутуу үчүн да мамлекет тарабынан урухсат болушу шарт. Гезиттин айтымында, БАЭ өкмөтү исламий саясий кыймылдарды мамлекеттик саясий түзүмгө жана улуттук коопсуздукка коркунуч туудуруучу күч катары баалайт. Өзгөчө, 2011-жылы «Араб Жазынан» кийин бийликтин кооптонуусу дагы да арткан. Бирок, ошол эле убакта, БАЭ өкмөтү мамлекеттеги христиан жана индустардын көчөлөрдө өздөрүнүн расмий майрамдарын өткөрүүсүнө, Кытай Жаңы жылын ачык майрамдоосуна, ошондой эле, Исламдан башка диндерге ачык түрдө үгүт-насааттардын жүргүзүлүп жатканына жумшактык жана кечиримдүүлүк менен мамиле кылып келет.

Сионист вужуду менен болгон мамиле:

Сионист вужуду аймакта табигый, тан алынган субъект катары жай табар күндү сагынып, самап келет. Бирок, мусулмандар жүрөгүндө Ислам фикирлери жана өкүмдөрү жашап жаткан убакта, мындай нерсе эч качан ишке ашпайт. Анткени, Ислам бизге бул жийиркеничтүү дарт болгон вужудду биздин мамлекеттерге т.а. ыйык болгон жерлибизге кабыл кылуудан баш тартууга буйруйт. Бул нерсе бир гана Исламды бурмалоо жана мусулмандардын аң-сезимин булгап, аларды реалдуулукка ыраазы болууга көндүрүү аркылуу ишке ашуусу мүмкүн. Бүгүнкү күндө Сиси, БАЭ жана

аларга жакында гана кошулган Ибн Салмандар баш болгон Батышка малай акимдер дал ушул жолду карманышууда.

БАЭ жана (израиль) мамилелери көрүнүктүү деңгээлде жакшырды жана өз ара тыгыз кызматташуунун туу чокусуна жетти. Мунун натыйжасында Мухаммад Дахлан БАЭнин мураскор ханзаадасы Мухаммад ибн Зайддын коопсуздук боюнча кеңешчиси болуп дайындалды. Маалыматтарга ылайык, Мухаммад Дахлан 2011-жылы Фаластин бийлиги тарабынан Тель-Авивге тыңчылык кылууда айыпталган. Ошондой эле, ал Газа секторундагы «ФАТХ» кыймылынын өкүлү болуп, Газа секторунда түрмөлөрдү курган. Жана да, «ХАМАС» кыймылынын активисттерин камоо жана өлтүрүү менен (израилге) тыңчылык кылган.

БАЭ режими менен сионист вужудунун ортосундагы жашыруун келишимдер жакынкы убакыттан бери ачыкка чыга баштады. БАЭ өкмөтү баскынчы сионист өкмөттүн бир канча расмий өкүлдөрүн ачык түрдө тосуп алды. Эки тараптын жолугушууларында экономикалык жана сакофий жаатта кызматташууну жогорулатуу жөнүндө жашыруун талкуулар жүргүзүлдү. Ошондой эле, 2019-жылдын июнь айында Эмираттарда болуп өткөн БУУнун конференциясына (израилдин) тышкы иштер министри (өзүнүн терс көз караштары менен таанылган) Исраэл Кац келип катышты. Андан тышкары, 2018-жылы (израилдин) маданият жана спорт министри Мири Регеф Абу Дабиге (израиль) спортсмендери менен биргеликте келди. Алар алгачкы жолу араб мамлекетинде өз байрактары менен дзюдо боюнча спорттук турнирге катышышты. Ага кошумча, Ливандын «Ал-Акбар» гезитинин маалымдашынча, (израиль) армиясынын генштабынын жетекчиси генерал-лейтенант Гади Айзенкот 2018-жылы эки жолу жашыруун түрдө Эмираттарга келип кеткен.

Эки тараптуу мамилелерди жакшыртуу процесси аба катмарына да жетти. Эл аралык портторду башкаруучу эң алдыңкы 5 компаниянын катарына кирген мамлекеттик «Dubai Ports World» компаниясынын учагы (израилдин) Бен-Гуриона аэропортуна бир нече жолу конду. Аталган компания менен сионист вужудунун ортосунда коммерциялык мамилелер бар. Алардын эң көрүнүктүүсү (израилдик) «Zim Shipping Company» компаниясы менен түзүлгөн шериктик инвестициялар. Аталган (израилдик) компаниянын «Накба» трагедиясынан баштап бүгүнкү күнгө чейинки сионист вужудунун Фаластин мусулмандарына карата жасаган

кылмыштарына түздөн-түз байланышы бар. Ошентсе да, «Dubai Ports World» компаниясы (израиль) менен коммерциялык мамилелерин дагы да өстүрүүгө тырышып келет. Компания жетекчиси султан Ахмад ибн Сулаймдын 2019-жылдын август айында Тел-Авивге соода мамилелерин жакшыртуу максатында жасаган иш сапары мунун ачык далили боло алат.

Мамилелерди жакшыртуу иши мамлекеттик колдоого ээ болгон коммерциялык алакалар менен чектелип калбастан, коопсуздук тармагына да жетти. «Bloomberg» маалымат агенттигинин өздүк булактарына таянып билдирген маалыматына ылайык, (израиль) компаниясы менен БАЭнин ортосунда (израилдик) инжерлердин жардамында 6 млрд. долларга бааланган коопсуздук инфраструктурасынын долбоору түзүлгөн. «Haaretz» агенттигинин Перс булуңундагы авторитардык режимдер менен (израиль) ортосундагы коопсуздукка тиешелүү жашырылган аскердик келишимдери тууралуу кезектеги отчетунда (израиль) менен БАЭнин ортосунда 2 радиотехникалык чалгындоо учактарын (израилден) сатып алуу үчүн түзүлгөн жалпы суммасы 846 млн. долларга жеткен келишим ачыкка чыкты.

БАЭ сионист вужуду менен чогуу аскердик аба машыгууларына да катышкан. Алгачкы ирет АКШда өткөрүлгөн «Red Flag» аскердик машыгуусунда чогуу катышкан. Аталган машыгууда Пакистан жана Испания учкучтары да катышкан. Экинчи жолу 2017-жылы БАЭ менен (израилдин) аскердик аба күчтөрү Грецияда өткөрүлгөн «Iniohos» машыгууларына катышышкан.

Бул иштердин баары жөн гана киришүү болчу. Акыр акыбет, 2020-жылдын 13-августунда Бириккен Араб Эмираттары (израиль) менен мамилени жакшыртуу долбоорун расмий түрдө жарыя кылды. Бул кадамы мурунку харам иштердин баарынан да ашып өттү! □

«БИР АЛКАК, БИР ЖОЛ» – КЫЛЫМ ДОЛБООРУ

Набил Абдель Карим (Абу Мусаб)

Жибек Жолун чыгыштан батышка карай эки чекиттин ортосунда созулган жол гана деп түшүнүү туура эмес. Ошондой эле, бул Батыш менен Кытай соодагерлеринин ортосундагы байланыш болуудан тышкары, көптөгөн элдерди аралап өткөн улуу жол. Башкача айтканда, бул ташууга жана көчүрүүгө мүмкүн болгон жакшы-жаман нерселердин баары ташылып, кчүрүлүп өтүп турган улуу жолдор тармагы. Бул жол аркылуу товарлар гана эмес, түрдүү маданияттар, диндер, үрф-адаттар, товарлар, кеселдиктер жана жан-жаныбарлар дагы ташылып турган. Ошондуктан, бул жол мамлекеттер аралык терезеге айланган. Анын жардамында соодагерлер Африка жээктерине жана Жер Ортолук деңизинин Европа тараптагы жээктерине чейин жете алышкан.

Тарыхта, Жибек Жолу Хань жана Тань династияларынын тушунда Кытайдын борбору болгон Чань Гандан Европага Орто Азия жана Жакынкы Чыгыш аркылуу өткөнтарыхый жол. Биздин заманга чейинки экинчи кылымдын башынан XVI кылымга чейин соода-сатыктын жолу катары колдонулган. Ал аркылуу Кытай товарлары ташылып келген, алардын эң атактуусу – жибек. Ошондуктан, анын атынан коюлган «Жибек Жолу» Кытай цивилизациясын башка дүйнөлүк цивилизациялар менен байланыштырууда зор роль ойногон. Андыктан да, бул жол адамдар өздөрүнүн маданияты жана маданияты аркылуу баарлашуусу үчүн глобалдык терезе деп эсептелген.

Кытайдын бир өзгөчөлүгү, анын жибек куртунан алынгануникалдуу жибек матасы болгон. Ал алгачкы жибек жибин 4500 жыл мурун жасаган. Жибек анын сыры жана монополиясыболуп калган. Бул жашыруун сырды жарыялагандарга карата өлүм жазасы колдонулган. Ошол кездеги ири өлкөлөр бул тармактын сырын биле алышкан эмес. Качан гана Кытай бул тармакты толук өздөштүргөндөн соң б.а. 3000 жылдан кийингана билишкен. Бул мезгилде Кытай бул тармакты монополия кылып бүткөн эле. Жибек бул Кытай империясынын символу жана тарыхынын ажыралгыс бир бөлүгү. Айрым учурларда жибек адамдар ортосунда товар алмашуу үчүн акча катары колдонулган. Бул даңгыр жолго жетүү оңой-олтоң болгон эмес. Бул жөн эле жол эмес, балким, туташкан тармакты түзгөн, ар кайсы улуттарды жана этносторду аралап өтүп, аларды бири-бири менен

байланыштырыптурган жолдор. Андан түштүк-батышка карай Афганистанга, Өзбекстанга жана Иранга жеткен жол болгон. Экинчи жол Пакистан жана Афганистандын Кабулу аркылуу Перс булуңунун башына өтүп, андан Иранга жана Римге жетет.

Ал Батыш менен Чыгыштын ортосундагы сооданы жеңилдеткен. Албетте, жогоруда айтып өткөндөй, бул жол тарыхта Кытай улуттарынын бири болгон Хань эли менен тыгыз байланышта. Коммунисттик партиянын көпчүлүк жетекчилери жана императорлору, лидерлери Кытайдын алтын кылымдарын түзгөн Хань династиясынын урпактарынан болушкан. Хань улутуна таандык адамдардын саны болжол менен 1,31 миллиард адамды түзөт, алар кытай тилинде сүйлөшүшөт, бирок алар көптөгөн диндерди, айрыкча Буддизм жана Даосизмди карманышат, алардын катарында христиан жана мусулман азчылыктары бар. Кытайдын учурдагы төрагасы Си Цзиньпиндин улуту Ханзу. Анын эл аралык деңгээлде жылдызы жанышы күтүлөт, анткени анын аты Кытайды регионалдык деңгээлден глобалдык деңгээлге жылдырууга байланыштуу болот. Бул жетишкендик – бардык кыйынчылыктары менен – Кытай үчүн жаңы тарых. Wall Street Journal Кытайдын төрагасын эл аралык аренада эң күчтүү жана таасирдүү адам деп мүнөздөдү. «Бир алкак – бир жол» деген аталыштагы кытай демилгеси бул байыркы Жибек Жолу идеясынын урандыларына негизделген. Ал Кытайды континенттер менен эң жогорку деңгээлде байланыштырган кургактык жана деңиз транспорту тармагы аркылуу дүйнө менен байланыштырууну көздөйт жана бүгүнкү күнгө чейинки адамзат тарыхындагы эң ири инфраструктуралык долбоор болууну максат кылат. Кытай бул 123 өлкө катышкан ири долбоордун алкагында, өз өнүмдөрүн Европа, Африка жана Американы камтыган дүйнөлүк рынокторго алып чыгууну тездетүүнү каалайт. Экинчи жагынан, ири өлкөлөрдүн, айрыкча Америка Кошмо Штаттарынын кысымына моюн сунбастан, дүйнөнүн булуң-бурчунан импорттун келишине кепилдик болуусун да каалайт. Муну Кытайдын мурунку төрагасы Ху Цзиньтао 2003-жылы жарыялаган. Ал муну «Малакка кысыгынын трагедиясы» деп аталган нерсени чечүү жолу катары мүнөздөгөн. Малакка кысыгы Кытай, Япония, Таиланд, Индия, Индонезия, Сингапур, Тайвань жана Түштүк Кореянын ортосун байланыштыруучу жер болгондуктан, ал өтө чоң навигациялык кыймылга ээ. Бул Кытай жана Японияга жетүүнүн эң кыска жолу. Демек, бул коридор

Кытайды мунайзат жана чийки зат менен камсыз кылуунун негизги өтмөгү болот. Бул кысык АКШ тарабынан көптөгөн аскерий базалары аркылуу аскердик көзөмөлгө алынган. Алардын эң көрүнүктүүсү – дүйнөдөгү эң ири аскерий-деңиз базасы болгон Диего-Гарсия базасы. Бул Америка каалаган убакта Кытайды бурап туруу мүмкүнчүлүгү берилишин билдирет. Демек, Кытайдын жаңы долбоорундагы эң маанилүү максаттарынын бири – айланадагы өлкөлөр менен ар кандай жолдорду издештирип, Малакка кысыгынан алыс жайгашкан соода жолуна альтернатива табуу болуп эсептелет.

Ал эми 2013-жылдын аягында, Казакстандагы Назарбаев Университетинде, Кытай бул «Бир алкак – бир жол» демилгесин кабыл алгандыгы тууралуу Кытайдын төрагасы Си Цзиньпин жарыялады. Жибек Жолу «экономикалык Жибек Жолу курун» жана «Деңиз Жибек Жолу» деңиз жолун жандандырууга багытталган. Деңиз Жибек Жолу Кытай жээгинен Сингапур жана Индия аркылуу Жер Ортолук деңизине чейин созулат. Кургактык бөлүгүнө келсек, анын алты коридору бар:

1 – Жаңы Евразиялык кургактык көпүрөсү:

Ал Кытайдын батышынан баштап Россиянын батышына чейин созулат. Ал «экинчи Евразия көпүрөсү» деп да аталат. Ал жээкте жайгашкан Кытайдын Ляньюнган жана Рижяо шаарларынан башталып, Нидерландынын Роттердам жана Бельгиядагы Антверпен шаарларынан бүтөт. 10 800 км узундуктагы темир жол Казакстан, Россия, Беларуссия, Польша жана Германия аркылуу өтүп, 30дан ашык өлкөлөрдү жана аймактарды тейлейт. Долбоор иштери, анын ичинде магистралдар, электр линиялары жана порттору менен байланышкан бардык тармактарда туруктуу курулуш иштери жүрүп жатат.

2 – Кытай – Монголия – Россия экономикалык коридору:

Кытай бул идеяны алгачкы жолу 2014-жылы үч тараптуу жолугушуу учурунда, «Бир алкак бир жол» демилгеси алкагындагы өз ара кызматташуунун эң алгачкы кадамы катары сунуштаган. Анын эки огу бар:

Биринчиси: Кытайдын Пекин – Тяньцзинь – Хэбэй аймагынан Ички Монголиянын Хух Хотосуна чейин созулуп, андан ары Монголия менен Россияга чейин жетет.

Экинчиси: Кытайдын Далянь, Цян, Чанфишон, Харбин жана Санчули шаарларынан Россиянын Чита шаарларына чейин созулат.

3 – Кытай –Батыш Борбор Азия экономикалык коридору:

Ал Кытай менен Араб жарым аралын байланыштырып, Сынцзяндан баштап, Кытай менен Перс булуңуна жана Араб жарым аралына жеткенге чейин Борбор Азия аркылуу өтөт. Ал төмөндөгү 5 өлкөнү кесип өтөт: Өзбекистан, Казакстан, Кыргызстан, Тажикстан жана Түркмөнстан. Ошондой эле Батыш Азиядагы 17 өлкөнү кесип өтөт. Алар: Түркия, Иран, Сауд Арабиясы ... жана башкалар.

4 – Кытай – Пакистан экономикалык коридору:

Бул эки мамлекетти узундугу 880 чакырымга созулган асма жолдордун тобу менен байланыштырган коридор. Ага кеткен каражат темир жол, газ түтүктөрү жана була-оптикалык кабелдер менен болжолжолдуу түрдө 65 миллиард долларды түздү. Бул «Бир алкак бир жол» демилгесинин маанилүү элементтеринин бири деп эсептелет жана ал Пакистан аркылуу ишке ашырылган. Ал Кытайдын 3000 км алыстыкта Кашкар шаарынан башталып, Пакистандын Гвадар шаарында аяктайт. Ал «экономикалык Жибек жолу куру» менен түштүк тараптагы «21-кылымдын Деңиз Жибек Жолун» байланыштырат.

5 – Кытай – Индо-Кытай жарым аралы экономикалык коридору:

Ал Чжуцзян дарыясынын дельтасынан Нанчонг Гуанфань автожолу жана Наньнин Гуанчжоу ылдам темир жол линиясы боюнча Ханой жана Сингапурга чейин созулат.

6 – Бангладеш – Кытай – Индия – Мьянма экономикалык коридору:

Бул Индия менен Кытайдын эки ири базарларын бириктирип турган коридор. 2013-жылдын декабрь айында коридордун биргелешкен жумушчу тобунун биринчи отуруму болуп, жыйынтыгында төрт өкмөттүн ортосунда кызматташуу механизми түзүлгөн. Жибек Жолдорун жандандыруу демилгесинде Кытайдын бир нече максаттары бар, сыртынан экономикалык максаттар болуп көрүнгөнү менен ичиндетымызын аспекттер бар. Кытай буга чейин дүйнөнүн 60тан ашуун өлкөсүндө 90дон ашкан долбоорлор аркылуу 1,3 триллион долларга жакын каражат сарптаган. Кытай аталган долбоорго катышууну каалаган мамлекеттерге шарт койду.

Шартка көрө ал мамлекеттер өз өлкөлөрүнүн инфраструктурасына жалаң гана Кытайдын инвестициясын кабыл кылуулары зарыл. Кытай бул инфраструктураны курууга насыяларды сунуш кылат. Ошондой эле, жалаң гана Кытай компаниялары иштеши шарт, анткени ансыз алар акча беришпейт, себеби акча каражаты кытай компанияларынын чөнтөгүндө калышы керек. Кыскасы, бул долбоор Кытайдын кызыкчылыктарын ишке ашыруу жолунда гана иштейт. Кытайдын өз таасирин өнүктүрүүгө болгон аракети бул долбоорго байланыштуу Батыштын күмөн саноосу менен күчөй баштады. Бул ушул өлкөлөрдүн чогулуш жана конференцияларга катышууларынын азаюусу менен байкалды. Бул долбоордун алкагында Пекин менен 126 өлкө жана 29 уюмдун ортосунда бир нече кызматташтык келишимдерине кол коюлгандыгына карабастан, бул маселеге байланыштуу бардык конференцияларга орточо өкүлчүлүк же катышуу такыр эле азайып кетти. Бирок, бул келишимдер кытайлык ири долбоорлорду шартсыз колдоону караштырбайт, б.а. ал келишимдер Кытайды колдоо максатында эмес, аны менен кызматташуу максатында түзүлгөн. New York Times гезити: «Кытайдын өнөр жай профицитинин ашыкча өндүрүшү бул демилгенин артында турган эң маанилүү мотив (түрткү)» - деп билдирди. Сынчылар жөнүндө айта турган болсок, ал Кытайда жайгашкан компаниялардын таасирин күчөтүү үчүн иштеп жатат дешет. Ошондой эле Кытай банктары берген насыялар карыз алган өлкөлөр үчүн тузак дешет.

Бирок Кытай ар бир мамлекеттин кызыкчылыгына негизделген план түздү. Бул долбоор өз кирешесинин кайтарымы андагы ар бир мамлекеттин пайдасына кетиши үчүн кылдаттык менен түзүлгөн. Мисалы, өнүмгө шерик кылуу б.а. Кытай кээ бир жетишпеген өнүмдөрүн сатуу рыногуна чыкканга чейин экономикалык шериктеш өлкөлөрүнүн иштеп чыгуусуна калтырат. Анын натыйжасында бул өлкөлөр да глобалдык экономикалык түзүмдү курууга катыша турган болуп калышат. Ошондой эле, транзиттик өлкөлөр транзиттен түшкөн пайдадан тышкары Кытай банктарынан алган финансылык мүмкүнчүлүктөрүнүн кеңейүүсүнө да жетишет. Кытай банктары 175 миллиарддан 265 миллиард долларга чейин насыя беришти. Демек, мамлекеттердин долбоорго катышуу каалоосу айдан ачык экономикалык мүнөзгө ээ. Себеби ал ар бир өлкөнүн экономикасын колдойт. Ошондой эле Кытай тактык жана этияттык планын кабыл алып, алдыга койгон максатына жетүү үчүн

убакыттын өтүүсүнө карабайалдыга карай умтулуусун улантып жатат. Ишти улантуу үчүн чечкиндүүлүк, жумшактык саясаты менен иштейт. Ошондуктан, ар бир келишимдин өзүнчө фактылары жана негиздемелери бар Кытай долбоорду ал белгилегендей жылышына кепилдик берүү максатында ушундай иш тутуп жатат.

Ал эми кытайлыктар бул долбоорго кандай карашат?

Бул долбоор кытай эли үчүн бир нече себептерден улам жакшы резонанс жаратат. Алар:

– Кытай компаниялары жана жарадары үчүн өлкө тышкарысынан да жумуш орундарынын жаралуусу. Анткени бул долбоор камтыган өлкөлөрдөгү инфраструктуралык долбоорлорго биринчи инвестор Кытай болот.

– Кытай дүйнөдөгү эң ири фабрика деген этибарда, Кытай менен дүйнө өлкөлөрүнүн ортосунда чектөөсүз тез жана коопсуз ташууну жүзөөгө ашыруу. Ошентип, кытай эли өндүргөнүнүн баарын экспорттоп, пайда табат. Ал эми чийки зат аларга оңой жетип, транспорттук баалар арзан болуп, баарына жайылтылат.

– АКШнын деңиз үстөмдүгүнөн чыгуу жана бул эң маанилүү пункт. Кытайдын экспорттолгон жана импорттолгон товарларынын 85% дан ашыгы АКШнын деңиз флотунун башкаруусундагы навигация кылынуучу аймактардан өтөт. Бул Кытайдын аскердик жана саясий алсыздыгына байланыштуу. Ошондуктан, Кытай өзүнүн саясий абалын өзгөртүү жана аскердик кубатын өзү каалаган даражага чейинжеткирүү үчүн иштеп жатат. Ошондой эле, келечекте Кытай «Бир алкак бир жол» долбоорун коргоо аркылуу жаңы эл аралык абалды жаратууга урунуп жатат.

– Жакыр Кытай Батышы менен бай Кытай Чыгышынын деңгээлин теңдөөгө урунуу.

Муну менен Кытай эң маанилүү маселе болгон жакырчылыккөйгөйүн чечүүгө аракет кылып жатат. Анткени Кытай, капиталисттик системага ээрчип жатканы менен, өзүнө тиешелүү экономикалык көз карашка ээ эмес.

Европага келсек:

Кытайанын экспансиясын четке кагарын билип турса да Грецияга баш бакты. Бирок ал Грециянын экономикалык кризистен кийинки экономикалык абалынан пайдаланды. Ал 2016-жылы борбор Афина шаарына жакын жайгашкан Пирей портунун 51% ээледі. Бирок анын Италияга кирүүсү күчтүү сокку болду. Бул иш Кытайдын төрагасы Си Цзиньпиндин 2019-жылдын март айынын

аягында Италияга, Монакого жана Францияга ийгиликтүү сапарынан кийин болду. Ошол эле жылы 8-апрелде премьер-министр Ли Кэцян Брюсселге иш сапары менен барып, Кытай менен Европа Бирлигинин лидерлеринин 21-жолугушуусун өткөрдү. Бул иштер Кытайдын Европага багыт алганын айгинелейт. Бул сапарларда, Италия Кытай менен өз ара түшүнүшүү жөнүндө Меморандумга т.а. «Бир алак – бир жолго» кол койгон Чоң жетиликтин (G7) биринчи мүчөсү болду. 2012-жылы Кытай менен «1 + 16» форматында кызматташтыкты баштаган Чыгыш Европа өлкөлөрүнө келсек. Бардык он алты өлкө «Бир алкак – бир жол» демилгесин колдогон. Бүгүнкү күндө Кытай менен Европанын ортосундагы соода жүгүртүүнүн көлөмү кеңейип келе жаткандыгын байкаса болот. Учурдагы жана келечектеги жүз жыл мурун болбогон көптөгөн өзгөрүүлөр аркылуу Европа АКШ гегемониясынан чыгуу үчүн дагы жаңыча кызматташтыкка үмүттөнүүсү күтүлөт. Бирок, Европа алдында бул долбоорго байланыштуу көптөгөн коркунучтар бар. Анын ичинде: Африканын чыгыш жана батыш аймактарына жана Европанын айрым жерлерине чейин батыш товарларынын сатылуусунун чектелүүсү. Анткени Кытай продукциясы арзан болуп калат. Бул жаатта Кытай арзан жумушчу күчү жана өндүрүш күчү менен айырмаланышы мүмкүн. Башкалар, Кытай өнүмүнүн күчтүү атаандашуусуна мүмкүнчүлүк берет. Кытай европалыктарга – алардын ортосундагы экономикалык катышуу долбоорунун башында болсо дагы – чоң мүмкүнчүлүктөрдү жана айрым жеңилдиктерди бере алуусуна ишендирүүгө аракет кылып жатат.

Европалыктарды Кытай инвестицияларынан чочулатып жаткан дагы бир нерсе, өзөктүк тармагы, технология жана бешинчи муун сыяктуу өтө сезимтал тармактарга инвестиция салууга аракет кылып жаткандыгы. Бул Кытайдын Европанын толук өнүгүүсүнө жетүүгө болгон умтулуусунан улам келип чыгууда. Европалыктар: Бул көзөмөлдөн кийин эмне болот? Аларды кайда алып барат? деген суроо салышууда. Алар экономикалык гегемониядан кийин саясий гегемония пайда болорун жакшы билишет. Европага карата алдыда боло турган окуялар үчүн эшик ачык бойдон калууда.

Эң маанилүү коңшу мамлекеттерге келсек:

Жапония:

Инфраструктураны өнүктүрүүгө ири кытайлык инвестициялардын болушу, бир жагынан, Япониянын

кызыкчылыгыга дал келет. Экинчи жагынан, бул Кытайдын региондогу таасиринин гео-стратегиялык тараптан кеңейишинен чочулайт. Бирок, ал бул демилгеге кошулган, анткени 2017-жылы Япониянын премьер-министри өз өлкөсүнүн бул демилгени шарттуу колдой тургандыгын жарыялаган. 2018-жылы май айында Кытай менен экономикалык кызматташтык келишимине кол коюлган.

Орусия:

Орусия өз кезегинде жапондордой эле тынчсызданып жатат: Бирок ал Сибирь жана Россиянын Ыраакы Чыгышы сыяктуу айрым аймактарын өнүктүрүүгө умтулат. Анын бул умтлуусу өзгөчө Украина кризиси себебинен келип чыккан санкцияларга байланыштуу. Бирок, Россия Евразия экономикалык биримдигине мүчө мамлекеттер менен Кытайдын ортосунда эки тараптуу сүйлөшүүлөрдү уюштуруудан этияттанган бойдон калууда.

Индия:

Индия менен Кытайдын ортосундагы кастык чындыгында күчтүү. Ар кандай деңгээлдеги жаңжалдашуулар 2013-2014-2017-жылдар аралыгында согуш босогосуна жетти. Жакында Ладак аймагындагы Жалван өрөөнүндө жүз бергенкагылышуулар алардын ортосундагы аскердик жана дипломатиялык туюкка алып келди. Business Standard гезити билдиргендей, Кытайдын «Элдик-боштондук армиясы»нын 5 миңден ашуун жоокерлери Ладактын беш пунктуна чабуул жасашты. Төртөө Жалван дарыясынын жээгинде, ал эми бирөө Панджун көлүнүн жанында. Нефть менен газды чалгындоо жана балык уулоо көйгөйлөрүнө байланышкан чыр-чатактар жана башкалары да бар.

Ошондой эле Америка Кошмо Штаттары Кытайга каршы Индия менен ар дайым бир сапта турат. АКШнын Өкүлдөр палатасынын Эл аралык иштер боюнча комитетинин төрагасы билдирүү жасады: «Мен Индия-Кытай чек арасында натыйжалуу көзөмөлдөө линиясы боюнча Кытайдын тынымсыз агрессиясынан кабатырдамын. Кытай талаш маселелерди эл аралык мыйзамдарга ылайык чечүүнүн ордуна коңшуларына коркутуу көрсөтүүгө даяр экендигин дагы бир жолу далилдеп жатат» (Америкалык Эл аралык мамилелер боюнча Кеңеш тарабынан 01.06.2020-жылы чыгарылган Foreign Affairs журналы). Индияда Америкачылдар бийликке келгенден кийин, эки мамлекеттин ортосундагы кастык Американын таасири менен күчөдү. Индия бул демилгеге каршы. Ал 2017-жылы май айында форумга катышкан жок. Индия бул демилгеге каршы чыгып 2018-

жылы өткөн «Шанхай Кызматташтык Уюмунун» саммитинде аны сынга алып, айрыкча талаштуу Кашмир аймагындагы Гилгит аймагын кесип өткөн Кытай-Пакистан экономикалык коридору анын эгемендүүлүгүнө доо кетирет деп эсептээрин билдирди.

Америка Кошмо Штаттарына келсек:

Америка Кошмо Штаттары Кытай эмне кылууга аракет кылып жаткандыгына байкоо салып турат. Америка аны узак убакыттан бери ички көйгөйлөр менен жана чөлкөмдүн ичиндеги коңшу мамлекеттер менен убара кылып, курчоого алууга аракет кылып жатат. 2010-жылы 21-январда Обама администрациясы АКШ Конгресси Тайванга 6,4 миллиард долларга бааланган курал сатуу планы анын ичинде заманбап торпедаларды да (МК 48) сатуу планы жөнүндөгү билдирүүсүн жарыялады. Бул тууралуу АКШнын Коргоо жана Коопсуздук Кызматташтык Агенттиги (DSCA) жазып чыкты. АКШ Коргоо министри 2012-жылдын 16-сентябрында Японияга жасаган иш сапарында: «Кытай менен Япониянын аралдар маселеси боюнча талаш-тартышы узакка созулушу мүмкүн» - деп билдирди. Анын айтымында, АКШны тараптардын биринин катага жол берүүсү менен жаңжалга алып барышы мүмкүн болгон чагымчылдыктар тынчсыздандырат. Хизб-ут-Тахрир амири Ата ибн Халил Абу ар-Раштанын Кытай менен Япониянын ортосундагы арал талаш маселеси боюнча 2012-жылдын 20-сентябрында берген жообунда айтылгандай:

«...Ошентип, Америка Жапонияны аралдарга талап коюуга түртүү аркылуу эки коёнду бир ок менен атууга белсенип жатат.... Бир жагынан, Кытай менен Япониянын ортосундагы кырдаалды курчутуу аркылуу, Японияда Америка катышуусуна болгон муктаждыкты дагы күчөтүү. Аны менен Жапон элинде Американын кабыл алынуусу оңой болот. Экинчи жагынан, Америка Кытайды курч регионалдык маселелер менен алек кылгысы келет. Муну менен Кытайдын глобалдык эл аралык саясатка болгон умтулуусу, анын аймагынын чектеринен тышкары чыкпашы үчүн».

2014-жылдын 12-апрелинде берген дагы бир жообунда айтылат:

«... Америка Индиянын Пакистан менен болгон Батыш фронтун Пакистандын бир топ чегинүүлөргө баруусу менен камсыз кылган соң, Америка Бхаратия Жаната партиясынын бийлиги учурунда, Индияны Кытай менен болгон чыр-чатактын түндүк фронтунга багыттады».

Маалым болгондой, Америка Кытайдын өз аймагынан чыгып кетишине жол бербөөгө аракет кылганын көрүп жатабыз.

Бирок Кытай бул жагдайларды Американын манипуляциясы бойдон калтырды. Ал өзүн Американын көз жаздымында калып жатам деп ойлоп, Американын алдында өзүн көргөзүү максатында «Бир алкак – бир жол» демилгеси менен иш баштады. Чындыгында, Америка Кошмо Штаттары мындан башка ал үчүн өтө маанилүү маселелер менен алек болуп жатат. Ошондой эле ал Кытайдын дүйнөнү башкара турган принциби жок экендигин билет. Кытай канчалык өсүп өнүксө да, баари бир капиталисттик түзүмдүн туткуну бойдон кала берет. Ошондуктан, Америка Жакынкы Чыгыш менен алек, анткени бул элде идеологиялык альтернатива бар, ал – Ислам. Американын бул аймакта күнү-түнү иш алып барып жатканына күбө болуп жатабыз. Келе жаткан кийинки финансылык кризистен кийин сөзсүз түрдө өздөрүн жана системасын калыбына келтирүү үчүн, Исламды келерки убакытка чейин жок кылуу планын бир мүнөт да кечиктирбестен ишке салуунун үстүндө. Бирок мындай болбойт Ин Шаа Аллах. Ошондуктан, Америка Кошмо Штаттары Кытайдын бул демилгесин ишке ашыруусуна тоскоолдук кылбагандыгын белгилеп айтабыз. Эгер ал кааласа, малайларына Кытай алдында эшиктерин ачышына жол бердирбейт болчу. АКШ эмне кылып жаткандыгын билип туруп ага жол берди. Америка «өзү ойлогондой» исламдын альтернатива принциби катары майданга чыгуусун токтотууну камсыздагандан кийин, бул Кытай маселеси менени алектенмекчи:

Биринчиден: АКШ малайлары аркылуу же түздөн-түз Жакынкы Чыгыштагы мунайзат, энергия жана чийки зат булактарына ээлик кылат. Анын жардамында каалаган учурда Кытайды муунта алат.

Экинчиден: Кытайдагы уйгурлар менен болуп жаткан окуялар жөнүндө Кытайды ири документтерге, анын ичинде адам укуктары боюнча документтерге тартуу үчүн иштеп жатат.

Президент Трамптын Корона пандемиясы ишинде Кытайга карата койгон айыптоолору:

21.06.2020-жылы Хизб-ут-Тахрир Амири Ата ибн Халил Абу ар-Рашта өз жообунда айтты: «...Корона эпидемиялык кризисинен кийин Америка Кытайга басым өткөрүү үчүн жаңы шылтоо тапты. Вашингтон Пекинди вирустун жайылышы үчүн жоопкерчиликти мойнуна алууга чакыра баштады ага кошуп коңшу Индияны да Ухань Вирустар Институтунда атайын иликтөө жүргүзүүгө чакыргандыгын айтып, айыптоодо».

Бул документер баарына тиешелүү болгондуктан, бул Кытайга каршы эл аралык мобилизацияга алып келет жана бул Кытайды айыптап, аны тартипке салууга андан компенсация талап кылууга жардам берет. Мындан максат согуш чыгаруу эмес. Балким, кээ бир

иштерди кепилдөө максатында Кытайды Америка Кошмо Штаттары менен же эл аралык уюмдардын жана капиталисттик системанын өкүлдөрү менен жаңы келишимдерге кол коюуга мажбурлоо, анын ичинде:

– АКШ Кытайдын «Бир алкак – бир жол» долбооруна кошулууну, жок дегенде анда Кытай менен бирдей үлүшкө ээ болушун кепилдөөнү көздөп жатат

– Кытай менен башка мамлекеттерге менен болгон мамилелерине чек коюу жана Кытайдын өз аймагынан тышкары чыгуусун чектөө.

– АКШны келечектеги бардык технологиялык жана өнөр жай өнүгүүлөрүндө өнөктөш кылуу, бул жаатта Америка артыкчылыгын сактаган мыйзамдардын болуусу. Мунун каршысында Америка Кошмо Штаттарынын шартында жана көзөмөлүндө Кытай үчүн энергетикалык ресурстарды жана чийки заттарды камсыздоо ишке ашырылат.

– Эгер «доллар кыйроого учураса» жаңы эл аралык валютаны түзүү, анда АКШнын же капиталисттик системанын жооптуу адамдарынын көзөмөлүн орнотуу.

Ушул нерселердин көпчүлүгүн азыр ишке ашырып болбойт. Кытайдын ийгиликке жетишине болгон эң чоң көйгөй, биринчи Америка урааны менен эл аралык тутумдагы үстөмдүк уюлунун позициясын сактап калууга умтулган, америкалык кысымга туш болгон кыйынчылыкты жарып өтүү болуп саналат.

Мусулмандарга келсек, алардын азыр мамлекети жок болсо дагы:

Кытай өзүнүн эбегейсиз системасын капиталисттик системанын эрежелери боюнча куруп жатат. Кытай кандай гана кризис болбосун, сарптаган каражатынан ашыкча чыгымга учурайт жана жаңы глобалдык абалга баш иет. Ин шаа Аллах ал учурда Ислам башкаруучу идеологиялык альтернатива катары эл аралык майданга чыга келет. Андан кийин Кытай келерки Халифат менен келишимдерди түзүшү керек. Антпесеал баарынан кол жууйт. Себеби «Бир алкак – бир жол» өлкөлөрүнүн көпчүлүгү Кытай кааласа да, каалабаса дагы, халифатка эргеше турган өлкөлөр. Себеби алардын бардыгы халифаттын курамына кайтарылышы керек богон өлкөлөр. Бул убакыт маселеси гана болуп саналат. Бул инфраструктуралар мамлекеттин карамагында турган коомдук менчик деп эсептелгендиктен, Халифалык мамлекети эч кандай эл аралык чечимдерди же эл аралык уюмдарды тааныбайт жана ал мамлекеттин менчигине айлантылат. Мамлекет болсо халифанын пикири боюнча экономикалык келишимдерди түзүшү мүмкүн. Бирок бул нерсе

Кытайдын мусулмандарга көрсөткөн зулумдуктарынын баарына Халифалык алдында жооп бергенден кийин гана ишке ашуусу мүмкүн.

Айрыкча, Кытайдын уйгур мусулмандарына карата жасап жаткан кылмыштары. Бул бир жагынан исламды жек көргөндүктөн. Экинчи жагынан, Чыгыш Түркистан деп аталган өлкөнүн түндүгүндөгү Синьцзян аймагынын маанисине байланыштуу. Андагы мусулмандардын пайызы 90% дан 50% га чейин түшүп кетти. Бул Синьцзянды жогорку ресурстарга ээ болгон эң маанилүү соода жана өнөр жай шаарларынын бири деп эсептеген «Бир алкак – бир жол» демилгеси менен байланыштуу. Кытай Бирмада болуп жаткан окуяларга унчукпай сүкүт сактады. Анткени, анын Бирма менен соода мамилелери, мунай жана жаратылыш газ түтүктөрүнүн курулушу жаатында алакалары бар. Рохинжа мусулмандарынын геноцидине жана жер которушуна көз жумуп, Бирма менен алакасын улантты. Тарыхта Кытайдын Халифалык мамлекетине каршы жасаган иштери жокко эсе болсо дагы, алардын арасынан эң маанилүүсү тууралуу т.а. Аббасийлер халифалыгы менен Кытай Тань империясынын ортосундагы Талас дарыясынын салгылашуусу тууралуу айтабыз. Ал согуштагы жеңилүүнүн натыйжасында Кытай Орто Азиядагы таасири азайып, андан чыгып кетти. Жибек соодасы начарлап, анын гүлдөп-өнүгүшү төмөндөдү. Кытай экономикалык күч, дипломатиялык каражаттар жана маданий негиздер сыяктуу аскердик эмес ресурстарды кабыл алуу менен экспансионисттик саясатын ишке ашыруу үчүн пайда болгон жумшак күчтү колдонот. Бул күч эл аралык системанын ичинде пайда болот. Анын жумшак күчтөн тышкары максатына жетүү үчүн ачык каршылык көрсөтүүгө жарактуу принциби жок. Демек, Кытайдын ролу канчалык чоң болбосун, ал капиталисттик системанын чегелинде кала берет. Капитализмдин ичинде же тышында эки бөлүгү бар жаңы дүйнө түзүлүшүн жар салган алдыдагы өзгөрүүлөргө Кытай ставка бойдон калууда.

Тилекке каршы, учурдагы кырдаалды адамзаттын жакшы жагына өзгөртүү жана элдердин тагдырын бурмалаган бул гегемониядан арылуу зарылчылыгы туулуп жаткан учурда Исламдын мамлекетке ээ болбогондугу негизги көйгөй. Ааламды адилеттүүлүк нуруна жетектей турган Пайгамбарлык жолундагы Халифалыктын тез арада тикеленишин Аллахтан сурайбыз. Аллах Таала айтат:

﴿إِنَّ اللَّهَ بَلِّغُ أَمْرِهِۦٓ قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا﴾

«Аллах айтат: «Аллах өз ишин (аягына) чыгаруучу. Аллах ар бир ишти тагдырлап койгон)» [65:3] □

КОНСЕНСУСТУУ ДЕМОКРАТИЯ: ЖАҢЫ КРИЗИСТЕР ЖАНА ПРОБЛЕМАЛАР (1)

Мухандис Насир Вахан Лахабий – Яман

Демократия көптөгөн мусулмандардын аң-сезимин ээлеп алганы таң калычтуу эмес. Себеби, убакыт факторунун о.э. бүгүнкү күндө биз башыбыздан өткөрүп жаткан шарттардын бул жаатта белгилүү бир даражада таасири бар. Мындан тышкары, Ислам дүйнөдө өкүмдар эмес. Бүгүнкү күндө эч бир мамлекет Ислам менен өкүм жүргүзбөй жатат. Ушул себептен улам, бүгүн демократия, илманийлик жана капитализмдин «продукциясы» популярдуу болууда. Капитализмдин тарбында алдамчылар, үгүтчүлөр жана шылуундар турат. Бүгүнкү күндө Ислам Умматы фикирий жана саясий боштукта. Ислам мамлекети да жок. Бир тарапта Умматтын душманы болгон кресттүүлөргө, сионисттерге о.э. аларды ээрчиген саткын жана малай акимдерге каршы мусулмандар күрөшүүдө. Ушулардын акыбети катары, демократияга жана алар айткандай консенсустуу демократияга үндөгөн чакырык жанданып калды. Айрыкча, колонизатор баскынчыларга моюн сунган мамлекеттерде жана коомдордо бул чакырык дагы да күчөөдө. Консенсус түшүнүгү Америка жана Британияда жок, аларга караганда азыраак өнүккөн мамлекеттерде да жок. Себеби, бул мамлекеттер өзү кабыл алган конституция жана мыйзамга баш ийишет. Адамдар да ошол мамлекеттерде колдонулуп жаткан жалпы түзүм жана мыйзамчылыкка баш ийип, ошону менен башкарылат. Табигый болгондой, алардын бул жалпы түзүмү жана мыйзамчылыгы, биз, мусулмандардын акыйдабызга жана баалуулуктарыбызга тескери, арийне, алар бизге туура келбейт. Ошондуктан, консенсустуу демократия түшүнүгү өз токтомдоруна өзү толук ээ болбогон мамлекеттерде болот. Мисалы, колонизатордун ачык таасири астында болгон мамлекеттерде..., же Ирак, Афганистанда жана ушуларга окшогон басылып алынган мамлекеттерде..., же Яман, Ливия сыяктуу чыр-чатактардан о.э. колонизатор жана алардын тарапкерлеринин согуштарынан азап тартып жаткан мамлекеттерде бар. О.э. бул түшүнүк колонизаторлордун таасири кеңейген жана ири мамлекеттердин кызыкчылыктары байкалып жаткан «үчүнчү дүйнө» мамлекеттеринде да табылат.

Биз консенсустуу демократия түшүнүгүн ар тараптуу талкуу кылышыбыз үчүн демократия өзү консенсус экендигин айтышыбыз керек. Анын булагы – адамдын фикири. Анын негизи «динди

турмуштан бөлүү» болуп, ал чиркөө менен диний реформанын алгачкы баштоочулары ортосундагы күрөштүн натыйжасы. Ага «өкүмдарлык элге таандык» деп түшүндүрмө берилген, бул коомдогу топтор ортосундагы коомдук келишим. Анда өкүмдарлык шариятка эмес, элге берилет. Өкүм жана мыйзам чыгаруу алардын тууралыгына карап эмес, көпчүлүктүн жактоосу менен ишке ашат. Демократия көпчүлүктү – ал тургай, ал туура эмес болсо да – урматтайт жана жер жүзүн бузукулукка толтурган эркиндиктерди моюнга алат. Демократияга консенсус сөзүнүн кошулушу кооз сүйлөп алдоодон башка нерсе эмес. Себеби, демократиянын негизи консенсуска негизделген. Ал, кудум «заманбап жарандык мамлекет» сөзү аркылуу мусулмандар чалгытылгандай, дагы аларды чалгытуу үчүн исламий чөйрөгө киргизилип жаткан кезектеги термин. Алар демократияга консенсус сөзүн кошушкандай, жарандык мамлекет сөзүнө «заманбаптык» сөзүн кошушкан. Акыйкатта болсо, Яманга республикалык түзүм кирип келгенден бери жарандык мамлекетте жашап келүүдөбүз.

Биз консенсустуу демократия жөнүндөгү талкууда ага толук айкындык киргизе турган беш элементти карап чыгабыз. Муну карап чыгуу менен анын вакиълигине ылайык туура тыянак чыгаруу мүмкүнчүлүгүнө ээ болобуз.

Ушул беш элемент: консенсустун булагы, темасы, тараптары, идеясы жана натыйжалары.

1 – Консенсустун булагына келсек, ал улуттук, тайпачылык, этникалык же илманий көз караштар сыяктуу бир нече булактарга таянат. Багыты ар түрдүү, көз карашы, фикери бири-биринен айырмаланган о.э. колонизатор тарабынан башкарылган ушул тайпалар исламий шарияттын четтетилишин о.э. демократиянын булак болушун консенсустун негизи катары моюнга алышы, арийне, консенсус же диалог үчүн бир да кайрыла турган булак моюнга албашы керек. Ошондуктан, «диалогдун булагы жана анын эң соңку чекити жок» дешет. Натыйжада карама-каршылык жана келишпестик, андан кийин чыр-чатак жана жаңжал болот. Яман, Ирак, Ливия, Ливан, Афганистан жана башка мамлекеттерде болуп өткөн диалог конференциялары буга ачык далил. Душмандар кандай келишимдерди түзүштү? Алар кандай булакка таянышты жана кандай демократияны кабыл алышты? Эгер алар – улуттук диалог таяна турган негиз катары баарын сыйдыра алат же ал бардык адамдар анын көлөкөсүндө жашашы мүмкүн болгон саябан

дешсе, бул абалда «мекен» тарых жана география өзгөртүлгөндөн кийин колонизатор тарабынан пайда кылынган вужудду түшүндүрөт. Алар муну менен «мекен» деп аталган жай өз ичине алган, режим тарабынан моюнга алынган бардык фикирий жана саясий агымдарды да назарга алышат. Алардын айтымында, улуттук диалогдогу кайрыла турган булак «мекен» ичиндеги саясий түзүмдү моюнга ала турган түрдүү фикир жана агымдарды – алар туура же жараксыз, кадыресе же табигый эмес болушунан о.э. Исламга тескери же ылайык келишине карабастан – моюнга алат. Мисалы, Иракта Исламий каршылык кыймылдары моюнга алынбаган, ал эми улуттук диалогдо сабийлер, шайтанга сыйынгандар жана ассирийлер моюнга алынат. О.э. көптөгөн исламий өлкөлөрдө жаңы либералдуу агымдар сыяктуу Америкага ашкере малай фикирий кыймылдар моюнга алынат. Ошол эле учурда, Хизб-ут-Тахрир моюнга алынбайт. Себеби, Хизбдин Халифалыкты тикелөөгө чакырган фикери учурдагы саясий түзүмгө жана илманий фикирлерге тескери. Калктын консенсуска эч кандай алакасы жок, ал Батыш колдоп-кубаттаган кыймылдарга байланыштуу. Батыш өз кызыкчылыгын жүзөгө чыгаруу үчүн бул кыймылдар бийликке келгенге чейин аларды колдоп-кубаттайт. Айрыкча, консенсуска жана диалогго эл аралык кресттүү уюм БУУ демөөрчүлүк кылат жана алардын булагы биздин акыйдабызга жана улуу динибиздин өкүмдөрүнө тескери.

Улуттук «диалог» же консенсуу демократия түшүнүгүнүн булагы Исламдагы диалогдогу же талкуудагы булакка бүтүндөй тескери. Кала берсе, ар бир нерсенин булагында Исламды жалгыз негиз деп эсептөөгө тескери келет. О.э. ал Аллах Тааланын төмөндөгү сөзүнө тескери:

﴿فَإِنْ تَنَزَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا﴾

«Эгер кандайдыр бир нерсе жөнүндө талашып калсаңар — эгер чынында эле Аллахка жана Ахырет күнүнө ишенсеңер — ал нерсени Аллахка жана пайгамбарына кайтаргыла! Мына ушул жакшыраак жана көркөмүрөөк чечим» [4:59]

Бул аят өз ара сүйлөшүүдө жана өкүм сурап кайрылууда Куръан жана Сүннөттү жалгыз негиз кылып белгилейт. Ошондуктан, Исламда Куръан жана Сүннөткө таянбаган ар кандай фикирий кыймылды негиз, кайрыла турган булак жана өлчөө катары моюнга

алуу жаиз эмес. Демек, консенсуштуу демократия түшүнүгү булак болушу, биз, мусулмандар үчүн шарый түрдө батыл. Себеби, ал биздин исламий итикатыбызга тескери болгон фикирий жана акыйдавий плюрализмге таянат о.э. Куръан жана Сүннөткө негизделбейт. Мындан тышкары, демократия Аллах менен бийлик талашууга негизделген. Т.а. иштерге жана нерселерге адал жана арам, жаиз жана жаиз эмес деп өкүм чыгаруучу Аллахпы же адамбы? Өкүм чыгаруучу адам эмес, Аллах. Мыйзам чыгаруучу да адам эмес, Аллах. Аллах Таала айтат:

﴿أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ﴾

«Байкагыла, жаратуу жана буйруу Ага гана таандык» [7:54]

﴿أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ﴾

«Динсиздик өкүмдар болуусун каалашабы, ыйманы толо болгон коом үчүн Аллахтан да чырайлуу өкүм кылуучу ким бар?!» [5:50]

﴿إِنَّ الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ أَمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا

يَعْلَمُونَ﴾

«Өкүмдарлык Аллахка гана таандык. Ал силерди Өзүнө гана сыйынууга буюрган. Эң туура дин мына ушул. Бирок, адамдардын көпчүлүгү муну билишпейт» [12:40]

Демократияда адам мыйзам чыгаруучу да, өкүм чыгаруучу да. Ал динди турмуштан жана мамлекеттен бөлүү аркылуу мыйзамдарды чыгарат. Ошондуктан, адамдардын абалы Исламды өкүм чыгаруучу кылуу, исламий акыйданы иштер жана нерселер үстүнөн өкүм чыгарууда жалгыз кайрыла турган булак кылуу о.э. колдонууда жана мыйзам чыгарууда Исламга толук амал кылуу менен гана оңдолот.

2 – Консенсуштуу демократия түшүнүгү негизделген темага келсек, ал Ислам акыйдасына жана шарый өкүмдөргө ачык тескери. Бул жердеги тема мыйзамчылык темасы болуп, мыйзамчылыктын негизи демократияда – динди турмуштан, алардын катарында мамлекеттен бөлүү. Топтор, коом катмарлары, улуттук жана илманий тайпалар Исламды башкаруу негизи катары кабыл алышпайт. Исламий кыймылдар үчүн кудум муътадил исламий жамааттар сыяктуу Исламдан баш тартуудан башка чара жок. Ошондуктан, исламий жамааттардын улуттук диалог же консенсуска киргенин же киргизилгенин жана илманий кыймылдар

ичинде жүргөнүн көрүп жатабыз. Алар Исламды кайрыла турган булак жана консенсустун негизи катары кармоодон баш тартып, бузгунчу абалдын бир бөлүгүнө, кала берсе бузгунчу абалдын өзүнө айланышты. Ал эми, нукура исламий кыймылдар бузгунчу абалды, калк бийлигин четке кагышты жана Исламдан анык жолду кабыл алып, Умматты ага чакырышты.

Консенсустун негизги темасы диалогго кирген топтор этибар караткан нерсе. Т.а. алардын негизги ою бийлик жана байлык т.а. башкаруу түзүмү. Ошондуктан, аким ким, анын шарттары кандай болот, аким кандай дайындалат, башкарууда туруу мөөнөтү канча болот, акимдин укугу жана вазыйфалары кандай болот сыяктуу бийликке жетүү жолундагы тартышуулар диалогго киргендерди негизги тынчсыздандыра турган темалар. Ошондуктан, алардын ортосундагы күрөш башкаруунун туура методологиясы үстүндө эмес, бийлик үстүндө гана болот.

Уммат азап тартып жаткан абал буга жакшы далил. Мисалы, Иракта жана Яманда, же Ливанда болуп өткөн консенсус же диалог өлкөнү оор абалдан алып чыга албады. Канча-канчалаган өкмөттөр, өкмөт жетекчилери өз кызматында көп турбастан өзгөртүлдү. Ушул жана башка өлкөлөр чыр-чатактар жана согуштар иримиңе киришти.

Диалог же консенсустуу демократия темасы адамдардын фикирине карап ар түрдүү жана өзгөрүүчөн болот. Ошондуктан, Исламды акыйда, шарият, саясат, мамлекет, башкаруу жана экономика катары кабыл алуу гана Умматты азап тартып жаткан оор абалдан алып чыгат. Мисалы, акимди дайындоо маселесинде Ислам аким менен Уммат ортосундагы мамилелерди (т.а. байъатты, итаатты, мухасабаны жана акимдин кызматтан четтетүүнү талап кылуу укугун) өкүмдөр менен белгилеп берди. Ислам бул маселеде анык өкүмдөрдү чыгарды жана бул түшүнүктөргө анык түшүндүрмө берди. Экономикалык түзүмдө да мүлкчүлүктү, анын сабабдарын жана өкүмдөрүн, мүлкчүлүктүн түрлөрүн (менчик мүлк, коомдук мүлк жана мамлекеттик мүлк), байлыкты тасаруу кылуу жана бөлүштүрүү жолун мыкты жана анык түзүмдөр менен белгиледи. О.э. финансылык түзүмдү, байтулмал девандарын, алтын жана күмүшгө негизделген акча системасын о.э. турмуштун бардык жактарындагы өкүм жана мыйзамдарды белгиледи. Булар Аллах Тааланын ушул сөзүнүн тастыгы болот:

﴿الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيْتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا﴾

«Бүгүн силерге диниңерди толук кылдым, ниъматымды кемчиликсиз, толук кылып бердим жана силер үчүн Исламды дин кылып тандадым» [5:3]

Консенсуштуу демократия – Исламды жана мусулмандардын маселелерин текке кетире турган балээ. Мисалы, Фалестин маселесиндеги консенсуштуу демократия темасын ала турган болсок, анын Исламга тескери келерин көрөбүз. Себеби, Фалестин маселесинде диалогго киргендер иш тартибинде ташталган негизги диалог темасы яхудий мамлекетин о.э. аны менен түзүлгөн келишимдерди моюнга алуу. О.э. ал Фалестин маселесинде кайрыла турган эл аралык жана араб мамлекеттеринин булактарын булак катары моюнга алат.

Белгилүү болгондой, Фалестиндин көпчүлүк бөлүгүндө баскынчы яхудий вужудунун турушун моюнга алуу шарый түрдө арам. Фалестин маселесинде кайрыла турган булак катары ташталган булактардын баары шарый түдө арам кылынган. Себеби, бул булактар БУУ, Коопсуздук Кеңеши жана Араб Мамлекеттери Лигасынын токтомдоруна кайрылууну моюнга алат. Булардын баары куфр жана батыл токтомдор болуп, шарый өкүмдөргө тескери келет.

Эгер, Исламдагы шурону жана анын өкүмдөрүн о.э. шуронун эмне экендигин, анда консенсус мааниси бар же жоктугун карап чыксак, ал эки негизги маселеден келип чыгышын байкайбыз:

1. Ал мусулмандардын укугу болуп, мамлекет жетекчиси Расуллалах ﷺ дан үлгү алып, алардан кеңеш суроосу важиб.

2. Ал шарый өкүмдөрдөн тышкары маселелерде эң абзел жана эң туура фикирди табууга негизделет. Бул үчүн акылдарды ойготуу, мүмкүнчүлүк жана чыдамдуулукту сафарбар кылуу керек. Натыйжада, фикирлер пайда болот, ар бир фикирдеги алсыз жана күчтүү жагдайлар көрүнөт. Кийин туура фикир алынат. Коомдук иштер адамдардын турмушуна жана алардын кызыкчылыктарына тиешелүү. Ошондуктан, алар тарабынан билдирилген кеңештерди жана алар билдирген фикирди этибарсыз калтыруу туура эмес.

Шуро же фикир алуу халифа тарабынан, же ар кандай амир тарабынан, же жетекчи, командачы же жооптуу болобу, айырмасыз, ар кандай укук ээси тарабынан болот. О.э. эрдикатынды жана адамдарды жараштырууда болот. Аллах Таала айтат:

﴿فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِّنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا﴾

«Эгер, өз ара келишип, кеңешип баланы сүттөн ажыратмакчы болушса, күнөөкөр болушпайт» [2:233]

Аким, же командачы, же башкасыбы, жооптуу кишилерге фикир билдирүү маселесине келсек, мында эч кандай түшүнүксүз орун жок. Себеби, ал кеңеш берүүнүн бир формасы. Ошондуктан, ал шарый түрдө белгиленген маселе болуп, мусулмандардын жетекчилерине жана катардагы адамдарга фикир билдирилиши жаиз. Ал эми, аким, амир же башкасыбы, салахият ээси тарабынан адамдарга алардын фикирин алуу үчүн кайрылуу болсо, түшүнүксүз болушу мүмкүн болгон тема. Айрыкча, демократиялык түшүнүктөр тарагандан жана бул түшүнүктөр көпчүлүк мусулмандардын аң-сезимин өзгөрткөндөн кийин бул тема түшүнүксүз темага айланып калды.

Фикир алуу Исламда «шура» жана «ташавур» деп аталат. Билдирилген фикирди мусулмандардан да, кайрымусулмандардан да угуу жаиз. Себеби, Расуллаллах ﷺ фазилаттуу антты өз ичине алган фикирди макулдады. Расуллаллах ﷺ айтат:

«... وَلَوْ دُعِيتُ بِهِ لَأَجَبْتُ، وَمَا أَحِبُّ أَنْ أُخِيسَ بِهِ وَأَنْ لِي بِهِ حُمْرُ النَّعَمِ»

«... Эгер, мен ага чакырылсам, аны кабыл алат элем жана мен үчүн кызыл төө берилсе да аны бузууну каалабайт элем». (Сунани Байхакий). Акыйкатта болсо, ал мушриктердин фикири эле. Фикир алуу үчүн жалаң мусулмандарга кайрылуу керек. Т.а. шура мусулмандардын гана акысы. Себеби, Аллах Таала Расуллаллах ﷺга хытаб кылып мындай дейт:

﴿وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ﴾

«Иштериңде аларга кеңеш салгын! Эми ниет кылсаң, Аллахка таваккал кылгын! Албетте, Аллах Ага таянгандарды жакшы көрөт» [3:159]

Т.а. мусулмандарга кеңеш салгын. Аллах Азза ва Жалла дагы айтат:

﴿وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ﴾

«Алар Роббисине моюн сунгандар жана намазды толук аткаргандар. Алардын иштери өз ара шура (менен) болот жана Биз аларды ырызыкыландырган нерселерден инфак кылышат» [42:38]

Т.а. мусулмандардын иштери. Себеби, биринчи аята:

﴿وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ﴾

«Иштериңде аларга кеңеш салгын», деп келүүдө. Булардын баары Расуллалах ﷺ дан мусулмандарга болот. Экинчи аятта:

﴿وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ﴾

«Алар Роббисине моюн сунгандар жана намазды толук аткаргандар. Алардын иштери өз ара шуру (менен) болот жана Биз аларды ырызкыландырган нерселерден инфак кылышат», деп келүүдө. Мындай сыфаттар бир гана мусулмандардын өз ара мамилелеринде болот. Ошондуктан, шуру мусулмандарга таандык болуп, алар бири-бирине кеңеш салышат. Мусулмандар арасында шуру белгилүү жана машхур маселе. Ал Куръани Каримде, Хадиси шарифте жана мусулмандардын сөздөрүндө келген. Абу Хурайра رضي الله عنه айтат: «Мен Расуллалах ﷺ сахабаларга кеңеш салгандан өткөн адамды көрбөдүм». Сунани Байхакий. Хасан رضي الله عنه айтат: «Кеңешишкен коом өз иштеринин эң туурасына жол табат». Демек, фикир алуу т.а. маслахат жана шуру Куръан жана Хадис тексти менен тастыкталган. Бирок, шуру жана кеңеш кайсы фикирде болот, деген суроо көпчүлүккө түшүнүксүз. Т.а. кайсы маселеде фикир алынат, кийин бул фикирдин өкүмү кандай? Туура же туура эмес болушуна карабастан, көпчүлүктүн фикери алынабы? Же көпчүлүк же азчылык же бир адамдын фикери болушуна карабастан туура фикирди алуу важибби? Бул консенсуштуу түшүндүрөбү?

Мунун жообун билүү үчүн билдирилген фикир вакиъсин о.э. фикир алуу туурасында келген тафсилиий шаръий далилдерди түшүнүү لازым. О.э. бул далилдерди фикирдин вакиълигине шаръий жактан түшүрүү лазым.

Дүйнөдөгү ушул фикирлердин вакиълигине келсек, алар фикир (раъй) же амал болуудан ары өтпөйт. Фикирий раъйлар үчөө жана бирөөсү амалга багыттоочу фикир:

Биринчи: фикирдин шаръий фикир т.а. шаръий раъй болушу. (Шаръий фикирде консенсус болбойт жана анда Худайбия сулхундагыдай Аллахтын өкүмүнө баш ийилет).

Экинчи: бирер нерсенин түшүндүрмөсү. Ал шаръий өкүмдүн түшүндүрмөсү сыяктуу шаръий түшүндүрмө же акыл жана коомдун түшүндүрмөсү сыяктуу бирер вакиъликтин түшүндүрмөсү болот. (Мында да консенсус болбойт жана бул тармактарда аалымдардын райына баш ийилет).

Үчүнчү: темадагы фикирге же адистер түшүнүк ала турган техникалык маселедеги фикирге далалат кылган раъй болушу. (Мында консенсус болбойт жана Бадр окуясында болгондой анда тажрыйбага ээ адистин райына баш ийилет).

Төртүнчү: бирер ишти аткарууга багыттай турган рай. (Консенсус мына ушул. Буга башчы шайлоо, же ишке чыгуу, же Ухуд казатында болгондой баарын кызыктырган ишти кылуу сыяктуу иштер анын майданы).

Бул ийри сызык алдына түз сызыкты сызган биздин исламий шариятыбыз. Демек, мыйзамчылыкта, илимде, бирер тармак адистиги жана тажрыйбада консенсус болбойт, фикирий болбогон амалий вакиликте консенсус болот. Ушуга ылайык, консенсуу демократия темасы исламий фикирге жана шарый өкүмгө тескери. Себеби, ал бизге ар кандай жат фикирлердин кирип келишине эшик ачат. Ошондуктан, Аллахтын шариятынан башка темага тиешелүү диалогдо шарыйлик жок жана анын кайрыла турган булагы батыл. Мумтаз акыйда жана хазарат ээси болгон, бүткүл дүйнөнү капитализм жана демократия бактысыздыгынан Ислам бакыт-таалайына алып чыгууну каалаган биз мусулмандарга ал туура келбейт.

3 – Консенсуу демократияда катышкан тараптарга келсек, диалог алып барган тараптардан эч болбогондо бирөөсү же көбүрөөгү ар дайым өкүмдарлык кылуучу бийликте көөдөлөнөт. Биз анык билебиз, биздин өлкөлөрдөгү өкүмдарлык кылган бийликтер колонизатор улуу мамлекеттер кызыкчылыктарын камсыздай турган өкүлдөн башка нерсе эмес. Бул ушуну түшүндүрөт: биз өкмөт менен диалог алып барганыбызда түпкүлүгүндө Кошмо Штаттар, Британия жана жалпы түрдө ири мамлекеттердин өкүлдөрү менен диалог алып барган болобуз. Шек-күмөнсүз, алар менен алып барылган мындай диалог шарый түрдө арам. Себеби, ал кафирлер үчүн мусулмандар үстүнө кеңири жол ачат. Аллах Субханаху айтат:

﴿وَلَن يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا﴾

«Аллах момундар үстүнөн кафирлерге эч качан жол бербейт» [4:141]

Башка тараптан, диалогго кирген кымылдар илманий программаларды кабыл алат жана бийликке жетүү үчүн чет элге таянат о.э. чет элдик разведкалардан жана элчиликтерден кубат алат. Бийликке жеткен соң, анын мабдасына, кызыкчылыктарына о.э. байлыктарына жана баалуулуктарына каршы тил

бириктирүүлөрдү ишке ашырат. Бул кыймылдардын чет эл менен орноткон мамилелери алар айтып жаткандай кызматташтык эмес!

4 – Консенсустуу демократиядан көздөлгөн максатка келсек, андан диалог алып барып жаткан тараптар ортосунда орточо чечимге жетүү көздөлөт. Ал эми, орточо чечим – шек-күмөнсүз кайрысламий чечим. Себеби, диалог алып барган тараптар баарын ыраазы кыла турган чечимге келиши үчүн ар бир тарап өзүнүн өзгөргүс негиздеринин бир бөлүгүнөн баш тартышы керек болот. Диалогдо калыс исламий тарап бар деп ойлосо да, исламий тарап илманий кыймылдар жана өкмөт менен келишүү үчүн өзгөргүс негиздеринин бир бөлүгүнөн болсо да баш тартышы керек болот. Диалог алып барып жаткан тараптар ортосунда көздөлгөн максат шарый максаттардан бүтүндөй алыс. Бул бир тараптан, башка тараптан, ушул орточо чечим биздин Аллах түшүргөн өкүмдөрдөн башка өкүмдөр менен башкарган бийликти кабыл алышыбызды о.э. тогуттан өкүм суроого жана турмушубузда куфр мыйзамдарын өкүмдар кылууга ыраазы болушубузду түшүндүрөт. Аллах Субханаху ва Таала бизди мындан эскертип айтат:

﴿وَأَن أَحْكُم بَيْنَهُمْ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَأَحْذَرَهُمْ أَن يَفْتِنُوكَ عَن بَعْض مَّا أَنزَلَ اللَّهُ إِلَيْكَ فَإِن تَوَلَّوْا فَاعْلَم أَنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَن يُصِيبَهُمْ بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ وَإِن كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ لَفَاسِقُونَ﴾

«Алардын ортосунда Аллах түшүргөн нерсе менен өкүм кылгын, алардын каалоосуна ээрчибе жана Аллах сага түшүргөн өкүмдөрдүн айрымдарынан сени фитнага салып коюуларынан этият болгун! Эгер, баш тартышса, билип кой, Аллах аларга айрым күнөөлөрү себептүү кайгы келтирүүнү каалоодо. Албетте, адамдардан көпчүлүгү фасыктар» [5:49]

﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ ءَامَنُوا بِمَا أَنزَلَ إِلَيْكَ وَمَا أَنزَلَ مِن قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَن يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوا أَن يَكْفُرُوا بِهِ وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَن يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا﴾

«Өздөрүн сага түшүрүлгөн нерсеге жана сенден мурда түшүрүлгөн нерселерге ыйман келтирген деп эсептеген кимселер шайтанга өкүм сурап барууну каалап жатышканын көрбөдүңбү, акыйкатта болсо аларга ага ишенбөө буйрулган эле. Шайтан аларды бүтүндөй жолдон азгырууну каалайт» [4:60]

Консенсустуу демократиянын натыйжаларына келсек, инша Аллах, бул жөнүндө кийинки макалада айтып өтөбүз. □

ОЙГОНУУ ЖАНА ХАЗАРИЙ КАЙРА ЖАРЛУУ (1)

Лутфий Абу Мухаммад – Алжир

Ойгонуу – адамда анын фикирлерине жана каалоолоруна негиз боло турган о.э. ал үчүн өзүнө хас жашоо таризин белгилеп бере турган фикирий пайдубалдын пайда болушу. Адамдын ойгоктугуна же төмөндүгүнө баа берүү анын жашоо таризине карап белгиленет. Анын жашоо таризи каалоолорун кандырып жаткан учурдагы түшүнүк жана каалоолорунун реакциясынын натыйжасы болуп эсептелет. Каалоолор – бул гарыйза жана узвий муктадыктар. Өтө көптөгөн изилдөөчүлөр жана аалымдар ойгонууга алып баруучу жолду издешкен. Алар ойгонуу жараяны жана ага алып баруучу жол тууралуу – айрыкча, Умматтын артта калган абалы жөнүндө баары бир фикирде болуп – түшүндүрмө берүүгө аракет кылышкан. Бүткүл Умматты төмөндүк курчап алгандыгы Уммат перзенттерин түрдүү ойгонуу жолдорун карап чыгууга үндөп жатат. Акыбетте ички түшкүндүккө, жеңилүүгө, алсыздык жана чарчоого жетип келишти. Мындай фикирий алсыздыктан жана түшкүндүктөн Батыш пайдаланып, алсыз акылдарга өзүнүн фикирий өкүмдарлыгын орнотууга аракет кылууда. Башка тараптан, адамдардын кээ бирин кээ бирлери менен жок кылуу мыйзамына ылайык, хазараттар кагылышуусу жүзөгө келип, бир хазарат экинчи хазаратты жок кылууда. Хазарий жеңилүү ченеми жеңилүү же Ибн Халдун баяндагандай: «Жеңилген ар бир киши жеңүүчүгө моюн сунат».

Капиталисттик хазарат жашоо үчүн белгилүү бир түшүнүктү кабыл алган, ал бүткүл дүйнө ушул түшүнүк менен калыптанышын каалайт. Самуэль Хантингтон айтат: «Батыштык болбогон кишилер бардык баалуулуктарынан баш тартышы, башкаруу, экономика жана таалимге о.э. бардык мекемелерине байланыштуу бардык иштерде Батыш түшүнүктөрүн кабыл алышы керек. Себеби, жалгыз ушул түшүнүктөр маданияттуу болууга алып барат». Капитализм дүйнөнүн Жаратуучусу пенделердин иштерин башкарууга эч кандай алакасы жок дейт. Ошондуктан, ушул негизги идеологиядан адамды чалгытып, аны статистикалык маалыматтарда көрсөтүлө турган жөн эле сан деп эсептей турган, акчаны көбөйтүп, анын кирешелерин көбөйтүүгө этибар бере турган, түрдүү аталыштар астында уурулукту мыйзамдаштыра турган о.э. байлар менен жакырлар ортосундагы ажырымды кеңейте турган мыйзам келип чыгат. Бүткүл дүйнө башынан өткөрүп жаткан караңгылык

капитализмдин о.э. ал көтөрүп чыккан фикирлердин жана капиталисттик мекемелердин табигый натыйжасы. Ошондуктан, бүгүн ушул туура эмес багытты оңдоого жана аны өз жолуна кайтарууга кудуреттүү жалгыз дин Ислам деген этибарда, адамдардын көңүлү Исламга бурулууда. Айрыкча, Исламдагы фикхий жана тарыхый мурас Исламды дүйнөгө жетекчилик кылышын табигый акыйкатка айлантууда. Себеби, Ислам жана анын өзгөчө мыйзамчылыгы адам жана коомду өнүктүрүүгө ылайык экени тарыхта өз тастыгын тапкан. Айрыкча, Ислам мыйзамчылыгы жалпы туура идеологиядан келип чыккандыктан инсан тирүүлүккө, ааламга жана адамга Аллахтын нуру менен назар салат. Ошондуктан, дүйнө ушул мыйзамдар менен туура жолго түшөт жана чыныгы кулдук жүзөгө чыгат. Ислам Умматы жоопкерчиликти сезбеген Уммат эмес. Уммат өзүнүн жана башка калктар алдында жоопкерчиликти мойнуна алган. Себеби, ал роббаний жана хазарий рисалат ээси болгон улуу Уммат. Жогоруда айтып өтүлгөндөргө негизделип, ушул макалада ойгонуу түшүнүгүн, анын хазарий жаралууга байланыштуулугун о.э. бул экөөсүнө байланыштуу түшүнүктөрдү талкуулоого аракет кылабыз. Бул макалада «Эмне үчүн башкалар өнүгүп, мусулмандар артта калып жатат?» деген суроонун айланасында талкууга токтолуп өтөбүз.

Ойгонуу жөнүндө адаттагыдай көп жазылууда, адистер арасында хазарий өнүгүүнү пайда кылуу үчүн жемиштүү комбинацияга жетүүгө багытталган талкуулар дагы эле уланууда. Айрыкча, Ислам Умматы башынан өткөрүп жаткан саясий, экономикалык жана социалдык өзгөрүүлөр ойгонуу темасын ар кандай олуттуу талкуулардын дээрлик ажырагыс бир бөлүгүнө айлантты. Талкуу-тартышуучулардын багыты ар түрдүүлүгүнө карап, бул темада сунушталып жаткан негизги эрежелер да бири-биринен айырмаланат. Бири ойгонуу технология менен ишке ашат десе, дагы бири ахлак менен, башкасы экономика менен ишке ашат деп айтууда. Ошентип, мындай жол-жоболор түгөнбөйт о.э. көз караштарга жана проблемаларга кароодо негиз вазыйфасын өтөй турган негиздер ар түрдүүлүгүнө карап жол-жоболор да бири-биринен айырмаланат. Ойгонуу, анын жыргалчылыкты жана өнүгүүнү жүзөгө чыгаруудагы таасири чоң мааниге ээ болгондуктан байыркы тарыхтан баштап бүгүнкү кылымыбызга чейин өткөн тарыхчылар ойгонуу жана төмөндүк аракетине түшүндүрмө табууга

аракет кылышкан. Алар ойгонуу баскычтарын төрт баскычка бөлүп фикир билдиришкен:

1 – Бир нече региондордо калыптанган жана калтырган эстеликтери дагы эле үйрөнүлүп жаткан байыркы хазарат. Буга Мисир, Сумер, Ассирийлер, Бабил, Фарс, Грек жана башка хазараттарды мисал кылууга болот. Алардын акыркысы Рум хазараты болуп, ал Жер ортолук деңизине хас көлгө айлантуу үчүн өз өкүмдарлыгын ошол жерде жайды. Бирок, бул хазараттын жашоо доору миладий бешинчи кылымда аягына жетти.

2 – Ойгонгон умматтар тизмесинде жаңы өкүл пайда болушу менен өзгөчөлөнүп турган орто кылымдар. Ушул жаңы өкүл исламий хазарат болуп, анын күнү чыгышта жаркырады, шооласы жер жүзүнүн чыгыш тараптан Кытайдан башталып Атлантика океанына чейин созулган, батыш тараптан Европага кирип барып, Испанияны жана Андалус өлкөлөрүн басып өтүп, Франция аймагына чейин жетип барды. Ошол убакта Батыш бир нече кылымдардан бери караңгылык ичинде жашап келе жаткан эле. Европа бул доордо ачарчылык, чумалар, жакырчылык жана зулумду башынан өткөрүп жаткан. Бул абал он бешинчи кылымга чейин уланды. Он бешинчи кылымга келип, күчтөр тең салмактуулугу Европа о.э. чиркөө менен философтор ортосунда болуп өткөн кандуу күрөш натыйжасында пайда болгон капиталисттик хазараттын пайдасына оой баштады.

3 – Он жетинчи кылымдын башталышы алдында Британияда «Даңазалуу ыңкылап» (Glorious Revolution) аякташы менен түпкү саясий өзгөрүү ишке ашты. Демократиялык капиталисттик түзүмгө негиз салган саясий өзгөрүү ушул ыңкылап натыйжасы болот. Ушул саясий өзгөрүү себептүү Британияда башталып, кийин Европа жана Американын көпчүлүк бөлүктөрүнө көчкөн өнөр жай ыңкылабы доорунда өнөр жай жана өндүрүш дүйнөсүнө кирүү жолдору белгиленди. Исламий хазаратка карата абал андай болбоду. Себеби, саясий жана финансылык кризистер күчөшү о.э. Европа мамлекеттеринин басымдары натыйжасында исламий хазарат оор доорду башынан өткөрүп жаткан. А түгүл, ушундай бир даражага жетти, Усманийлерде көөдөлөнгөн исламий мамлекет «оорулуу адам» деп сыфатталып калды. Бул доор Европада фикирий агым пайда болушу менен өзгөчөлөнүп турду. Ушул агым Европа коому үчүн жаңы эсептелген көптөгөн социалдык түшүнүктөргө, мисалы, мамлекет, аким менен калк ортосундагы мамилелер, баалуулук

жана укуктар, мүлкчүлүк, байлыкты бөлүштүрүү, салыктар жана башка бир нече түшүнүктөргө негиз салууга аракет кылды.

4 – Жыйырманчы кылым көптөгөн геосаясий өзгөрүүлөргө күбө болду. Мындай өзгөрүүлөрдүн эң көзгө көрүнгөнү 1924-жылы Усманий мамлекеттин кулашы жана исламий хазараттын кыйроого учурашы болду. Исламий хазарат узак кылымдар адамзатка мыкты жашоо таризин сунуштап келген. Ал башка хазараттарга салыштырып караганда, узак доор сакталып уланууга кудуреттүүлүгү менен көпчүлүктү таң калтырды. Ал эми, турмуш мыйзамы тең салмактуулуктун Батыш хазаратына о.э. анын Экинчи дүйнөлүк согуштан кийинки он жылдыкта дүйнөгө өкүмдарлык кылган саясий жана экономикалык долбооруна ооп кетишин о.э. социалисттик фикир жана анын мамлекети пайда болушун талап кылды. Социалисттик мамлекет капиталисттик мабда ээлери тарабынан туш келген саясий атаандаштык шартында узакка барбады. Капиталисттик хазараттын негизги фикирлери көп жаракаларга туш келишине карабастан, ал дагы эле биринчиликти ээлеп келүүдө. Капитализмдин негизги фикирлери ушундай бир абалды жаратты, адамды жана анын баалуулуктарын эң төмөн даражага түшүрүүдө адамзат буга окшогонун көрбөгөн.

Хазараттар жараяны жана кыйроонун түшүндүрмөсү ар түрдүү болгон. Кээ бирөөлөр хазараттардын кыйроого учурашы анык, ар бир башталуунун аягы бар деп түшүндүрүшкөн. Мындай түшүндүрмөнү алга сүрүүчүлөрдүн бири 1936-жылы дүйнөдөн кайткан немис философу Освальд Шпенглер мындай дейт: «Ар кандай хазараттын индивидуалдуу тагдыры бар, ал пайда болуу, гүлдөп өсүү жана өлүм доорлорун башынан өткөрөт. Он тогузунчу кылымда пайда болгон т.а. капитализм пайда болгондо жаралган Батыш хазараты кулоо баскычына кирди. Анын гүлдөп өсүшү феодализм доорунда болду». (Философиялык энциклопедия – Шпенглер жөнүндөгү макала). Башка тараптан, 1975-жылы каза болгон британиялык тарыхчы жана философ Жозеф Тойнби негизги этибарды ички жана тышкы атаандашка каратат. Анын айтымында, ички жана тышкы атаандаш өндүрүш факторлорун башкарууга жемиштүү салым кошот. Бул болсо, коомдо аракеттин жанданышына алып келет. Бул аракетти аң-сезимдүү элита башкарат жана коомдун жалпы кызыкчылыгы үчүн андан пайдаланат. Ал мындай дейт: «Дүйнө тарыхы өнүгүүнүн жана кыйроонун чоң доорлорун басып өтөт. Бул бирдей баскычтарды,

жаңы төрөлүү, өсүү, кулоо жана ыдырап ойрон болуу баскычтарын басып өтө турган түрдүү хазараттардын жалпы натыйжасы». (Философиялык энциклопедия – Тойнби жөнүндөгү макала). Тойнби кошумчалашынча, хазараттардын кулашына элита атаандаштыкка туруштук бере албашы жана ага альтернатива сунуштай албашы себеб деп тыянак кылуу мүмкүн. Ал мындай дейт: «Ар кандай коом тарыхындагы жаратман азчылык өзүнө ылайык болбогон позицияны күч менен сактап калууга уруна турган өкүмдар азчылыкка айланганда өкүмдар элементтин табиятындагы мындай кыйратуучу өзгөрүү пролетариатты андан бөлүнүп чыгууга о.э. өз эркинен келип чыгып ага ыхлас кылуудан жана ээрчүүдөн баш тартууга үндөйт»... Ошентип, хазараттын кулашы хазарий өнүгүү баскычы доорунда бөлүнбөгөн коом ичинде күрөшүүчү катмарды пайда кылат...». (Имадуддин Халил, Тарыхтын исламий түшүндүрмөсү). Өз жашоосунда француз ыңкылабын башынан өткөргөн, идеялык жактан Декарттын франуз рационализи, Юманын англис эксперименталдуу философу жана немис философу сыяктуу философиялык мектептерден таасирленген немис философу Гегель (1770-1831) мындай дейт: «Карам-каршылык – бул бардык окуялардын жана нерселердин маңызы болуп, бул күрөш – өнүгүүнүн булагы». Анын фикиринде, ойгонууга жана кыйроого учуроо бири-биринен ажырагыс эки окуя. Анда окуялар жана позициялар кагылышат жана мындан жаңы абалдар пайда болушуна алып келген аракет келип чыгат».

Гегель Батыштагы философиялык жараянга күчтүү таасир көрсөттү. Айрыкча, анын диалектика назариясы көп тарапкерлерди тартты. Анын тарапкерлеринин арасында теги япон болгон Франсис Фукуяма да бар. Ал өзүнүн «Тарыхтын аягы жана акыркы адам» деген китеби менен атагы чыккан. Фукуяма бул китебинде бүткүл Батыш, айрыкча, Американын моделин зордоп тыгыштырууга урунган. Анын фикиринче, либерализм эң жогору чокусуна жетиши менен тарых аягына жетиши мүмкүн. Бул болсо, либерализмдеги материалдык жана илимий байлыкка карата ишенимди күчөтүүдө о.э. башка калктарды Америка тажрыйбасынан үлгү алууга мажбур кылууда. Капиталисттик хазарат турмуш үчүн белгилүү бир түшүнүктү кабыл алган, ал бүткүл дүйнө ушул түшүнүк менен калыптанышын каалайт. Хантингтон айтат: «Батыштык болбогон кишилер бардык баалуулуктарынан баш тартышы, башкаруу, экономика жана

таалимге о.э. бардык мекемелерине байланыштуу бардык иштеринде Батыш түшүнүктөрүн кабыл алышы керек. Себеби, бир гана ушул түшүнүктөр маданияттуу болууга алып барат». (The clash of civilizations, Huntingdon. S).

Бул өзгөчө этибар берилген үлгүлөрдүн кээ бирлери. Бул түшүндүрмөлөр тарыхчы жана интеллигенттер арасында белгилүү. Жогоруда айтылып өткөн көз караштарды талкуулоо үчүн алгач ойгонууга жана аны жаратуучу себептерге түшүндүрмө берүү لازым.

Ойгонуунун маңызы. Лугавий түшүндүрмө.

Ойгонуу *النهضة* сөзү *نهض* (турду, туура болду) фиълинен жасалган арабча сөз. Лисанул араб лугатында мындай деп келет: *نهض* – ордунан турду. *ينهض نهضًا نهوضًا*, *نهض*, – т.а. турду. *انتهض القوم* – алар согушка турушту. *النهضة* – энергия, күч. *مكان ناهض* – бийик жер.

Терминдик түшүндүрмө

Ойгонуу – бул коомдун бир абалдан жакшыраак абалга өтүшү деп түшүндүрмө берилген. (Ойгонуу, Хафиз Салих). Ойчулдар жана муфаккирлер арасында ушул терминдик маани колдонулат. Арабдар ойгонуу сөзүн азыркы доордо пайда болгон мааниде иштетишпеген. Ушуга ылайык, эгер ойгонуу сөзү иштетилсе андан терминдик маани түшүнүлөт жана эгер лугавий мааниге далалат кылган карина болбосо, лугавий маани түшүнүлбөйт. Ойгонуу темасындагы эң маанилүү суроо төмөнкүдөй: ойгоо калк менен төмөн калктын ортосундагы айырма кандай болот? Туура ойгонуу менен туура эмес ойгонууну айырмалап алуу мүмкүнчүлүгүн берген өлчөө кандай? Ушул суроолорго жооп берүү ойгонуу терминин деконструкция кылууну жана аны үйрөнүүдөн көздөлгөн максат болушун талап кылат.

Ойгонуу темасынын мааниси адамдар ортосунда талашсыз маселе. Себеби, ал адамдардын бул барлыктагы аракеттерине далалат кылган табигый абал. Адамдар ар дайым өздөрүнүн жашоо шарттарын жакшыртууга, саясий жана социалдык туруктуулукту жүзөгө чыгарууга аракет кылышат о.э. коомду өнүктүрө турган баалуулуктарды кабыл алышат. Кеп коомдун ойгонушу жөнүндө болгондо ойгонууну көздөлгөн нерсенин маңызын билип алуу үчүн алгач коомго түшүндүрмө берүү лазым. Коом – туруктуу байланыш байлап турган адамдар жамааты. Белгилүү болгондой, адамдар жамааты – аларды байлап турган туруктуу алакалар болбосо – коомду пайда кылбайт. Ушул алакалардын болушу коомго ойгоо же

төмөн деп баа берүү ченеми. Туруктуу алакалар коом акыйкатын чагылдыруучу күзгү: «Адамдардын жашоосун ушул алакалар тартипке салат, алар аркылуу үрп-адат жана каада-салттар аныкталат. Ушул алакалар жараянын о.э. адамдардын өз алакаларын жана кызыкчылыктарын жүргүзүүлөрүн күзөтүү аркылуу биз коомду жакшы (жарактуу) коом деп баалайбыз». (Ойгонуу, Хафиз Салих).

Бул айтылгандар туруктуу алакалар жөнүндө болду. Шахс (жеке адам) жөнүндө айта турган болсок, ал өзүнүн жашоо таризи менен өзгөчөлөнүп турат. Адамдын канчалык өнүккөн же өнүкпөгөнүн ачып берүүчү жалгыз нерсе анын жашоо таризине баа берүү. Бир адам экинчи адамга анын жашоо таризи жана муктаждыктарын кандыруудагы аракеттери аркылуу гана баа бере алат. «Биз адамдарды алардын жашоо таризине жана аракеттерине карап жогору же төмөн деп сыфаттай алабыз. Ошондо бул сыфат алардын вакиълигине жеткиликтүү же эч бир кемчиликсиз ылайык келет». (Исламий ойгонуу түшүнүктөрү, Сабатин, Нажах Юсуф). Ушул себептен улам, адам жашоо таризинин булагын жана аны чектеп бере турган эрежелерди табуу үчүн аны аракетке үндөөчү негизги факторду билүү зарыл. Белгилүү болгондой, адамды фикирлери башкарат жана эгер анын аң-сезиминде белгилүү бир аракетке алып бара турган фикир жок болсо, ал аракетке келбейт. Жашоо таризи адам жана адам аракетинин өмүр таржымалы. Махмуд Халидий жашоо таризине мындай түшүндүрмө берген: «Жашоо таризи – адамдын гарыйза жана узвий муктаждыктарын кандыруу үчүн үчүн жасаган иштери. Муктаждыктарды кандыруу убагында адам өзүндөгү каалоолорго ылайык жүрүшү анык». Ал адамдын жашоо таризи анын турмуш жөнүдөгү түшүнүктөрүнө байланыштуу деп кошумчалаган. Белгилүү бир каалоону кандыруу убагында адамда эки негизги суроо пайда болот: бул суроолордун биринчиси нерсеге жана анын маңызына байланыштуу. Экинчиси адамдын жашоо таризине, ишке киришүүсүнө же андан тыйылышына байланыштуу.

Эгер ачкалык абалын мисал кылып келтире турган болсок, ар кандай адам – анын ишеними кандай болушуна карабастан – аң-сезиминде биринчи пайда боло турган суроо: жеш максат кылынган нерсе ашказан ачкалыгын тойдурабы? Мындай суроонун жообу көпчүлүк адамдарда бирдей болушу мүмкүн. Ушул нерсе менен тойгузуунун жаиз же жаиз эместигине байланыштуу болгон

экинчи суроонун жобуна келсек, буга жооп табуу нерсенин затынан жана адамдын затынан тышкары маселе. Кала берсе, буга жооб табуу адам өз амалдары үчүн өлчөө кылып алган эрежеге же бир нече эрежелерге кайрылууну талап кылат. Т.а. бул адамдын турмуш жөнүндөгү көз карашына кайрылууну талап кылат. Эгер адам бул тамакта ал кабыл алган өлчөөгө т.а. турмуш жөнүндөгү көз карашына тескери нерсе бар экенин билсе, мисалы, анын нажастыгын, же анда доңуз эти бар экенин, же ээси ага урухсат бербегенин билсе... мындай абалда, өзүндө ага карата каалоо болушуна карабастан, андан тыйылат жана өзүнөн бул каалоону алыстатууга аракет кылат. Бул – адам өзүнүн талап же каалоолорун кандыруу убагында (бул талап жана каалоолор жеш же ичүү сыяктуу узвий муктаждык болобу же тадайюн, нав жана бако сыяктуу гарыйзалар талабы болобу, айырмасыз) туш келиши мүмкүн болгон ар кандай нерсеге ылайык келет. Ошентип, биз маанилүү тыянакка келебиз. Т.а. адамдын бардык иштери ал ыйман келтирген жана турмуш жөнүндөгү көз карашы т.а. акыйдасы белгилеп берген өлчөө жана эрежелер менен чектелген. Анын бардык иштери – алар негизги же экинчи даражалуу, чоң же кичине, кадырлуу же арзыбас болушуна карабастан – аларга кадам коюу же алардан тыйылуу жагынан турмуш жөнүндөгү түшүнүк менен жүргүзүлөт. Ошондуктан, акыйда адамдын фикир жана түшүнүктөрү үчүн негизги пайдубал болуп, андан турмуштун бардык түзүмдөрү о.э. турмуш жөнүндөгү көз караш келип чыгат о.э. жакшыны жамандан ал аркылуу айырмалап алына турган эреже жана өлчөөлөр алынат.

Ушуга ылайык, адамга анын амалдары аркылуу баа берүү ал ыйман келтирген о.э. өзү үчүн өлчөө жана турмуш жөнүндөгү көз караш кылып алган фикирлерге баа берүү. Ушул фикирлерге баа берүү тыянак чыгаруу убагында кайрыла турган аклий эрежелер болушун талап кылат. Фикирлер фикирий эреже болуп, адам турмуштагы иштерин жүргүзүүдө аны негиз катары кармайт. Ошондуктан, инсандын жашоо таризин өзгөртүү – ушул негизги түшүнүктөрдү түп тамырынан өзгөртүп, аларды башка туура фикирлерге алмаштыруу. Бул адамга тиешелүү сөз. Ал эми, коом жөнүндө айта турган болсок, фикирлер, туйгулар жана мыйзамдар менен чектелген туруктуу алакаларда ушул үч фактордун бар болушу жана алардын бири-бирине ылайыктыгы мыкты коомду курууга алып келет. Исламий коом фикирлер, туйгулар жана

мыйзамдарды өз ичине алган мыкты жашоо таризин көөдөлөнткөн инсаний түзүлүш. Андагы рухий тарап Ислам акыйдасы менен ар тараптуу байланган. Шахс жана мусулман жамааттын турмушунун ар бир катмары үчүн Ислам адилетти жүзөгө чыгара турган чечимдерди белгилеген. Мисалы, жакырчылыкты жоюу финансылык иштерди тартипке сала турган шарый өкүмдөрдү колдонуу менен болот. Зекет, вакфтар, байлыкты казына кылып сактоого тыюу салуу, акча бирдигин алтын жана күмүшкө байлоо механизми жана башка өкүмдөрдү колдонуу аркылуу коомду жакырчылыктан алыс коомго айлантууга жетишебиз. Саясий түзүм жалгыз булактан келип чыгышын камсыздап берген туруктуу алакалар шахстар менен түзүм ортосунда шайкештикти пайда кылат жана ар бир киши бир кеме ичинде аракет кылат. Абдуллах Уравий табигый мамлекетти сыфаттап муну мындай түшүндүрөт: «Бул – мүчөлөрү жана түзүмү бир жолдо болгон мамлекет».

Коомду ушул көрүнүш негизинде сыфаттоо чыныгы сыфаттоо болуп эсептелет. Эгер, ушул көрүнүш жамаат урфу менен түзүм ортосунда шайкештикти көрсөтсө т.а. фикир жана туйгулар түзүмдүн жынысынан болсо, биз мындай коомду аким менен калк ортосунда толук шайкештик бар болгон шайкеш коом дейбиз. Ойгонуу кылымында Европада түзүм менен адамдар ээ болгон фикир жана туйгулар ортосунда шайкештик болгондо ушул абал жүз берди. Ойгонуу доорунун алгачкы белгилерине күбө болгон Британияда алар «даңазалуу ыңылап» деп атаган ыңкылаптан кийин иштер жогоруга карап көтөрүлө баштады. Себеби, бул ыңкылап өнөр жай ыңкылабы үчүн бекем чөйрө жараткан саясий түзүмдү алып келди. (Эмне үчүн калктар ийгиликсиздикке учурайт, «fail nation why»). Америка жана Францияда да ушундай болду. Ушуга ылайык, аким менен калк ортосунда фикирлер, туйгулар жана мыйзамдардын бирдей болушу коомду байлык булактарын издөөгө, байлыкты өстүрүүгө о.э. социалдык, экономикалык жана тарбиялык тармакты калыптандырууга кудуреттүү суверендүү институттарды түзүү аркылуу коомдо сыфаттуу өтүү доорун камсыздай турган стратегияларды кабыл алууга үндөйт.

Ал эми, алакалары белгисиз, фикирлери чачыранды, туйгулары ар түрдүү, түзүмдү жек көрүүчү жана аны кулатууга аракет кылуучу коомго келсек, мындай коом анархизм деп сыфатталат. Себеби, мындай коом аким менен калк ортосундагы болгон күрөш натыйжасында таптакыр алга кадам таштай албайт. Бул болсо,

мындай коом мүчөлөрүн айланасындагылардан бөлүп, аларга текеберлик жана кайдыгерлик өкүмдарлык кылат. Ушуга ылайык, ойгоо адам – аракеттери бирдей мафкурадан келип чыккан адам. Ойгоо коом – алакалары бир фикирий эрежеден келип чыккан коом. Ойгонбогон адамга жана ойгонбогон коомго анархия өкүмдарлык кылат. Аны ойготуу үчүн ушул анархияны бир булак же жалгыз фикирий эреже менен алмаштыруу керек. Фикирий эреже – аалам, адам жана тирүүлүктүн табияты жөнүндөгү суроолорго жооп бере турган мабдаий фикир. Бул суроолордун жообу үч нерседен ары өтпөйт:

1 – Ааламды жаратып, анда түзүмдөрдү белгилеген жаратуучу бар.

2 – Жаратуучу бар, бирок, анын мыйзамдары турмуштан бөлүнгөн.

3 – Жаратуучу жок.

Ушул жооптордон барлыкты жаратып, аны башкара турган жаратуучу бар деп билген Ислам, динди турмуштан бөлгөн капитализм о.э. дин калктарды мас кылуучу апиийим деп эсептеген социализмде көөдөлөнгөн мабда жана идеологиялар келип чыккан.

Ушул идеологияларды үйрөнгөн киши алардын баары ойгонууну жүзөгө чыгаргандыгын билет. Бирок, капитализм жана социализм жүзөгө чыгарган ойгонуу туура ойгонуу болбоду. Себеби, бул эки мабда фикирий эреже туура болушунун эки негизги шартына т.а. акылды канааттандырып, фитратка ылайык келишине баш ийбеди. Ал тургай, бул эки мабдада ойгонуу белгилери жүзөгө чыккан болсо да, ойгонуунун туура же туура эместигине тыянак кылууда ушул эки шарт негиз болот. Исламга келсек, Ислам ушул үч мабда арасында ааламдын акыйкаты жөнүндө фитратка ылайык келе турган жоопторго ээ болгон жалгыз дин идеология. Ислам фикирлөөгө тоскоолдук кылбайт, тескерисинче, ар бир адамдын жаркын жана жемиштүү фикирлөө аркылуу акыйкатты табышын каалайт. Ислам фикирин кабыл алган адам ал эмне үчүн жаратылганын жана жаратылуудан көздөлгөн максатты түшүнүп жете алат. Ошондуктан, Ислам кыска доор ичинде Араб жарым аралынын жана дүйнөнүн касиеттерин өзгөртө алды жана анын нуру бүткүл жер жүзүнө жетти. Ал адамзат мурда учуратпаган, болуп көрбөгөн хазаратты жаратты. Исламда ушундай фикирий, фикхий жана илимий казына бар, муну менен ар кандай учурда ар кандай хазараттардын жетекчисине айланууга ылайык. □

ААЛАМ МУСУЛМАНДАРЫНЫН КАВАРЛАРЫ	قال تعالى: ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ﴾ «Албетте мөмүндөр ага-инилер».	ААЛАМ МУСУЛМАНДАРЫНЫН КАВАРЛАРЫ
Дахлан агымы Амирликтердин позициясын колдоодо		
<p>Фатх кыймылынан бөлүнүп чыккан Мухаммад Дахлан Абу-Даби баскынчы (израиль) менен мамилелерди нормалдаштыруу келишимин түзгөндөн кийин Амирликтердин позициясын колдоого аларын билдирди. Дахлан өз билдирүүсүндө мындай деди: «Биз Бириккен Араб Амирликтеринин элибиздин жана ыңкылабыбыздын кайратын бекемдөөдөгү тарыхый ролун, калкыбыздын эгемендүүлүк жана азаттык үчүн күрөшүн ар дайым колдоп келгенин унутпайбыз». Ал минтип кошумчалады: «Амирликтер өзүнүн бардык мамилелерин баскынчылыктан азат болууга багытталган стратегия алкагында ишке салып, ар дайым Фалестин калкынын жогорку кызыкчылыктарын эсепке алат». Дахлан: «Амирликтер толук аннексия кылуу планын токтотуу, Трамптын планын эл аралык жана араб мамлекеттери демилгесинин токтомдоруна ылайык өзгөртүү, Трамптын Куддусту баскынчы мамлекеттин борбору кылуу токтомуна каршы бул мамлекеттердин позицияларын колдоо үчүн өзүнүн бардык иш-аракеттерин АКШ жетекчилигине жана башкаларга түздөн-түз басым кылууга жумшайт».</p>		
<p>Дахлан учурда Абу-Даби акиминин кеңешчиси. Аны (израиль) менен Бириккен Араб Амирликтери ортосундагы мамилелерди нормалдаштыруу келишиминин жашыруун «архитектору» дешет. 2011-жылы Дахлан жемкорлукта айыпталып жана Фалестин жетекчилигинин башчысы Махмуд Аббаска каршы төңкөрүш жасоодо шектелип, Фатх кыймылынын борбордук комитетинен куулган. Ал Фалестинден Мисирге, ал жерден Амирликтерге барган жана ошол жерде канзада Мухаммад ибн Зайиддин кеңешчиси болуп алган.</p>		
<p>Ал-Ваъй: Дахлан Махмуд Аббастан кийин жетекчиликти ээлөөгө даярданууда. Ал да Фарс Булуңу мамлекеттери жана «израиль» акимдери сыяктуу бардык нерсе биздин колубузда дегендердин бири. Ал акимдердин аким болуу шарттарынын бирине айланган кыянатта мусулман өлкөлөрүндөгү акимдерден айырмаланбайт.</p>		
Судандагы өткөөл өкмөт илманийлик жана динди мамлекеттен бөлүү принцибине негизделген келишимге кол коюуда		
<p>2020-жылы 4-сентябрда Эфиопия борбору Аддис-Абебада Дүйнөлүк азык-түлүк программасынын директору Дэвид Бислинин</p>		

катышуусунда жабык сүйлөшүүлөр болуп өттү. Сүйлөшүүнүн соңунда Судан премьер-министри Абдуллах Хамдук менен Судан Азаттык Элдик кыймылынын башчысы Абдулазиз Хулв келишимге кол коюшту. Келишимде мындай делет: «Маданий, этникалык жана диний плюрализмди моюнга алуу жана өздөштүрүү, Судан калктары ортосунда саясий теңдикти камсыздоо жана аларды мыйзам менен коргоо о.э. Суданда динди мамлекеттен бөлүүнү жүзөгө чыгарган демократиялык мамлекетти куруу зарыл». Келишимде дагы мындай делет: «Судан бардык жарандардын укугу камсыздалган демократиялык мамлекетке айланышы үчүн динди мамлекеттен бөлүү принцибин кармануусу шарт. Бул принцип жок болгондо, өз такдырын өзү белгилөө укугу сакталышы керек. Бардык судандык жарандар итикад, ибадат жана диний ырасымдар эркиндиги менен толук кепилденген. О.э. мамлекет бирер расмий динди белгилеши жана жарандарды динине карап бөлүшү туура эмес». бул келишим «жарандык согуштарга себеб болгон эң оор проблемалардын бирин чечүүгө багытталган» деген сөздөр менен кооздолгон. Элдик кыймылдын сүйлөшүүчүлөрүнүн делегациясындагы бир булак мындай деди: «Биз ушул оор проблеманы тамыры менен чечүүнү талкуулап жатабыз. Бул проблеманын негизгиси ортоктош келишимсиз Суданга зордоп тыгыштырылган бир тараптуу араб-ислам өздүгү болуп эсептелет. Акыркы он жылдыкта Судандын башына келген ар бир режим өзүнүн өздүгүн жаюу жана тарыхый бийлигин коргоо максатында калкка диний жана тектик мыйзамдарды мажбурлап келди». Булак дагы минтип кошумчалады: «Бу мыйзамдар саясий ислам долбоорунун пайда болушуна себеб болду».

Ал-Ваъй: ушул нерсе ачык-айкын көрүнүп турат: Исламга каршы күрөшүү жана Исламды жок кылуу үчүн күрөш жүрүп жаткан бул баскычта Батыш жана анын малай акимдери Исламга алакадар ар бир нерсеге каршы болуп көрбөгөн даражада согуш алып барышууда. Судандагы Батышка малай жана армия менен бекем корголгон бул жарандык илманий бийлик малайлыкта да, кылмышта да мурункулардан озунуп кетти. Бул бийликтегилер Суданда бийлик башында Ислам болушун колдогон коомдук фикирди этибарга алышкан жок. Тескерисинче, алар Батыштын пландары алкагында Исламды четке сүрүүгө жана аны түпкү акыйкатына тескери күчсүз кылып көрсөтүүгө аракет кылышууда.

<p style="text-align: center;">ААЛАМ МУСУЛМАНДАРЫНЫН КАБАРЛАРЫ</p>	<p style="text-align: center;">قال رسول الله ﷺ: «الْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ لَا يَظْلِمُهُ وَلَا يَخْذُلُهُ وَلَا يَحْقِرُهُ» «Мусулман мусулмандын боордошу. Ага зулум кылбайт, аны таштап койбойт эсана кемсинтпейт»</p>	<p style="text-align: center;">ААЛАМ МУСУЛМАНДАРЫНЫН КАБАРЛАРЫ</p>
<p>Бул келишим ишке ашпастыгы жана катуу каршылыкка учурап бекер кылынышы турган кеп. Нусрати Шариат кыймылынын башчысы шайх Мухаммад Абдулкарим Твиттерде мындай билдирүү берди: «Хамдук менен Хулвдун динди мамлекеттен бөлүү принцибине кол коюшу Судан элинин фикирин билдирбейт. Бул эки кимсе бир теңгенин эки тарабы болуп, Судандын исламий өздүгүнө тескери илманий коммунисттик багытты карманышат. Бардык судандык асыл перзенттерибиз эркиндик деген нерсени бекер кылышы, саткындар жана малайлар өкмөтүн өзгөртүшүнүн убагы келди».</p>		
<p style="text-align: center;">Абдурахман Судайстин Макка Харамдагы жума хутбасы Саудиянын (израилге) карата позициясы жөнүндө суроолорду жаратууда</p>		
<p>Макка Харам имамы Абдурахман Судайстын (хижрий 1442-жылы 16-мухаррамда, миладий 2020-жылы 9-сентябрда) жума хутбасында айткан яхудийлер менен мамилелерди нормалдаштыруу жөнүндөгү айрым сөздөрү кеңири коомдук талкууга себеп болду. Бул хутба жамандыктын белгиси деп айтылууда жана Саудия жетекчилигинин яхудийлер менен мамилелерди нормалдаштыруу тууралуу позициясында өзгөрүү башталып жатканынан дарек берүүдө. Судайс хутбада мындай деди: «Итикад маселелеринде зарыл болгон айрым пайдалуу эскертүүлөрдүн бири – ал-вала вал-бара маселесин туура түшүнбөстүк жана жүрөктөгү ишеним менен жеке жана мамлекеттик мамилелердеги жакшы мамилени айырмалай албастык». Ал минтип кошумчалады: «Кайрымусулманга жакшы мамиле кылуу жана анын жүрөгүн багындырып, динибизге алып кирүүгө аракет кылуу да ал-валадан болот». Ал өзүнүн сөздөрүнө Набий ﷺдын яхудийлер менен мамиле кылган окуяларды хужжат кылды, Набий ﷺ өз соотун бир яхудийге аманатка бергенин жана Хайбар яхудийлери менен дыйканчылыкта шерик болгонун баса белгиледи. Судайс хутбаны Фалестинге дуа кылуу менен бүтүрөрдөн мурун «туура акида» жана «жетекчиге итаат кылуу», «кафир хавариждер, адашкан партиялар жана куралдуу залым жамааттар» жөнүндө айтты.</p> <p>Ал-Ваъй: бүгүнкү күндөгү акимдердин Исламга каршы ачык күрөшү ушундай бир даражага жетти, ар бир мусулманга ачык-айкын болуп калды. Бул жамандык акимдерине итаат кылууда уламалардын колунда Аллах, Расулу жана момундарга көрсөтө турган хужжаты калбады. Ушул малай акимдерди ээрчиген</p>		

уламалар шариатка бүтүндөй тескери, ал эми, акимдердин токтомдоруна толук ылайык келген фатваларды чыгарууда. Шарият бизди андайлардан этият болууга чакырып, катуу эскерткен. Имам Тирмизий санадын үйрөнүп чыгып риваят кылган, Насайи менен Хаким сахих деген риваятта Расуллаллах ﷺ айтат:

«سَيَكُونُ بَعْدِي أُمَرَاءُ، فَمَنْ دَخَلَ عَلَيْهِمْ فَصَدَّقَهُمْ بِكَذِبِهِمْ، وَأَعَانَهُمْ عَلَى ظُلْمِهِمْ، فَلَيْسَ مِنِّي، وَكَسَتْ مِنْهُ، وَلَيْسَ يُوَارِدُ عَلَيَّ الْحَوْضَ. وَمَنْ لَمْ يَدْخُلْ عَلَيْهِمْ، وَلَمْ يُعْنِهِمْ عَلَى ظُلْمِهِمْ، وَلَمْ يُصَدِّقْهُمْ بِكَذِبِهِمْ، فَهُوَ مِنِّي، وَأَنَا مِنْهُ، وَهُوَ وَارِدٌ عَلَيَّ الْحَوْضَ»

«Менден кийин ушундай бир жетекчилер болот, ким алардын алдына барып, жалгандарын тастыктаса жана зулумдарына жардамдашса, ал менден эмес, мен андан эмесмин жана ага менин хаузымга урухсат берилбейт. Ким алардын алдына барбаса, зулумдарына жардамдашпаса, жалгандарын тастыктабаса, ал менден, мен да анданмын жана ага менин хаузыма урухсат берилет».

Абу Давуд менен Байхакий Абу Хурайра رضي الله عنه дан риваят кылат: Расуллаллах ﷺ айтты:

«... وَمَنْ أَتَى أَبْوَابَ السَّلَاطِينِ افْتَتَحَ، وَمَا أَرْزَادَ عَبْدٍ مِنَ السُّلْطَانِ دُنُوًا إِلَّا أَرْزَادَ مِنَ اللَّهِ بَعْدًا»

«... Ким султандын алдына кирсе, фитналанат. Пенде султанга канчалык жакындашса, Аллахтан ошончолук алысташат». Бул фитна акимдерге гана эмес, уламаларга да тиешелүү, анткени алар да күнөөдө жана кыянатта шерик.

Томас Фридман: 2020-жылдагы шайлоолор АКШ демократиясынын соңу болобу?!

Америкалык жазуучу Томас Фридман «Нью-Йорк таймс» гезитинде жарыялаган макаласын «2020-жылдагы шайлоолор АКШ демократиясынын соңу болобу?!» деген суроо менен баштаган. Фридман айтышынча, мындай суроо анын оюна эч качан келген эмес. Ал Кошмо Штаттар өз тарыхында биринчи жолу ноябрда өтчү шайлоону эркин жана ачык-айкын өткөрө албашы мүмкүн деди. О.э. эгер демократтардан талапкер Жо Байден республикачылардан көрсөтүлгөн талапкер президент Дональд Трампты жеңип чыкса, бийлик тынч жана мыйзамдуу жол менен өткөрүлбөйт деп эсептейт. Анын сөздүрүнө ылайык, эгер америкалыктардын жарымы Трамп администрациясы почта кызматын саботаж кылып, биздин добушубузду толук санабады деп эсептесе, Трамп да калган жарым

<p style="text-align: center;">ААЛАМ МУСУЛМАНДАРЫНЫН КАБАРЛАРЫ</p>	<p style="text-align: center;">قال رسول الله ﷺ: «الْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ لَا يَظْلِمُهُ وَلَا يَخْذُلُهُ وَلَا يَحْقِرُهُ» «Мусулман мусулмандын боордошу. Ага зулум кылбайт, аны таштап койбойт жана кемсинтпейт»</p>	<p style="text-align: center;">ААЛАМ МУСУЛМАНДАРЫНЫН КАБАРЛАРЫ</p>
---	--	---

добуштар т.а. Байденге почта аркылуу берилген добуштарда көз боёмочулук кылынганын айтса, мындай кырдаал талаштуу шайлоолорго гана эмес, демократиянын соңуна себеп болот. Фридман: «Кезектеги жарандык согуштун уругун себеп десек ашыра айткан болбойбуз», - деп кошумчалады. Фридман «реалдуу коркунуч» бар экенин, ар кандай күмөндү жоюу үчүн өз округундагы шайлоо участкасына барып, Жо Байден менен Камала Харриске добуш берүү үчүн колунан келген бардык мүмкүнчүлүгүн жумшоосун» баса белгиледи. Фридман айтышынча, жаңы почта кызматынын жетекчиси Луис Дежойго ишенип болбойт, анткени ал Тармпка жакын болгон жана ал тараптан дайындалган адам, жада калса президент да шайлоону өз каалоосу боюнча өткөрүшү мүмкүн болгон кимсе. Макаланын соңунда Фридман америкалыктардын кимди шайлашына кызыкпаганын, бирок бул шайлоолордун уурдалышынан эскертип жатканын, анткени белгилүү бир кишилер шайлоону жана добуш бере албаган, жада калса берилген добуштарды саноонун мүмкүнчүлүгү болбогон таризде жасалмалаштыруусу мүмкүнчүлүгүн айттып өттү.

Ал-Ваъй: сурамжылоолордо президент Трамп Жо Байденден артта калууда. Трамп шайлоодо канчалык аз адам катышса, ошончолук кайра шайлануу мүмкүнчүлүгү туулушуна ишенүүдө. Ошондуктан, анын пикиринде, шайлоо бюллетендерин санабоонун маанилүү себепдеринин бири ушул бюллетендер шайлоо мекемелерине санала турган мөөнөттөн кийин жетип келиши. Бул жылы күздө добуштардын 50 пайызы covid-19 пандемиясы себепдүү почта аркылуу берилиши күтүлүүдө. Бул абдан чоң сан, анткени мурунку шайлоодо шайлоочулардын төрттөн бир бөлүгү гана мына ушундай көрүнүштө добуш берген.

Почта кызматынын жетекчилигине Луис Дежойдун келиши менен бул кечигүүлөр туурасында кабатырлар пайда болду. Анткени, бул киши Трампын союздашы болот. Ал почта кызматындагы эң жогорку ролду аткарат. Азыр Трамп менен Дежой почта кызматынын иш-аракетин атайын басаңдатууда, ушул аркылуу добуш берүүнү орчундатууда деген сөздөр тараган. Почта аркылуу добуш берүүнү басаңдатуу максатында бул мекемеге берилчү 25 миллиард доллар жардамды токтотконун Трамп моюндады. □

КУРЪАНИ КАРИМ САБАГЫНДА

﴿وَإِنْ كُنْتُمْ عَلَى سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهْنَ مَقْبُوضَةً فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُمْ بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي أُؤْتِمِنَ أَمْنَتَهُ وَليَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ آثِمٌ قَلْبُهُ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ﴾

«283. Эгер сафарда болсоңор жана катчы таба албасаңар, колго алына турган күрөө алгыла! Эгер бири-бириңерге ишенсеңер, аманат коюлган киши аманатын аткарсын жана Роббиси болгон Аллахтан корксун! Күбөлүктү жашырбагыла! Ким аны жашырса, жүрөгү күнөөкөр. Аллах силердин жасаганыңарды билип турат» [Бакара 283]

Хизб-ут-Тахрир амири Ата ибн Халил Абу Роштанын (Аллах ал кишини Өз коргоосуна алсын) «Тайсир фи Усулит Тафсир» аттуу китебинде мындай делет:

Аллах Таала бул мубарак аятта дайн мамилерин кылып жаткандар сафарда болуп калышса жана сафар учурунда катчы таба алышпаса, карыз берүүчү карыз алып жаткан адамдан күрөөгө бирер нерсе алышы мүмкүн экенин баян кылып жатат.

Эгер, бири-бирине ишенишсе, анда катчынын да, күбөнүн да, күрөөнүн да зарылдыгы жок. Карыз берүүчүнүн ишенимине кирген карыз алуучу адам Аллахтан коркуп, карыз берген кишинин акысын көп суратпастан бериши, ал кылган жакшылыкты унутпашы лазым.

Андан кийин Аллах Таала күбөлүктү жашыруу оор күнөө экенин айтып, аны жашырбоого үндөөдө. Аяттын аягында Аллах бардык нерсени билишин, адамдар баары бир эч нерсени жашыра албастыгын, себеби, Ал гайбдарды да билүүчү экенин, жер-асмандагы кымындай нерсе да Анын назарынан четте калбашын баяндоодо.

﴿وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ﴾

«Аллах силердин жасаганыңарды билип турат». Демек, Аллах амалга ылайык жаза же сыйлык берет.

«وَإِنْ كُنْتُمْ عَلَىٰ سَفَرٍ» Эгер сафарда болсоңор». Т.а. мусафыр болушса.

«فَرِهْنُ» күрөө – күрөө сөзү көптүк түрдө келген. Түпкүлүгүндө, бул сөз масдар болот. Масдар исми мафъул маанисинде колдонулушу мүмкүндүгүн этибарга алганда, бул жерде күрөөгө коюлган нерсе маанисинде колдонулуп жатат.

«مَقْبُوضَةٌ» колго алына турган». Бул күрөөнү карыз берүүчүгө берүүгө жана алууга дагы бир далил.

«وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهْنُ مَقْبُوضَةٌ» катчы таба албасаңар, колго алына турган күрөө алгыла!». Т.а. катчы табылбай калганда, келишимди каттоону күрөөгө алмаштыруу мүмкүн. Себеби, күрөөгө нерсе коюу каттоонун ордун басат. Арийне, мына ушундай абалда күрөөгө нерсе коюунун хукму каттоо сыяктуу мандуб болот.

Ушул жерде суроо пайда болот: ырас, мукумдукта карызды жазуу, сафарда, катчы табылбай калганда күрөөгө нерсе берүү мандуб болгон соң, анда мукумдукта катчы табылган учурда да күрөөгө нерсе алуу мүмкүнбү? О.э. сафарда катчы табылган убакта да күрөөгө нерсе алуу мүмкүнбү?

Жооп: ооба, андай кылуу жаиз. Болгону бул учурда күрөөгө нерсе коюунун хукму мандуб эмес, мубах болот.

Анын далили:

а) Алгач мукумдуктагы абал жөнүндө айтсак, Бухарий Аиша розияллаху анхадан риваят кылган хадисте айтылат:

«أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ اشْتَرَىٰ مِنْ يَهُودِيٍّ طَعَامًا إِلَىٰ أَجَلٍ وَرَهْنَهُ دَرْعًا لَهُ مِنْ حَدِيدٍ»

«Пайгамбар ﷺ бир яхудийден белгилүү бир мөөнөткө тамак сатып алган жана өзүнүн темир соотун күрөө катары калтырган». ¹ Насайй Ибн Аббастан риваят кылган хадисте мындай деп айтылган:

«تُوفِيَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَدَرَعُهُ مَرْهُونَةٌ عِنْدَ يَهُودِيٍّ بِثَلَاثِينَ صَاعًا مِنْ شَعِيرٍ لِأَهْلِهِ»

⁽¹⁾ Бухарий: 2700.

«Пайгамбар ﷺ каза болгондо ал кишинин сооту бир яхудийде өз үй-бүлөсү үчүн сатып алган отуз саъ (өлчөм бирдиги) арпа үчүн күрөөдө эле».¹

Пайгамбар ﷺдын жасаган иштери талапты түшүндүрөт. Катый карина да, таржих кылган карина да болбогондуктан жана бул иш курбат (Аллахка жакындык пайда кылуу) да эсептелбегендиктен мукумдук абалда күрөөгө коюу мубах болот. Жазууга мүмкүнчүлүк бар болгон учурда да жазуу мандуб, күрөөгө коюу болсо мубах болот.

б) Сафардагы абалга токтоло турган болсок, Аллах Таала айтат:

﴿وَإِنْ كُنْتُمْ عَلَىٰ سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهْنَ مَقْبُوضَةً﴾

«Эгер сафарда болсоңор жана катчы таба албасаңар, колго алына турган күрөө алгыла!». Сафарда катчынын табылбастыгы көп учурайт. Т.а. ал замандарда сабаттуу адамдар аз болгондуктан көп учурда сафарда катчы табылбаган. Ошондуктан, бул жердеги кайддын (васфтын):

﴿وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا﴾

«жана катчы таба албасаңар» мафхумуна амал кылынбайт. Демек, катчы табылышы же табылбашына карабастан, күрөөгө нерсе коюу жаиз. Болгону хукм гана өзгөрөт. Сафарда катчы табылбай калганда күрөөгө нерсе коюу каттоонун ордун басат жана ушул себептен улам ал да мандуб болот. Ал эми, сафарда катчы бар учурда күрөөгө нерсе коюу мубах болот.

Тыянак:

Мукумдукта жазуу – мандуб, ал эми, күрөөгө нерсе коюу – мубах.

Сафар абалында эгер катчы табылбаса, күрөөгө нерсе коюунун хукму мандуб болот. Эгер катчы табылса, анын хукму мубах, жазуунун хукму болсо мандуб болот.

«فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُم بَعْضًا Эгер бири-бирине ишенсеңер». Т.а. карыз берип жаткан адам менен карыз алып жаткан адам сафарда же мукумдукта бири-бирине ишенишсе, карыз берип жаткан адам карыз алып жаткан адам туурасында жакшы фикирде болуп, анын аманаткөйлүгүнө, карызды созбошуна ишенсе, андай абалда карызды жазуу, күрөөгө нерсе коюу же күбө чакыруу менен каттоо зарылдыгы болбойт. Каттоо мубах болуп калат. Кааласа, кылат, каалабаса, кылбайт.

⁽¹⁾ Насай: 4572. Бухарий: 2759, 4197. Ахмад: 1/46, 361. Ибн Хиббан: 13/262.

﴿فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُم بَعْضًا﴾ *Эгер бири-бириңерге ишенсеңер*». Бул аят сафар жөнүндө келген болсо да, ал бир гана сафарга жана күрөөгө тиешелүү эмес. Себеби:

﴿فَرِهْنَنَّ مَّقْبُوضَةً﴾

«*колго алына турган күрөө алгыла!*» деген жайга келип маани толук болуп жатат т.а. андан кийинки сөздө кудум мурдагыдай, сафарда жана мукумдукта жазуу, күбө чакыруу жана күрөөгө нерсе коюу сыяктуу даинга байланыштуу хукмдар айтылып жатат.

Ушул аятта:

﴿وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ﴾

«*Күбөлүктү жашырбагыла!*» деп айтылып жатканы да фикирибизди кубаттайт. Сафарда күрөөгө нерсе коюу жөнүндө айтылды, бирок, күбө чакыруу туурасында эч нерсе айтылбады. Ал мукумдуктагы абал үстүндө болуп жаткан сөздө гана айтылды. Ага карабастан, сафар менен башталган аятта:

﴿وَإِنْ كُنْتُمْ عَلَىٰ سَفَرٍ﴾

«*Эгер сафарда болсоңор*» деп айтылды. Ушуга ылайык, рожих сөз ушул:

﴿فَرِهْنَنَّ مَّقْبُوضَةً﴾

деген аяттан кийин келген сөз мурдагы сафарда жана мукумдукта боло турган даин темасына тиешелүү.

Маани мындай болот: эгер карыз берүүчү менен карыз алып жаткан адам ортосунда ишеним болуп, карыз берүүчү карыз алуучунун аманаткөйлүгүнө, карызды кайтарууну созбошуна ишенсе, анда мукумдукта да, сафарда да жазуу, күбөлүк чакыруу, күрөөгө нерсе коюу сыяктуу васиталар менен бул ишти каттоонун кажети жок. Аллах Тааланын:

﴿فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُم بَعْضًا﴾

«*Эгер бири-бириңерге ишенсеңер*» деген сөзүндө өз тастыгын тапкан мындай абалда каттоо мандуб эмес, мубах болуп калат.

﴿فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اؤْتُمِنَ اؤْتُمِنُهُ﴾ *аманат коюлган киши аманатын аткарсын*». Т.а. карыз алган тарап карыз берүүчүгө алган карызын кайтарсын. Бул жерде даин аманат деп аталып жатат. Себеби, карыз алып жаткан кишинин аманаткөйлүгү менен каттоого зарылдык болбой жатат.

Бул жердеги талап важибдикти түшүндүрөт. Т.а. карызды өтөө важиб. Буга (أَمَنْتَهُر) лафзы карина болот. Аманатты өтөө – фарз.

«لَا إِيمَانَ لِمَنْ لَا أَمَانَةَ لَهُ»

«Аманаткөйлүгү жок кишинин ыйманы да жок».¹ Жана башка хадистер бар. Демек, бул жерде аманат сөзү колдонулуп жатат. Ал – өтөлүшү фарз болгон тавсиф. Бул жердеги карыз аманатка окшотулушу жана талап темасына аманатты өтөө коюлушу (فَلْيُؤَدِّ) буйруктун фарз экенин түшүндүрүшүнө карина болот.

«رَبِّبِيسِي بَوْلْغОН АЛЛАХТАН КОРКСУН!» Хакты инкар кылуудан же аткарбоодон эскертилип жатат.

«كُؤБӨЛҮКТҮ ЖАШЫРБАГЫЛА!» Бул күбөлөргө да, карыз берүүчүгө да, карыз алуучуга да тиешелүү болгон умумий хытаб. Жашырышпасын, өзгөртүшпөсүн. Бул жердеги тыюу – катый тыюу. Анын каринасы ушул:

«وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ وَءَائِمٌ قَلْبُهُ»

«Ким аны жашырса, жүрөгү күнөөкөр».

«ءَائِمٌ» сөзүнөн кийин «قَلْبُهُ» сөзүнүн келиши бул күнөө канчалык чоң экендигин көрсөтөт. Бир иш жасалып бүткөндөн кийин аны түшүндүрүүдө сезүүчү дене мүчөсүнүн кошуп айтылышы маанини дагы да күчөтөт. Мисалы, «аны көрдүм» деген сөзгө караганда «аны өз көзүм менен көрдүм» деген сөздүн мааниси күчтүүрөөк. «Аны уктум» деген сөзгө караганда «аны өз кулагым менен уктум» деген сөздөгү маани күчтүүрөөк. Кудум ушуга окшоп, «ومن يكتُمها فإنه إثم» ким аны жашырса, күнөөкөр» деген сөзгө караганда:

«وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ»

«Ким аны жашырса, жүрөгү күнөөкөр» деген сөздөгү маани күчтүүрөөк.

«وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ» Аллах силердин жасаганыңарды билип турат». Т.а. Аллах силердин жашыруун жана ашкере бардык амалыңарды билет. Анткени, Аллах Тааладан эч нерсе жашыруун эмес. Ал силердин амалыңарды билген, эсептеген, алардын жакшы жана жамандыгына карап, жаза же сыйлык берген Зат. □

(¹) Ахмад: 3/154, 210.

**БЕЙИШ
БАКТАРЫ**

قال رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «إِذَا مَرَرْتُمْ بِرِيَاضِ الْجَنَّةِ فَارْتَعُوا»
Расулудлла ﷺ айтты: «Эгер бейиш бактарынан
өтсөңөр, (анын мол-көл мөмөлөрүнөн)

**БЕЙИШ
БАКТАРЫ**

**ӨЗ КҮНӨӨЛӨРҮН АЧЫК АШКЕРЕЛЕГЕНДЕРДЕН БАШКА
УММАТЫМДЫН АР БИР МҮЧӨСҮ МАГФИРАТ КЫЛЫНАТ**

– Абу Хурайра رضي الله عنه риваят кылат: Мен Расулудлла ﷺдын мындай дегенин уккам:

«كُلُّ أُمَّتِي مُعَايَ إِلَّا الْمُجَاهِرِينَ، وَإِنَّ مِنَ الْجَهَارِ أَنْ يَعْمَلَ الرَّجُلُ بِاللَّيْلِ عَمَلًا ثُمَّ يُصْبِحُ وَقَدْ سَتَرَهُ اللَّهُ تَعَالَى فَيَقُولُ: عَمِلْتُ الْبَارِحَةَ كَذَا وَكَذَا، وَقَدْ بَاتَ يَسْتُرُهُ رَبُّهُ، وَيُصْبِحُ يَكْشِفُ سِتْرَ اللَّهِ عَنْهُ»

«Өз күнөөлөрүн ачык ашкерелегендерден башка Умматымдын ар бир мүчөсү магфират кылынат. Ашкере кылуу ушундай: киши түндөсү күнөө кылат, Аллах анын күнөөсүн жашырат, эртең менен ал киши: «Эй балача, мен түнү мындай күнөө жасадым», - деп ашкере кылат. Ошентип, ал түндөсү өз Роббисинин пардасы астында болот, а таң атканда Аллахтын пардасын ыргытып салат». (Бухарий риваяты).

– Ибн Умар رضي الله عنه ушул хадисти риваят кылат:

«اجْتَنِبُوا هَذِهِ الْقَادُورَةَ الَّتِي نَهَى اللَّهُ عَنْهَا فَمَنْ أَمَّ مِنْهَا بِشَيْءٍ فَالْيَسْتَرِ بِسِتْرِ اللَّهِ وَلْيُتَبَّ إِلَى اللَّهِ فَإِنَّهُ مَنْ يُبَدِّلْنَا صَفْحَتَهُ نَقِمَ عَلَيْهِ كِتَابَ اللَّهِ»

«Аллах кайтарган ыфлас иштерден алыс болгула. Ким алардын бирин кылып койсо, Аллахтын пардасына жамынсын жана дароо Аллахка тауба кылсын. Эгер, ал бизге кылган нерсесин ачыктаса, ага Аллахтын Китебин колдонобуз». (Байхакий риваят кылган, Хаким риваят кылып, сахих деген, Захабий макулдаган). Расулудлла ﷺ бул сөздөрдү өз күнөөсүн моюндап келген Маизди жазалагандан кийин айткан. Ошондуктан, ким жаман иш жасап койсо, аны жашырсын жана тауба кылсын, өз күнөөсүн адамдарга ашкере кылбасын, бул ишин казыга ачыктабасын. Анткени бул иш казыга жетсе, ага жаза колдонуу шарт болот. Нававий рохимахуллах мындай деген: «Күнөө ишти кылып койгон

киши ал жөнүндө адамдарга айтпашы керек. Бул күнөөсүн бүтүндөй таштап, бушайман болушу жана аны кайра кылбашы лазым».

– Бул хадис исламий коомду коргоо жана момундардын кызыкчылыгын көздөп, алардын динин жана абийирин сактоого каратылган. Анткени, бузуку иш жашырылса, ал кудум жасалбагандай болуп, коом жана мусулмандар жөнүндө жакшы элес пайда кылат. Бирок, ал ашкере кылынса, бардык жакка жайылат, мусулмандар жана алардын коому жөнүндө жаман элес пайда болот. Бул динибиздин улуулугун жана Аллахтын момундарга көрсөткөн ырайымын көрсөтүүдө.

– Бул хадисте ушундай маани камтылган: ким күнөө иш жасап, кийин аны ашкере кылса, эки күнөөнү жасаган болот. Мусулман киши күнөөсүн ашкере кылса, аны фасык дешет. Исламда фасык жөнүндө айтуу гийбат эсептелбейт. Мындай учурда айтуунун зыяны жок. Имам Ахмад рохимахуллах мындай деген: «Киши ачык фасыктык кылса, аны сүйлөө гийбат эмес. Бирок, ал күнөө жасап коюп, уялып жаткан болсо, аны жашырып, кимдир бирөөнүн билишин каалабаса, эч бир мусулманга анын пардасын ачып, жасаган күнөөсүн ашкере кылуусу жаиз болбойт. Эгер, андай кылса күнөөкөр болот». Фузайл ибн Ияз рохимахуллах: «Момунду пардалоо керек, андан кийин насихат кылуу зарыл. Ал эми, фажир-бузукуну ашкере кылуу жана уяткаруу керек», - деген. Расуллаллах ﷺ айтат:

«مَنْ سَتَرَ مُسْلِمًا سَتَرَهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَمَنْ كَشَفَ عَوْرَةَ أَخِيهِ الْمُسْلِمِ كَشَفَ اللَّهُ

عَوْرَتَهُ، حَتَّى يَفْضَحَهُ اللَّهُ بِهَا فِي بَيْتِهِ»

«Ким мусулман бурадарынын айыбын жашырса, Аллах Кыямат күнү анын айыбын жашырат. Ким мусулман бурадарынын айыбын ачыктаса, Аллах анын айыбын ачыктайт, жада калса аны үйүндө жашырып кылган ишин да ачыктайт». (Ибн Мажа риваят кылган жана сахих деген).

Сафван ибн Мухриз Мазиний мындай риваят кылат: Мен Ибн Умар رضي الله عنه менен бара жаткам. Бир киши келип, андан: Расуллаллах صلى الله عليه وسلم эки адамдын үчүнчү адам жөнүндө сүйлөшүп жатканы тууралуу эмне дегенин уккансызбы?» деп сурады. Ибн Умар: «Расуллаллах صلى الله عليه وسلمдын мындай дегенин укканмын» деди:

«إِنَّ اللَّهَ يُدْنِي الْمُؤْمِنَ فَيَضَعُ عَلَيْهِ كَنَفَهُ وَيَسْتُرُهُ فَيَقُولُ: أَتَعْرِفُ ذَنْبَ كَذَا؟ أَتَعْرِفُ ذَنْبَ كَذَا؟ فَيَقُولُ نَعَمْ أَي رَبِّ. حَتَّى إِذَا قَرَّرَهُ بِذُنُوبِهِ وَرَأَى فِي نَفْسِهِ أَنَّهُ هَلَكَ قَالَ: سَتَرْتُهَا عَلَيْكَ فِي الدُّنْيَا، وَأَنَا أَعْفِزُهَا لَكَ الْيَوْمَ، فَيُعْطِي كِتَابَ حَسَنَاتِهِ وَأَمَّا الْكَافِرُ وَالْمُنَافِقُونَ فَيَقُولُ الْأَشْهَادُ هَؤُلَاءِ الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى رَبِّهِمْ أَلَا لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ»

«Аллах момунга жакын болот жана аны көлөкөсүнө алып, айыбын жаап: «Баланча күнөөңдү билесинби, түкүнчө күнөөңдү билесинби?» дейт. Момун: «Ооба, билемин, Роббим» дейт. Ошентип, ал өз күнөөсүн моюндап, кыйрап бүтүп деп тынчсызданат. Робби: «Мен аларды жаап жашырдым жана бүгүн күнөөлөрүңдү магфират кыламын» дейт. Кийин ага сооб амалдарынын китеби берилет. Ал эми, кафир жана мунафыктарга келсек, күбөлөр алар жөнүндө: «Булар өз Роббиси тууралуу жалгандарды айткан. Чынында, мындай залымдерге Аллахтын наалаты болсун» дешет».

– Ким ашкере болбогон абалда күнөө иш кылып койсо, ал кечирилиши мүмкүн. Бул – Аллах Тааланын мусулмандарга көрсөткөн ырайымы. Пенде Аллахка ыйман келтирип күнөөнү ашкере кылбаса, Аллах да анын күнөөсүн ашкере кылбастыгына жана Аллах бул күнөөнү кечирип, таубасын кабыл алуусуна далалат кылууда. Бирок, пенде күнөөсүн ашкерелесе, муну менен пенде өзүнүн ыйманы күчсүз экенин жана жашырууну теңсинбестен ашкере кылган болот. Бул Аллахтын назарында оор күнөө.

– Бу хадисте күнөөнү ашкерелөө Аллахтын назарында оор күнөө экени баса белгиленүүдө. Анын күнөөсү жайылуу менен адамдарга жетет жана жеке абалдан чыгып, ашкере болот, бузуку иштерди үндөөгө алып барат. Анткени,

анын айтылышы башкаларга да ушундай ишти кылууга үндөшү мүмкүн, айрыкча, ал чырайлуу сөздөр менен кооздолсо. Кээде башка тараптын да күнөөгө шерик экендиги ачылып калышы мүмкүн. Бул ыймандан алыс абалды билдирет.

– Расулллахтын башка хадиси жогорудагы хадисти ырастоодо:

«إِنَّ اللَّهَ حَيِّيٌّ سَتِيرٌ يُحِبُّ الْحَيَاءَ وَالسَّتْرَ»

«Чынында, Аллах – уялчаак жана айыбдарды жашыруучу. Ал адамдар уялчаак болуп, башкалардан жашырып жатканын жакшы көрөт». Ошондуктан, күнөө кылып койгон киши күнөөнү жашырышы, адамдарга ашкере кылбашы керек. Эгер, ашкерелесе, кудурети улуу Аллах жапкан парданы алып салат. Набий ﷺдын алдына бир киши келип жашыруун күнөө иш кылгандыгын, жазага даяр экендигин айтты. Ошондо Расул акрам андан жүз үйрүдү. Муну менен Набий ﷺ киши өз күнөөсү үчүн жаза колдонууну талаб кылбашы керектигин көрсөттү. Күнөө кылган киши тауба кылышы керек. Бул – Аллах менен анын ортосундагы маселе.

Салафтардын бири мындай деген экен: «Ушунча күнөөлөрүбүзгө карабастан, Аллахтын бизге берген ниьматтарын санап бүтпөйбүз. Андыктан, жакшылыктарды эсепсиз бергени үчүнбү же күнөөлөрүбүздү жашырганы үчүнбү, кай бирине шүкүр кылууну билбейсиң». □

ДИНИЙ ЫРЧЫЛАР – ИРАН РЕЖИМИНИН ЭҢ МААНИЛҮҮ ҮГҮТ КУРАЛДАРЫНЫН БИРИ

Иран режимине жакын чөйрөлөр чоң укуктарга ээ болуп, жыргал жашашат. Алардын арасында диний-саясий темада ырдаган ырчылар тайпасы бар, Иранда алар «маддахи» деп таанылышкан. Ирандагы «Азаттык радиосу» маалымдашынча, алар «Вилаятул факихтин (учурдагы саясий режимдин) жылдыздары». Алар Иран режиминин жогорку кызматтагылары менен байланышта болгондуктан, алар ушундай мартабага жетишти, жада калса алар ири бизнестин башчыларын дайындашат. Имам Хусайндын жылдык таъзия ырасымында алар гана көңүл айтуу укугуна ээ. Кээ бир мадахилердин маяналары жана алардын даражалары Ирак өкмөтү аларды жалдашы аркылуу белгилүү болууда. Алар борбор Тегеранга келише, аларга миңдеген долларлык келишимден тышкары кээ бир артыкчылыктар, мисалы, турак-жай, виллалар берилет. «Азаттык радиосу» кошумчалашынча, айрым мадахилер товарларды таъзия ырасымында реклама кылып акча табуу даражасына жеткен. «Азаттык радиосу» маалымдагандай, расмий эмес статистикалык маалыматтарга ылайык Иранда мадахилердин саны 300 миңге жетет. Алар атак-даңкка жана байлыкка Ислам Ыңкылабы Сакчыларынын Корпусу жана Ирандын жогорку жетекчиси сыяктуу мамлекеттик мекемелерге жакындашуу менен жетишет. Ислам Ыңкылабы Сакчыларынын Корпусуна жана Хаманай үй-бүлөсүнө жакын болгон мадахилердин арасында: Мансур Арзий, Махмуд Каримий, ага-ини Тахирыйлер, Абдурриза Хилалай, Мажид Бани Фатима, Майсам Мутийи жана Саид Хаддадиян сыяктуулар бар. Айрымдар ушул тайпанын пайда болушун Ирандын азыркы лидери Хаманайге байлашат. Алар өткөн кылымдын сексенинчи жылдарынан тартып Хаманайди маал-маалы менен зыярат кылууну башташкан. Былтыры февраль айында Хаманай аларды «Жаштарды рухий согуш куралдары менен куралдантууга жана исламий жашоо образын күчөтүүгө милдеттүү таасирдүү коом» деп атаган.

Хаманайдин сүйүктүү жана эң белгилүү мадахилеринин бири болгон Майсам Мутийи Ирандын жогорку жетекчиси тарабынан берилген ушул билдирүү тууралуу «вилаятул факихтин аскерлери» эсептелген «мадахилер жол картасы» деп түшүндүрмө берди. Мутийи Иран жогорку жетекчисинин уулу Мужтаба Хаманайге жакын адамдардан эсептелет. О.э. ал 2017-жылы рамазан айтында ядролук келишимге каршылык билдирген ырында Иран президенти Хасан Руханийди акааратганы менен белгилүү. Кийинчерээк Хаманайден бул окуя жөнүндө суралганда, ал Руханий жөнүндө эч кандай акаарат жоктугун айткан. Макалада айтылгандай, Ислам Ыңкылабы Сакчыларынын Корпусу демонстрацияларды бастырууда мадахилерден пайдаланат. Декабрь айында Иранда демонстрациялар массалык түс алганда Жийлан облусунун Рашт шаарында Ислам Ыңкылабы Сакчыларынын Корпусунун командачысы мадахилердин таасири четке каккыс даражада күчтүү болгондуктан алардан максималдуу пайдалануу зарыл экендигин баса белгиледи. О.э. Ислам Ыңкылабы Сакчыларынын Корпусу атайын «Ислам Ыңкылабы Сакчыларынын Корпусунун мадахилери» деп таанымал мадахилер тобун түздү. Соңку жылдарда Ислам Ыңкылабы Сакчыларынын Корпусу Ирандын ар тарабында мадахилердин атайын чоң-чоң конференцияларын өткөрдү. Мадахилер режимдин үгүт куралына айланышты. Алар учурдагы саясий кризистерди тарыхий окуяларга салыштырып динден орунсуз пайдаланышты. Алар Хаманайди азыркы доордун Хусайны, мамлекет ичиндеги жана сыртндагы оппозицияны Шимр ибн Зил-Жавшан жана Язид ибн Муавия (Хусайндын душмандары) деп аташты. □

FOREIGN POLICY ЖУРНАЛЫНЫН ИЗИЛДӨӨСҮ ЖАКЫНКЫ ЧЫГЫШТЫН КАРАҢГЫ КЕЛЕЧЕГИН СҮРӨТТӨӨДӨ

Foreign Policy региондун келечеги жөнүндө «Жакынкы Чыгыштагы үмүттүн соңу» деп аталган изилдөө жарыялады. Бул изилдөөнү Америка тышкы алакалар кеңешиндеги Жакынкы Чыгыш иштери боюнча изилдөөчү Стивен Кук региондо жүз берген окуяларга таянып даярдаган. Региондо соңку убактарда жүз берген мындай окуялардын эң көзгө көрүнгөнү Бейрут портунун жарылышы болду. Автор бул изилдөөсүндө, Жакынкы Чыгыш мамлекеттериндеги айырмачылыктарга карабастан, алардын окшош жактары бар, алардын баарында суверенитет жана өздүк үстүндө чыр-чатактар болуп, баары жаман башкаруудан жана саясий элиталардын кайра бийликке келишинен запкы чегүүдө деп түшүндүрөт... Кук Ливия, Яман, Сирия жана Ирак сыяктуу мамлекеттер кулоонун алдында турат деп сыфаттап, мындай дейт: «Күчтүүрөөк ыктымалга ылайык, бул мамлекеттерде топтор куралды таштоо даражасына жетпеген». Автор өз талдоосуна далил катары мындай дейт: «Бул мамлекеттерде жүз берип жаткан окуяларга көз чаптырсаң жаңжалга күбө болушуңар мүмкүн. Ливияда Файз Сарраж жетектеген эл аралык деңгээлде моюнга алынган Улуттук Вифак өкмөтү менен Халифа Хафтарга тарапкер күчтөр ортосунда күрөш жүрүүдө. Яманда Абдурабих Мансур Хадийдин эл аралык деңгээлде моюнга алынган өкмөтү менен мамлекеттин түштүгүндөгү Хусий сепаратисттери ортосунда согуш уланууда. Сирияда Түркия өзүнүн түштүк чегарасында күрддөр мамлекети тикеленишине жол бербөөгө катуу аракет кылууда. Бул мамлекеттердин баары эч болбогондо эки мамлекет болууга талапкер. Саудияга окшогон башка мамлекеттерге келсек, канзада Мухаммад ибн Салман королдун үй-бүлө мүчөлөрүн жана королдун үй-бүлө мүчөлөрү болбогон элиталарды камакка алды. Себеби, Мухаммад ибн Салман аларды анын планы жана кызыкчылыктары үчүн чоң коркунуч деп эсептеди». Автор «Мисир калкы 18 ай ичинде эки жетекчини кулатышына ишенүү куру кыялдуулук» деп эсептейт. Анын айтымында, түпкүлүгүндө бул ишти армия жетекчилиги ишке ашырды. Ал Жакынкы Чыгыш табиятын «бактысыз» жана «тикеленүү чекитинен өткөн» деп сүрөттөйт. Анын фикиринде, Жакынкы Чыгыштагы бул абал мамлекеттердин кайдыгерлиги себептүү гана жүз берип калбастан, алар тарабынан бир аз колдоп-кубатталган. Ал: «Биз иштер ар дайым жаман болушу мүмкүндүгүн эске алышыбыз лазым жана туруктуулук орношу анык деп эсептешибиз ката», - дейт. Анын айтымында, корона пандемиясы жана дүйнөлүк туруксуздуктун тушунда регион чет элдин кийлигишүүдөн, залым жетекчилерден, бузулган экономикалык өнүгүүдөн, экстремизмден о.э. жарандык согуштар жана жаңжалдардан азап тартууда.

Ал-Ваъй: бул пессимисттик изилдөө Умматта үмүтсүздүк ойготуу үчүн даярдалган. Алар Умматты кылмышкер малай акимдер жана генералдар ишке ашырып жаткан Америка планына моюн сундурууну каалашат. Бирок, алар муну таптакыр ишке ашыра алышпайт. Себеби, Уммат алар элестеткенден башкача. Ушул оор абал жана мындай ыглас айла-амалдар Умматты тирилтип, Халифалыкты тикелөө аркылуу Аллах түшүргөн өкүмдөр менен башкарууну орнотуу о.э. Батыштын мусулмандар өлкөлөрүндөгү таасирин бүтүндөй жок кылуу каалоосун күчөтөт. Биз аларга мындай дейбиз: силердин Исламга каршы айла-амалыңар жана мусулмандарга карата кылмышыңар хазаратыңардын ийгиликсиздигине учураганын көрсөтөт. Бул – хазаратыңар өлүмү жана эч өкүнбөстөн жерге көмүлүшү тездешине себеп болот. □